

Sukupuoli, ylijäämä ja ekologia Johanna
Sinisalon romaanissa *Linnunaivot*

Saara Kujala

Pro Gradu -tutkielma

Kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja taiteiden

tutkimuksen laitos

Turun yliopisto

Toukokuu 2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

KUJALA, SAARA: Sukupuoli, ylijäämä ja ekologia Johanna Sinisalón romaanissa *Linnunaivot*

Pro Gradu -tutkielma, 69 s.

Kotimainen kirjallisuus

Toukokuu 2023

Tutkielmassani kartoitan Johanna Sinisalón romaanissa *Linnunaivot* esiintyviä ja ajassamme tyypillisiä ekologisista identiteetteistä ja ajatusmalleista. Keskitän analyysini teoksen päähenkilöihin, joita tarkastelen yksilöiden sijaan tietynlaisina länsimaisen yhteiskunnan muovaamina ihmistyyppinä. Tarkastellut identiteetit ja ajatusmallit rakentuvat tutkielmassani sukupuolen ja ylijäämän pääteemojen kautta. Teemat hahmottuvat ensisijaisesti kulttuurisina ja historiallisina ilmiöinä, jotka muotoutuvat dualistisessa ajatteluperinteessä jatkuvien rajanvetojen tuloksena.

Tarkastelen sukupuolen teemaa ekofeministisestä ajatuksesta käsin, jonka mukaan sukupuolta ja ympäristöä kohdellaan samankaltaisin hierarkisoivien ja valtaan sitoutuneiden menetelmin. Erityisesti hegemoniseen maskuliinisuuteen liitetyt ihanteet nähdään sekä ekofeministisessä että maskuliinisuuden ja ekologian tutkimuksessa ongelmallisina ympäristölle. Tarkastelen Jyrkin ekotietoisesta henkilöihän kautta ekologiseen maskuliinisuuteen liittyviä mahdollisuuksia ja rajoituksia sekä ihanteita ja oletuksia. Syrjäytyneen Jessen kautta taas aukeaa näkökulma siihen, miten maskuliinisuuteen liitetyt ongelmat voivat olla esteenä välittävän ympäristösuhteen muodostumiselle. Naisen ja luonnon oletetulla yhteydellä vuorostaan on pitkät ja valtaan sitoutuneet perinteet. Yhteyttä pidetään nykyisin yleensä taakkana, sillä sen avulla on perusteltu naisten ulossulkeminen kulttuurista. Heidän henkilöihän osoittaa, kuinka naiseuteen liitetyt historialliset ja kulttuuriset odotukset voivat vaikuttaa tapaan, jolla yksilö hahmottaa itsensä suhteessa ympäristöön.

Ylijäämänä tarkastelen ensinnäkin konkreettista jätettä, jonka merkitys on muuttunut ajassamme epämiellyttävästä riesasta globaaliksi uhaksi. Tarkastelen jätteen sekä siihen liitettyjen nykyaikojen vaikutusta kunkin henkilöihän ekologiseen ajatteluun ja toimintaan. Ylijäämäksi määrittyy jätteen lisäksi myös muu epämiellyttävä ekologinen aines, kuten roskaeläimet, ihmisen pilaamat maisemat ja epätoivotut ekologiset tunteet. Kiinnitän huomioni sellaisiin tapoihin ja ajatusmalleihin, joilla ylijäämää pyritään hallitsemaan. Tarkastelen kuitenkin myös sitä, kuinka ylijäämä vuorostaan vaikuttaa ihmiseen.

Tulkitsen teoksen kuvaavan ekologian nykyhetkeä pisteenä, jossa totutut ajattelun tyylit törmäävät kivuliaalla tavalla maapallon rajallisten resurssien kanssa, ja joka pakottaa ihmiset harkitsemaan uudelleen rajanvetoja esimerkiksi kulttuurin ja luonnon, miehen ja naisen sekä toivotun ja epätoivotun välillä. Tutkielman tavoitteena on osoittaa, ettei sosiaalista ja kulttuurista todellisuutta voi erottaa ekologisesta hätätilasta.

Avainsanat: ekofeminismi, miestutkimus, ekologia, ylijäämä, jäte, dualismi

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	2
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat.....	2
1.2. Aineisto.....	4
1.3. Teoriaa ja taustoja.....	6
2. SUKUPUOLI JA YMPÄRISTÖ	11
2.1. Operaatio Down Under – ekomaskuliinisuuden miehuuskokeet.....	11
2.2. Yksin maapallon puolesta.....	16
2.3. Jesse normaalin vastustajana.....	21
2.4. Heid in asema toisena	25
2.5. Nainen ja luonto – tahdoton symbioosi.....	29
3. YLIJÄÄMÄ.....	38
3.1. Hyveellinen kierrättäjä.....	39
3.2. Syntinen välinpitämättömyys.....	42
3.3. Roskaeläimet ja ihmisroska	45
3.4. Puhtaan luonnon fantasia.....	49
3.5. Jotain niljaista ja muodotonta – ällöttävä ekologia.....	55
3.6. Purkauksia marginaalista.	58
4. LOPUKSI	65

LÄHTEET

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat

Johanna Sinisalon *Linnunaivot* (2008) on kertomus suomalaisen pariskunnan vaelluksesta toiselle puolelle maailmaa. Teos kuvaa aikamme ristiriitaisuuksia individualistisen elämysjanoisuuden ja toisaalta roskavuorten, häviävien lajien ja ilmastokatastrofien todellisuuden välillä. Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen erilaisia tapoja elää ja ajatella hankalaa ekologista nykytilannetta, jonka ongelmallisuus myös tunnustetaan ja tiedostetaan paremmin kuin koskaan.

Työni jakautuu sukupuolen ja ylijäämän pääteemoihin, joita tarkastelen henkilöhaamojen analyysin kautta. Ensimmäisessä osassa tarkastelen sitä, kuinka sukupuoli ja siihen sitoutunut valta vaikuttavat ympäristöasenteisiin. Tarkasteluni lähtökohtana on huomio siitä, että miehiltä ja naisilta odotetaan kulttuurissamme erilaista suhtautumista ympäristöön ja sen suojeluun. Kysyn työssäni, millaisia ekologisen toiminnan ja ympäristöstä välittämisen väyliä varataan miehille ja naisille. Miten erilaisia ekologisia suhtautumis- ja toimintatapoja sukupuolitetaan? Millaisia vaikutuksia sukupuolittavalla ajattelulla on henkilöhaamojen ekologiseen ajatteluun?

Toisessa osassa käsittelen ekologiaan erottamattomasti kuuluvaa ylijäämää ja ihmisen suhdetta siihen. Työssäni ylijäämäksi määritetty kaikki sellainen epämiellyttävä ja hankalasti ajateltava aines, jonka ajatellaan vaativan puhdistavia tai piilottavia toimenpiteitä. Ylijäämä on jotakin, joka pyritään jättämään identiteetinrakennuksen ja sosiaalisen todellisuuden ulkopuolelle. Täten käsite laajenee kattamaan konkreettisen jätteen lisäksi myös esimerkiksi saastutetut luontokohteet, ylimääräisinä koetut elämänmuodot sekä ikävät tai epätoivotut ekologiset tuntemukset. Osiossa tarkastelen sitä, mikä teoksessa hahmottuu ylijäämäksi sekä kiinnitän huomiota myös toimenpiteisiin, joilla sitä pyritään hallitsemaan. Ylijäämä vaatii ajassamme enemmän huomiota kuin koskaan. Millaisia subjekteja, identiteettejä, tunteita ja ajatusmalleja ylijäämä tai siihen liitetyt odotukset ja määräykset ajassamme rakentavat? Pyrin tarkastelemaan ihmisen ja ylijäämän suhdetta vastavuoroisena.

Sukupuolen ja ylijäämän pintapuolisesti hyvin erilaiset käsitteet yhdistyvät ekologiseen ajatteluun dualistisen ajatteluperinteen kautta. Henkilöhaamojen ajattelua

ja olemista ohjaavat historiallisesti muovautuneet, länsimaisessa ajattelussa syvälle juurtuneet ja vastakkaisiksi ajatellut käsiteparit kuten mies/nainen, kulttuuri/luonto, rationaalinen/emotionaalinen sekä intentionaalinen/vaistonvarainen. Kategoriat rakentuvat vastakohtaisuuden lisäksi hierarkkisiksi niin, että parista ensimmäinen näyttäytyy oletusarvoisesti toista arvokkaampana. Lisäksi logiikkaan kuuluu ryhmittely, jonka mukaan arvokkaana nähdyt ominaisuudet linkittyvät toisiinsa ja niiden vastapuolille jäävät puolestaan toisiinsa. (Ks. Vainio 2003, 67.) Val Plumwoodin (1993) ekofeministisessä dualismin analyysissä arvostetut kategoriat rakentavat kontekstisidonnaisen herraidentiteetin, joka on sukupuolitettu, mutta ei välttämättä yksinomaan miespuolinen. Herraidentiteetti nähdään rakennelmassa ensisijaisena identiteettinä, jota vastakkaisten piirteiden oletetaan palvelevan. (Ks. Mathews 2019, 58.)

Dualistisen ajatteluperinteen ilmeisin hankaluus on sitä määrittävässä rajanvetojen ja alistamisen tarpeessa. Länsimaisen historianfilosofian vallitsevin käsitys luonnosta on perustettu perinteen tuottamiin vastakohtaisuuksien ja erillisyyden ajatuksiin, joissa luonto on inhimillisen toiminnan ja kulttuurin vastapuolelle jäävä resurssi. Toisaalta joissain käsityksissä luonto nähdään myös jonakin alkuperäisenä ja pyhänä, ja kulttuuri sitä uhkaavana rappioittavana pahana. (Melkas 2008, 141.) Tarkastelen työssäni sukupuolta ja ylijäämää sellaisten dualististen pariin kautta, jotka auttavat hahmottamaan tiettyjen ekologisten asenteiden syntyä ja sitkeyttä. Vastinparien lisäksi olen kuitenkin myös kiinnostunut niiden mahdollisista murtumakohdista, kun totutut ajattelun tavat eivät tunnu riittävän selittämään ekologisen nykyhetken hankaluutta.

Tarkastelen sukupuolen ja ylijäämän teemoja vasten ekologian laajaa käsitettä. Arkikielessä ekologia ja etenkin ekologisuus yhdistyvät ympäristöpositiiviseen käytökseen, kuten kierrättämiseen ja hiilijalanjäljen tarkkailuun. Tarkoitin ekologialla kuitenkin yksinkertaisesti verkostoa, joka kuvaa eliöiden suhdetta toisiinsa ja myös elottomaan ympäristöön (Tieteen termipankki 2023). Tarkastelen siis ihanteellista Jyrkiä, välinpitämätöntä Heidiä, tuhoavaa Jesseä ja älykäästä kea-lintua kaikkia ekologisina olentoina, joiden toimilla ja ajatuksilla on ekologistia vaikutuksia. Ympäristösuhteen laadulla ei ole merkitystä, sillä halusi tai ei, olentoa ei ole mahdollista erottaa ympäristöstään.

Ympäristöfilosofisesta näkökulmasta ekologian käsite jo itsessään haastaa dualismeihin perustuvan maailmankuvan tasapainoa. Jo Darwinin hahmottama

lajien järjestelmä osoittaa, kuinka ihmismielelle kokonaisilta ja irrallisilta vaikuttavat entiteetit ja identiteetit mahdollistuvat vain erottamattomassa vuorovaikutuksessa muiden entiteettien kanssa. Lukuisat kohtaamiset, risteämät ja ympäristöt muodostavat verkoston, jossa yksikään entiteetti ei voi olla olemassa ”vain itsenään”, eikä yksikään laji tai ominaisuus voi nousta hierarkkisesti muiden yläpuolelle tai niitä hallitsevaksi. (Ks. Mathews 2017, 62.)

Kiinnitän tutkielmassani huomioni sellaisiin ekologisiin identiteetteihin ja ajattelun tyyliin, jotka ovat syntyneet nykyajan tiedostetusta ristiriidasta jatkuvaan kasvuun perustuvan fantasian ja maapallon rajallisten resurssien välillä. Luen teoksen suhteellisen varakkaita suomalaisaikuisia ennen kaikkea aikansa tuotteina. Yksilöiden sijaan he edustavat eräänlaisia länsimaisen yhteiskunnan ja dualistisen ajatteluperinteen muovaamia ihmistyyppejä globaalissa pohjoisessa (vrt. Lyytikäinen 2015, 18).

1.2. Aineisto

Linnunaivojen päätarina kuvaa tuoreena pariskuntana kulkevan Jyrkin ja Heidin tekemää vaellusta. Kolmas kertoja on Heidin veljeksi paljastuva Jesse, jonka pahantahtoinen ääni jää pitkään täysin erilliseksi vaellusparin elämästä ja myös teoksen päätarinasta. Pirjo Lyytikäinen (2015, 19) on kuvannut Heidiä ja Jyrkiä nyky-yhteiskunnan normituotteina ja Jesseä sen roskatuotteena. Nojaan analyysissäni samanlaiseen lähtökohtaan. Tulkitseen Jyrkin ja Heidin henkilöihahmoja osana normatiivista kehystä ja Jessen hahmoa hyväksyttävien kategorioiden ulkopuolisena ”ihmisroskana”.

Suurin osa teoksesta käsittelee vaellusta. Romanttisen seikkailukuvauksen sijaan realistinen kerronta keskittyy vaikeisiin fyysisiin ponnistuksiin, ruumiin eritteisiin ja pariskunnan väliseen riitelyyn. Länän olevan ekokatastrofin merkit sekä Jyrkin paatokselliset ympäristöpuheet sitovat tarinamaailmaa myös lähemmäs reaali maailman hankalaa ekologista tilannetta. Realistisen kehyksen vuoksi myös vaelluksella tapahtuvat outoudet tulevat pitkään tulkituksi vain arkisina unohduksina. Teoksessa on kuitenkin yllättävä lopetus, kun intentionaalisen pahana kuvattu keapapukaija sytyttää vaeltajia ympäröivän metsän tuleen. Maaginen lopetus ikään kuin kokoaa yhteen kirjan aiemmat kummallisuudet ja patistaa lukijan pohtimaan tulkintojaan tarkemmin. (Lyytikäinen 2015, 18–19.)

Jyrkin ja Heidin reitti kulkee Uudesta-Seelannista Australian kautta Tasmaniaan. Kirja jakautuu matkakohteiden ja matkantekopäivien mukaan päälukuihin, jotka jakautuvat edelleen Heidin ja Jyrkin vuorotteleviin näkökulmalukuihin. Päälukujen otsikoissa ilmoitetaan reitin nimi, kohdema, sekä tarkempi sijainti reitillä. Tarinaa kerrotaan matkajärjestyksestä poikkeavalla tavalla niin, että eri paikkojen ja päivien mukaan nimetyt lukuja on osittain sijoiteltu toistensa lomaan. Tarkkoja päivämääriä ei lukujen otsikoissa ilmoiteta, mutta matkaa käsittelevät luvut sijoitetaan vuoden 2007 helmi- ja maaliskuuhun. Lukuja on ripoteltu myös matkaa edeltävältä ajalta, vuoden 2006 Helsingistä ja Leviltä.

Kiintein aikajana muodostuu reissun viimeisen retken, Tasmanian South Coast Trackin kuvauksen ympärille ja luen reittiä kohosteisena teoksen merkityksen kannalta. Muista luvuista poiketen reittiä kuvataan nimetyin päivin maanantaista seuraavan viikon keskiviikkoon. Päivien nimeäminen muodostaa teokseen alusta loppuun kronologisesti kulkevan rungon, johon muut kuvaukset liittyvät ikään kuin takaumina. Vaikutelma korostuu myös aikamuodoissa, sillä South Coast Trackia kuvataan preesensissä ja muuta vaellusta imperfektissä. Tasmania merkityksellistyy läheisemmäksi, ehkä nykyhetkeksi, ja muut kohteet asettuvat ikään kuin muistoina täydentämään sitä. South Coast Track on matkan viimeinen reitti ja myös kirjassa suurin osa sen kuvauksesta pakkautuu teoksen loppuun.

Eryteisesti juuri South Coast Trackia käsittelevien lukujen perään on ripoteltu sitaatteja Joseph Conradin kolonisaatiokriittisestä klassikkoromaanista *Pimeyden sydän* (1899), joka on *Linnunaivojen* selkein interteksti. Teoksia yhdistää aihe matkasta tuntemattomille seuduille. Samalla molemmat teokset ovat ihmisen valloittamisen halusta kertovia ajankuvauksia. Teoksen lopussa sitaatit alkavat osin korvautua uudenslaisilla teksteillä kuten Jessen näkökulmaluvuilla ja kea-vuoristopapukaijasta kertovilla uutisjutuilla. Samanaikaisesti Conrad alkaa kuitenkin yhä voimakkaammin tunkeutua sisälle etenkin Heidin näkökulmalukuihin. Conrad ”tunkeutuu päähän” (L 290) tai ”sipisee korvaan” (L 307), ”kuiskaa” (L 317) Heidille sitaatteja teoksesta ja lopulta erillisinä pysyneet äänet alkavat sulautua toisiinsa.

Koska päivät eivät seuraa toisiaan kronologisesti ja tarinan ulkopuoliset tekstit katkovat lukukokemusta, ajatus matkanteosta suorana janana häiriintyy. Ensisilmäyksellä on epäselvää, mitä osaa matkasta kuvataan. Lukija voi kuitenkin lineaarisesti kulkevan narratiivin poikkeamista huolimatta jäljittää Jyrkin ja Heidin kulkeman reitin päälukujen otsikoinnin, paikannimi- ja viittausten sekä sisäkanteen

painetun kartan avulla. Rakenne siis hännää tavanomaista logiikkaa ja kirja ikään kuin provosoi hämmentynyttä lukijaa kääntelemään sivuja ja luomaan yhteyksiä lukujen välille.

Teoksen lukijaa työllistävä rakenne, hienovarainen maagisuus ja intertekstuaalisuuden tuottama moniäänisyys ja moniaikaisuus estävät vaellusparin hyvin tavanomaiselta vaikuttavan matkan vastaanottamisen täysin normaalina matkustuskertomuksena. Outouksien rinnalla myös itse normaali kyseenalaistuu ja kärjistyy. Teoksessa käsitellään hyvin vakiintuneita dualistisen perinteen muovaamia ajattelun ja käyttäytymisen tapoja. Kun perinteisesti itsestänselvyydeksi ajateltu kuitenkin rinnastuu vallitsevaan ja hyvin todelliseen ilmastotuhoon, huomio kiinnittyy myös normaaliin jonakin, joka on annetun tai luonnollisen sijaan historiallisesti rakennettua. Täten teos luo alustan kyseenalaistaa itsestänselvyytenä pidettyjä, mutta kuitenkin biosfäärille tuhoisiksi osoittautuneita ajatusmalleja.

Pirjo Lyytikäinen (2015, 11) on tulkinnut teosta allegoriana maanpäällisestä helvetistä. Hän perustaa tulkintansa muun muassa Linnunaivojen interteksteihin, eli Conradin *Pimeyden Sydämeen* ja Danten *Jumalaiseen Näytelmään*. Tutkielmassani jatkan tätä maailmanlopun ajatusta. Lopullisen tuhon tai hävityskertomuksen sijaan tulkitsen tapahtumia eräänlaisena maailman fantasian loppuna. Maailman fantasialla tarkoitan normalisoitua ajattelutapaa, jonka mukaan ihmisellä on sisäsyntyinen oikeus ja valta kohdella luontoa vapaasti muokattavana resurssina tai vain taustana ihmistoiminnalle (vrt. Morton 2013). Näen teoksen kuvaavan ajallista pistettä, joka pakottaa ihmisen ajattelemaan uudelleen sijoittautumistaan maailmassa. Tästä näkökulmasta maailman loppuminen ei tarkoita äkillistä kaiken loppua, vaan pikemminkin maailmaa rakentaneiden ajatustapojen hidasta murtumista. Tämä kivulias murros ekologisessa ajattelussa voisi myös enteillä uuden alkua. (Vrt. Morton 2013.)

1.3. Teoriaa ja taustoja

Työni lähtökohtana on ekofeministien muotoilema huomio, jonka mukaan kohtelemme sukupuolta ja ei-inhimillistä samankaltaisin, väkivaltaisain ja haitallisain mekanismein. Erityisesti dualistinen ajattelutapa näyttäytyy ongelmana ekologisen feminismen perinteessä. Yleisen ajatuksen mukaan naiset ja luonto eivät voi vapautua ennen kuin dualistinen logiikka saadaan murrettua, sillä sen perustana on korostus

maskuliinisesta järjestä feminiinisen materian muokkaajana ja haltuunottajana. (Ks. Melkas 2008, 141.)

Luonnon ja naisen myyttinen yhteen assosioituminen on ollut osa feminististä ajattelua sen synnystä lähtien, mutta suhtautuminen tähän linkkiin on vaihdellut läpi feministisen historian (Sturgeon 2019, 56). Linkin ilmeisin hankaluus on taakassa, jota sukupuolittunut luontopuhe kantaa, sillä kytköstä on käytetty naisten oikeuksien ja vapauksien rajoittamiseen sekä naisten ulossulkemiseen kulttuurista (ks. Melkas 2008, 143). Tarkastelen työssäni sitä, kuinka naiseuteen ja luontoon liittyvät oletukset ja odotukset ohjaavat ympäristöä kohtaan välinpitämättömän Heidin ekologista ajattelua ja olemista.

Naisen ja luonnon välisen linkin tutkimisen lisäksi ekofeministit ovat jo 70-luvulta lähtien yhdistäneet hegemonisten, eli valtaa pitävien maskuliinisuuksien mallit ja luonnon alistamisen (Connel 2017, 5). Vaikka kutakuinkin jokaisessa yhteiskunnassa juuri miehillä on eniten valtaa ja varallisuutta muovata luontoa, kriittistä miestutkimusta maskuliinisuuksien ja luonnon suhteesta on silti suhteellisen vähän (Hultman & Pulé 2019, 414). Ylipäätään sukupuoli ja siihen kytkeytynyt valta pysyttelevät yhä ympäristökeskustelun marginaalissa. Kuten Noel Sturgeon (2019, xxi) kuitenkin huomauttaa, elämme tilanteessa, jossa tietyt ryhmät hyötyvät ympäristön hyväksikäytöstä muiden kärsiessä sen seurauksista. Vallan ja epätasa-arvon ongelmat on nähtävä osana sekä ympäristöongelmien käsittelyä että niiden ratkaisua.

Myös *Linnunaivojen* kuvaama todellisuus on tulkinassani miesten maailma, joten kiinnitän tutkielmassani erityistä huomiota teoksen esittämiin maskuliinisuuksiin. Suomessa maskuliinisuuksia on tutkinut mm. Arto Jokinen. Hän liittyy kriittisen miestutkimuksen tiukasti osaksi feminististä projektia, mutta myös peräänkuuluttaa tarvetta kehittää miestutkimuksen omaa teoreettista ja metodologista käsitteistöä ja ajattelua. Tutkimuksen tehtävänä on muuttaa vallitsevaa mieskulttuuria ja sukupuolijärjestelmää sekä kehittää uusia tapoja puhua miehistä (Jokinen 1999, 8).

Martin Hultmanin ja Paul Pulén teos *Ecological Masculinities* (2019) keskittyy erityisesti länsimaisten maskuliinisuuksien ja ympäristön suhteisiin globaalissa pohjoisessa. Teos käsittelee länsimaisen miehuuden etuoikeuksia, rajoituksia ja vaikutuksia suhteessa ekologiseen nykytilanteeseen. Kirjoittajat näkevät juuri länsimaisten maskuliinisuuksien mallien olevan suurimmassa vastuussa maailmanlaajuisista ongelmista. Niiden ongelmallisuus kuitenkin hautautuu

etuoikeudet piilottavan ”normaalin” kategorian alle. (Hultman & Pulé 2019, 29–32.) Erityisesti kirjoittajat kiinnittävät huomiota siihen, kuinka laaja yhteisöön ja ympäristöön kohdistuva välittäminen on feminisoitu ja ohjattu naisten tehtäväksi. Miehisen välittämisen odotetaan sen sijaan palvelevan vain rationalisoituja tavoitteita, kuten suojelua ja elättämistä. Hultmanin ja Pulén yhtenä tavoitteena on valtaapitävän maskuliinisuuden sisältämän, kilpailullisen ajattelun (ethics of dare) korvaaminen huolenpidon ja hoivan etiikalla (ethics of care). Kirjoittajien mukaan välittäminen on nähtävä sukupuolittuneen työnjaon sijaan yleisinhimillisenä ominaisuutena, ja myös miehille on luotava olosuhteet, jossa laajempaa ympäristöön ulottuvaa välittämistä on sopivaa osoittaa. (Hultman & Pulé 2019, 385–386.)

Linnunaivojen miehet edustavat teoksessa vastakkaisiksi tulkitsemiani maskuliinisia identiteettejä. Luen ympäristötietoisien Jyrkin henkilöahmia eräänlaisena aikamme ihanteellisen ja hegemonisessa asemassa olevan miehen prototyyppinä. Samalla tulkiten henkilöahmia osana miehen kriisiksi nimitettyä keskustelua, joka tähtää haitallisten maskuliinisuuksien normien uudelleenarviointiin. Kiinnitän huomioni siihen, kuinka Jyrki sekoittaa perinteisiä maskuliinisuuden normeja ja toisaalta feminisoitua ympäristöhuolta rakentaessaan omaa ekomiehen identiteettiään. Tarkasteluni lähtökohtana on Hultmanin ja Pulén (2019, 408) ajatus, jonka mukaan myös ympäristöstä välittävät miehet ovat riskissä toistaa haitallisiksi osoittautuneita ja maskuliinisuuksiin liitettyjä ajattelu- ja toimintatapoja, mikäli valtaapitävien maskuliinisuuksien tarjoamia ihanteita ei tutkita kriittisesti. Nimitän näitä maskuliinista valtaa rakentavia ja usein tiedostamattomia toimintoja tutkielmassani maskuliinisuuden pakkoliikkeiksi (Jokinen 2003, 242). Ympäristölleen tuhoisan ja hegemonisen maskuliinisuuden ulkopuolelle jäävän Jessen kautta vuorostaan avautuu karu näkökulma siihen, kuinka tyypillisesti maskuliinisuuksiin liitetyt ongelmat voivat häiritä välittävän ympäristösuhteen muodostumista.

Sukupuolen tavoin myös ylijäämä tuottuu ja määrittyy jatkuvien rajanvetojen tuloksena. Ylijäämä on eettinen, kulttuurinen ja arvottava kategoria, joka sisältää myös oletuksen likaisuudesta. Teoksessa *Puhtaus ja Vaara* Mary Douglas (2000, 85) muovailee tunnetun määritelmän, jonka mukaan ”lika on ainetta väärässä paikassa.” Kaikkea ylijäämää yhdistää tämä väärässä paikassa tai väärällä tavalla oleminen.

Kuten Karoliina Lummaa (2019, 8) toteaa, erityisesti jätteitä käsitellään paljon esimerkiksi lastenkirjallisuudessa, mutta kirjallisuudentutkimusta suomalaisista jätteen kuvauksista ei juuri ole. Analyysini taustalla on Timo Airaksisen (2010, 4)

luonnehdinta normaalista jättesuhteesta jatkuvana taisteluna. Jäte halutaan pitää mahdollisimman kaukana omista käsistä, kodeista ja kaupungeista. Teknologisesti edistyneissä yhteiskunnissa näkyvä roska on epäonnistumisen merkki ja sen siistiminen näkyvistä taas on todiste modernista sivistyneisyydestä. Kaikkea ylijäämää määrittää ja yhdistää taustalla oleva taistelun ajatus.

Jätettä on toki tuotettu aina, mutta erityisen suurena ongelmana ympäristön kannalta nähdään massajäte, jonka alkuperä jäljitetään usein 1950-luvun Yhdysvalloista lähteneeseen konsumerismin aatteeseen ja kertakäyttöisyyteen perustuvan kulutuskulttuurin syntyyn. Kertakäyttökulttuurin ajateltiin hyödyttävän niin taloutta kuin yksilöäkin. Sitä kannatteli puhtauden ja vaurauden ideaali sekä ajatus yksilön paremmasta hygieniasta tai elämänlaadusta. (Ks. Lehtokunnas 2018.)

Nykyisen tiedon valossa jäte on kuitenkin muuttunut hygieniakysymyksestä globaaliksi uhaksi. Kuten Gay Hawkins (2006, 13) huomauttaa, juuri jäte esitetään usein sekä ympäristötuhon aiheuttajana että sen tuloksena. Mielikuvat jätevuorista yhdistyvät kuolevan luonnon ja maailmanlopun uhkakuviin. Lähinnä teknisenä pidetty ongelma on siirtynyt eettiseksi kauhukuvaksi ja samalla myös todisteeksi kansallisen velvollisuuden järkkymisestä. Kertakäyttöisyyden ihanne onkin saanut rinnalleen kilpailevan ajattelumallin, joka perustuu yhteiseen velvollisuuteen maapallon hyväksi. Kampanjointi ja erilaiset säädökset ovat synnyttäneet uudenlaisia jättesuhteita, joissa lukuisat ohjeistukset vaikuttavat arjen fyysiseen jätetyöhön esimerkiksi kierrättämisen ja uudelleenkäyttämisen muodossa. (Hawkins 2006.) Muutos on luonut uudenlaisia ekologisia subjekteja, kuten vastuuntuntoisen kierrättäjän identiteetin, jota *Linnunaivoissa* tulkitsen Jyrkin edustavan. Jätteenkäsittelyn kehnosta toteuttamisesta taas on tullut todiste kurittomasta itsestä, joka ei ota osaa yhteisölliseen vastuuteen (Hawkins 2006, 29–32.) Teoksessa sisarukset Heidi ja Jesse edustavat jättesuhteita toivottujen toimintatapojen ulkopuolella.

Uusi jätettä ympäröivä eetos on myös herättänyt uudenlaisia ylijäämään liittyviä tunteita, jotka vaihtelevat itsekurin, ylemmyyden ja hyveellisyyden tuntemuksista ahdistukseen, häpeään ja vihaan. Vaikka uusien jätetapojen tärkeyttä on hankala kiistää, moraalisiin normeihin kytkeytynyt emotionaalinen painolasti voi lopulta vain hankaloittaa terveempien jättesuhteiden muodostumista. Hawkins (2006, 24) etsiikin mahdollisuuksia sellaisille jättesuhteille, jotka käskyjen seuraamisen sijaan perustuvat vastavuoroisuuteen. Tällainen jättesuhde saa alkunsa niistä kehollisista ja emotionaalisisista kokemuksista, jotka itse jäte saa meissä aikaan.

Apunani ylijäämän tutkimisessa hyödynnän myös muun muassa Timothy Mortonin ympäristöajattelua. Morton ei teoksissaan tarjoa konkreettisia neuvoja maailman pelastamiseksi, vaan pikemminkin pyrkii purkamaan sellaisia ajattelun malleja, jotka ovat asettaneet ihmisen olemassaolon keskipisteeksi muun elämän kustannuksella (vrt. Morton 2013, 2019).

Myös Janniina Rautio (2020) on Pro gradu -tutkielmassaan ”’JOKU ASIA LIIKAHTI MAAILMASSA’ Ihmisen ja luonnon suhde ja erilaiset toimijat Johanna Sinisalon *Linnunaivot* -romaanin kertomusmaailmassa” tarkastellut ihmisen ja luonnon suhdetta sekä ei-inhimillistä toimijuutta *Linnunaivoissa*. Töitämme yhdistää henkilöihahmojen edustamien ihmistyyppien analyysi sekä ekokritiikistä ja posthumanismista inspiroitunut tapa lukea teosta. Myös tutkielmiamme tavoitteet ovat yhtenevät, sillä myös Rautio (2020, 58) peräänkuuluttaa vanhojen ajattelutapojen purkamisen ja päivittämisen tärkeyttä maapallon tulevaisuuden kannalta. Tutkielmassani ekofeministinen perspektiivi kuitenkin kääntää huomion myös siihen, kuinka teoksen esittämät ja dualismeihin perustuvat ajatukset ympäristöstä eivät ole erillään muusta luokitavasta ajattelusta, josta työssäni erityisen huomion alla ovat sukupuoli ja ylijäämä.

2. SUKUPUOLI JA YMPÄRISTÖ

Valtaosa *Linnunaivojen* kuvauksesta koostuu Jyrkin ja Heidn kertomavuoroista kaukana sivistyksestä. Intiimi kertomatila korostaa sukupuolen ja vallan kysymyksiä huomattavan normatiivisena kuvatun heteropariskunnan parisuhteessa. Heteronormatiivisessa järjestelmässä mies ja maskuliinisuuteen liitetyt piirteet edustavat korkeinta valtaa. Sukupuoli on järjestelmässä siis paitsi luokittelun myös kontrollin väline (McGregor 2017, 3). *Linnunaivoissa* järjestyksen oletettu luonnollisuus kuitenkin kyseenalaistuu jatkuvasti ja sen ylläpitäminen vaatii työtä. Norminmukainen heteroromanssi esitetään ironisessa valossa, eikä oikeastaan mikään toteudu siinä odotetulla tavalla.

Luonnonsuojelijamies ja toisaalta luonnosta välinpitämätön nainen asettuvat kuitenkin kiinnostavaan kohtaan dualistista ajatusta, jossa nainen ja luonto rinnastuvat toisiinsa ja mies näyttäytyy molempien hallitsijana tai riistäjänä. Kummankaan luontosuhde ei kuitenkaan ole sukupuolesta vapaa. Sukupuoliset odotukset ohjaavat sitä, millaisiksi luonnonsuojelijamiehen ja toisaalta taas bisnesvainulla luontoa katsovan naisen ympäristösuhde muovautuu.

Jesse pyrkii tietoisesti elämään normien ulkopuolella, eikä tämän maskuliinisuus rakennu ilmeisessä eronteossa juuri naiseen. Mies kuitenkin edustaa teoksessa monia maskuliinisuuteen liitettyjä ongelmia, kuten heikkoja tunteita, väkivaltaa ja syrjäytymistä. Täten hän on malliesimerkki Jokisen (2003, 42–43) muotoilemasta maskuliinisuuden panssarista, joka kehitetään itsen ja feminiinisyteen, heikkouteen ja passiivisuuteen samaistuvien tunteiden väliin. Miehen täydellinen välinpitämättömyys maailmasta vaikeuttaa tämän ympäristösuhteen pohtimista. Miehen ekologista ajattelua, eli sitä miten tämä hahmottaa itsensä suhteessa muuhun maailmaan, voi kuitenkin tarkastella myös miehen suhteessa muihin ihmisiin ja lähiympäristöönsä.

2.1. Operaatio Down Under – ekomaskuliinisuuden miehuuskokeet

Teoksessa Jyrki esitetään Heidn ensisilmäyksen läpi monen maskuliinisen ihannepiirteiden kautta. Jyrki on dominoiva, itsenäinen, aktiivinen ja hyvännäköinen; ”pitkä, harteikas ja hoikka.” (L 19) Mies kuvataan myös rationaalisena, ja hänellä on ”opiskeluaikinsa perua pelottavan laajat yleistiedot ja lukeneisuus.” (L 65)

Jyrki tekee keikkaluonteista baarityötä. Työkuvaus tuo esiin hegemonisessa asemassa olevalle miehelle mahdollisia uskottavan maskuliinisuuden malleja. Miehellä on käytettävissään kuhunkin tilanteeseen sopiva ja itseään parhaiten palveleva maskuliininen identiteetti, joka vaihtelee hauskuuttajasta ehdottomaan auktoriteettiin. Usein hänen toiminnassaan on tiedostetun performanssin piirteitä:

Yleensä on hauska laittaa baari kiinni. Olla hetken jumala, kun antaa valomerkin. Muuttua jekyllistä hydeksi: äsken vielä olin hymyilevän vitsaileva, avokätisesti kaateleva: yhtäkkiä muutun huumorintajuttomaksi, yksisanaiseksi pihtariksi. Auliista antajasta, kaikkien kaverista ja ilon irrottajasta sukeaa sekunnissa kylmäharteinen ulos hätyyttäjä. (L 40)

Jyrkin maskuliinisuus ja pätevyys kytkeytyy ympäristöstä välittämiseen. Hänellä on tietämystä eri eläinlajeista ja niiden luonnollisista elinympäristöistä. Hän pohtii paljon maailman tilaa sekä on äärimmäisen tarkka luontoon jättämästään jäljestä. Merkittävä osa Jyrkin luvuista koostuu ekomonologeista, joissa hän pohtii reaalimaailman kanssa jaettuja ympäristöongelmia.

Kuten Niklas Vainio (2003, 83) huomauttaa, suomalaista miehuutta on rakennettu metsissä aina. Hän ottaa esimerkikseen Aleksis Kiven ja Zacharias Topeliuksen työt ja osoittaa, ettei luonnossa viihtyvä miehinen mies ole suinkaan uusi tulokas kotimaisen kirjallisuuden kuvastossa. Miehisenä luonnonsuojelumiehenä Jyrkin henkilöahmoa voi kuitenkin tarkastella osana nyt jo kolmikymmenvuotista keskustelua, miehen kriisiä. Keskustelu on saanut alkunsa tarpeesta uudelleenarvioida haitallisiksi todettuja maskuliinisuuden malleja. Luonnonsuojelijan identiteetti on etenkin menneisyydessä saattanut johtaa maskuliinisuuden marginaaliin joutumiseen, ja yhä edelleen luonnonsuojelua pidetään erityisesti naisten alueena (ks. Hultman & Pulé 2018, 412). Luen Jyrkiä aikamme päivityksenä susia vastaan tappelemaan ja karhuja ampuvaan metsien mieheen. Hän edustaa sivistynyttä ja ympäristöönsä suojelevaa versiota metsämiehestä, joka ei näyttäyty romaanin maailmassa lainkaan mahdollisena ihannemaskuliinisuuden identiteettinä.

Jyrkin ympäristöidentiteetti on tarkkaan harkittu. Identiteetin toteuttamisen lisäksi myös sen oikeanlainen esittäminen oikeassa seurassa on miehelle tärkeää:

Legi Cockle Creekiltä Lion Rockin leiripaikalle oli rakennettu sunnuntaikävelijöille. Ohittelemme tavallisissa arkiasuissa ja kävelykengissä hitaasti askeltavia eläkeläispareja ja lomailevia lapsiperheitä. Joku työntää

kersaansa jopa rattaissa, mikä saa minut melkein vetämään paperipussin päähän. Sitähän voisi vahingossa joutua vaikka samaan valokuvaan. (L 15)

On myös huomattava, että vaikka Jyrki kuvataan hyvin selvästi tietynlaisena ja ihanteellisena miehenä, ei tämän miehuutta esitetä annettuna tosiasiana. Sen sijaan Jyrkin miehuus rakentuu teoksessa jatkuvasti maskuliiniseksi mielletyn toiminnan ja puheen myötä. Judith Butlerin (1990) termein kysymys on sukupuolen performatiivisesta luonteesta. Butlerin vaikutusvaltaisessa performatiivisuuden teoriassa sukupuoli nähdään jonakin, joka olemisen tai ominaisuuden sijaan tuottuu jatkuvasti ruumiillisissa ja kielellisissä teoissa. Teoriassa sukupuoli ja seksuaalisuus rakentuvat ajattelu- ja puhetaiposten sekä ruumiillisten tyylien toistoissa, sukupuolittavan vallan pakottamana. (Ks. Rossi 2017, 90.) Myös Jyrkin sukupuolisuus rakentuu toistuvissa teoissa, tiedostamattomien maskuliinisten performatiivien ja myös harkittujen maskuliinisten performanssien kautta.

Maskuliinista hegemonisaatiota ja ympäristöä tutkineiden Hultmanin ja Pulén (2018, 125) käsittein Jyrkin performoimaa maskuliinista identiteettiä voi tarkastella ekomodernina maskuliinisuutena. Kirjoittajat nimeävät mallin ruumiillistumiksi hegemonisessa asemassa olevat ja ekosankarin maineen saaneet Arnold Schwarzeneggerin ja Elon Muskin. Kirjoittajat näkevät ekomodernien maskuliinisuuksien olevan tulosta epäonnistuneesta ekologisesta modernisaatioprosessista. Yksinkertaistettuna tämä tarkoittaa riittämättömiä vastauksia jatkuvan kasvun aiheuttamaan ympäristötuhoon. Hultmanin (2013) oma tutkimus käy läpi Schwarzeneggerin julkisen ekoidentiteetin syntyprosessia. Siinä ekomoderni maskuliinisuus tuottuu yhdistelmässä maskuliinista kovuutta, päättäväisyyttä ja kestävyyttä sekä toisaalta myös strategisesti valittuja aineksia myötätuntoa, haavoittuvaisuutta ja ekoinnovaatioita.

Samankaltainen ekomaskuliinisuuden malli rakentuu myös Vainion (2003) tutkimuksessa, jossa hän erittelee vuorikiipeilijä Veikka Gustafssonista kertovia tekstejä. Myös Veikka esitetään miehenä, joka pystyy esiintymään hegemonisessa tosiamiehen asemassa luonnonläheisyydestä huolimatta. Kuten Musk, Schwarzenegger ja Gustafsson, myös Jyrki näyttää edustavan korostetun maskuliinista identiteettiä, jolla on samanaikaisesti sitä murtamatta mahdollisuus puhua ympäristön puolesta. Jokisen (2003, 242) luonnehdinta Veikka-tekstien analyysistä (Vainio 2003) tuntuu sopivan saumattomasti myös Jyrkiin: ”Veikka

representoi suomalaisen miehen sisua, kykyä ja järkevyyttä, suomalaisen miehen ainutlaatuista laatua.”

Hultmanin ja Pulén (2018, 389) mukaan erityisesti länsimainen miesihanne ei ole ”human being” vaan ”human doing”. Pelkkä mieheksi syntyminen ei takaa kaikkien hyväksyntää tai yhteiskunnallista valtaa, vaan kunnioitettu miehuus on tulosta säännöllisistä ja yleisesti hyväksytyistä miehuuskokeista (Jokinen 2000, 215). Myös Jyrkiä kuvataan ennen kaikkea aktiivisen ja tarkan maskuliinisen toiminnan kautta. Tavatessaan Jyrkin ensi kertaa Heidi vaikuttuu siitä, ettei ”kundi koskaan tuntunut tekevän yhtään turhaa tai epätarkoituksenmukaista elettä.” (L 19) Ihailua herättävä eleettömyys osoittautuu kuitenkin kirjan edetessä aktiivisen ponnistelun tuotokseksi. Esimerkiksi rinkan nostaminen selkään muiden miesten edessä osoittautuu harkituksi performanssiksi ja voimannäytön eleeksi: ”Se pitää tehdä nopeasti ja ilman näkyvää yritystä, ilman ähkäisyä.” (L 10)

Jyrkin ekoidentiteetti kytkeytyy tämän vaellusharrastukseen, johon mies suhtautuu ennen kaikkea miehuuskokeena. Miehuuskokeet perustuvat ajatukseen, jonka mukaan oman hengen ja terveyden vaarantaminen sekä henkisen ja fyysisen kivun kestäminen pelkäämättä tai valittamatta on maskuliinista (Vainio 2003, 43). Jyrki valitsee vaikeimmat ja vaarallisimmat reitit ja suorittaa vaelluksen länsimaisen miesihanteen mukaisesti kuin kone. Hän kulkee mahdollisimman pitkiä matkoja mahdollisimman nopeasti sekä mahdollisimman vähällä ravinnolla. Suoritus tulee myös toteuttaa ympäristöystävällisesti ja jälkiä jättämättä. Retki on Jyrkin sanoin ”Operaatio Down Under” (L 61), joka luo mielikuvan vaelluksesta harrastuksen sijaan suoranaisena velvollisuutena.

Miehuuskokeen käsite sisältää ajatuksen kilpailullisuudesta, ja myös Jyrki pitää tarkkaa kirjausta suorituksistaan. Tunteuksien sijaan hän mittaa retken onnistumista suoritettuina kilometreinä ja tarkalleen laskettuina ruokamäärinä. Jos päivämatka on jäänyt oletettua lyhyemmäksi, Jyrki kokee koko vaelluksen epäonnistuneeksi: ”Koko patikan aikataulu on mennyt sellaiseksi, ettei siitä kehtaa kertoa kenellekään.” (L 271) Pätevän ekomiehen ja vaeltajan identiteetti vaatii Jyrkiltä jatkuvaa ponnistelua ja myös todistettavissa olevia tuloksia, joita ilman koko matka menettää merkityksensä.

Kilpailullisuus näkyy myös tarpeena valloittaa alueita, jonne muut eivät ole vielä löytäneet. Kolonisaatiokriittisyydestään huolimatta Jyrkin vaellusintoa motivoi ajatus ensimmäisenä paikalla olosta. Täten hän tiedostamattomalla tavalla liittyy myös itsensä osaksi siirtomaaherruuden perinnettä (vrt. Vainio 2012, 84). Miehen

mielenkiinto on aina seuraavassa, yhä tuntemattomammassa kohteessa: ”Joan Point on ylväs. Se ulottuu korkeana kannaksena Bathurst Channeliin kuin ojentunut sormi; *go north young man!*” (L 269) Englanninkielinen fraasi viittanee samannimiseen, 1957 ilmestyneeseen Gordon Stoddardin teokseen, joka kertoo nuoren miehen omavaraisesta elämästä Alaskan Kenain niemimaalla 1950-luvulla. Viittaus paljastaa jotakin siitä maskuliinisuudesta ja elämäntyylistä, johon Jyrki haluaa itsensä ainakin ajatuksen tasolla yhdistää.

Jyrkin haaveet luonnon vapaudesta ja autonomiasta liittyvät kulttuuriseen kuvaan erämaasta paikkana, jossa mies voi lunastaa vapautensa. Moderni kaupunkielämä ei tarjoa mitään niin jännittävää ja maskuliiniseksi miellettyä kuin esimerkiksi metsästys ja taistelu. (Vrt. Vainio 2003, 83.) Myös Hultman ja Pulé (2018, 405–406) kuvaavat nykyajan ekomodernin miehen maskuliinisuuttaan validioivana erämään käyttäjänä ja ulkoilman kuluttajana. Tässä kehyksessä luonto on ennen kaikkea todiste luonnollisena ja alkuperäisenä pidetystä miehuudesta. Joan Point, joka on Jyrkille eteenpäin ja yhä tuntemattomammille seuduille ojentuva sormi, osoittaa kohti seuraavaa miehuuskoetta: ”Bathurst Narrowsin ylittäminen tuntuu kihelmöivästi kuin menisi yli jonkun oudon viimeisen rajan. Ylittäisi iltapäivän hehkussa kylpevän haudanhiljaisen Styxin.” (L 269) Viittaus laajenee nyt manalan pääjokeen, johon kastettuna myös Akhilleus sai kaiken kestävän, panssarinomaisen ihonsa.

Vaelluksen ajattelu miehuuskokeiden sarjana näyttäytyy Jyrkin luvuissa maskuliinisena velvollisuutena, mutta Heidin ironisen piikikkäät näkökulmaluvut luovat ajatukseen myös koomisia sävyjä. Kilpailullisuus tulee ilmi usein juuri Heidn silmin, silloinkin kun Jyrki ei itse toimintaansa tiedosta:

Kun juttelemme itään päin kävelijöiden kanssa, näen Jyrkin selän hänen itse huomaamattaan suoristuvan, ja hänen kasvoilleen leviää samanlainen teennäisen vähättelevä ja hartioita vaatimattomasti kohautteleva ilme kuin oli Soukkarin jo tehneiden häiskien naamalla Cockle Creekissa. (L 225)

Naisen lukujen kautta käy myös ilmi, että myös Jyrki välillä epäonnistuu miehuuskokeissaan. Esimerkkinä käy soutamistilanne, jossa Jyrki ottaa itsestään selvästi soutajan roolin vailla aiempaa kokemusta:

Jyrki laskee aivot veteen. Hän tekee vedon, ja toinen airo uppoaa syvään, toisen lapa lipsahtaa pintaa pitkin. Jyrki ähkäisee, toinen yritys ei ole juuri sen kummempi.

Jyrki ei osaa soutaa.

Se on todella hämmentävää, ja mitä pidempään sitä katselen, yhä koomisempaa ja koomisempaa, varsinkin kun en voi antaa ilmeenkään värähtää. (L 100)

Heidin hämmentynyt ja vahingoniloinen huvittuminen Jyrkin epäonnistumisesta on koomisen kevennyksen lisäksi myös osoitus niistä paineista, joita maskuliinisuuksille asetetaan. Jyrkin epäonnistuminen miehuuskokeessa, jossa Heidi vuorostaan onnistuu, asettaa miehen naurunalaiseksi ja uhkaa murtaa palan tämän auktoriteetista. Myös Heidi kuitenkin suojelee huvittumisestaan huolimatta Jyrkin identiteettiä. Hän vaikenee tapauksesta, vaikka itse suoriutuukin kesämökkikokemuksena vuoksi soutamisesta hyvin.

Huumori on keino tehdä maskuliinisuuden tunnusmerkitöntä kategoriaa näkyvämmäksi ja osoittaa kohti sen rajoja. Jyrkin parodisen liioitteleva maskuliininen identiteetti mahdollisuuksineen ja rajoituksineen tekee henkilöhahmosta eräänlaisen kommentin osaksi uutta miestä koskevia keskusteluja. Tyypittävä miehen kuvaus siirtää katseen yksilöllisestä miehestä yhteiskunnan rakenteisiin ja kyseenalaistaa niiden tarpeellisuutta. Kuten Vainio (2003, 82) huomauttaa, ”jos vallitsevassa asemassa ei olisi sellainen maskuliinisuuden konfiguraatio kuin nyt, vuoren huipulle kiipeäminen ja henkensä vaarantaminen tappavissa olosuhteissa näyttäytyisi monissa silmissä lähinnä typeryytenä”.

2.2. Yksin maapallon puolesta

Jyrkin maskuliinisen ekoidentiteetin pohjana täydellinen itsenäisyys. Keikkaluontoinen työ liittyy miehen jo teoksen alussa kulkurikontekstiin, paikoista ja ihmisistä riippumattomaksi. Retkellä muiden kulkijoiden ja yhteismajoitusten lisäksi myös ennalta määrätyt, kulkurifantasiaa häiritsevät reitit ovat loukkaus Jyrkin vaalimaa autonomiaa kohtaan:

Melkein kimahdin. Olimme tulleet matkan jotakuinkin puolessa arvioiudusta ajasta. Silti oli pakko pysähtyä yöpymään. Kun tupamaksut vastasivat hotellin hintoja, olisi pitänyt olla vähintään oikeus valita itse vankilansa. (L 90)

Itsenäisyyden ja yksin pärjäämisen tarve näkyy myös Jyrkin välttävässä ja hierarkisoivassa suhtautumisessa muihin kulkijoihin. Suuressa osassa Jyrkin maskuliinisen ekoidentiteetin muotoutumista on muista kulkijoista erottautuminen

esimerkiksi retkeilyvarusteiden ja matkatavaroiden perusteella: ”Jos pystyttäisimme Hillebergimme tähän, se olisi koirankoppi ökytalojen korttelissa.” (L 10) Vaikka pröystäily ja suurieleisyys muuttuvat ekoidentiteetissä halveksuttaviksi piirteiksi, on Jyrki äärimmäisen tarkka sekä itsensä että Heidin päälle pukemiensa brändien imagosta ja materiaalien teknisyydestä. Hän kokee suurta ärsytystä matkalla tapaamiaan, mukavuudenhaluisia ja vääränlaisissa varusteissa kulkevia matkalaisia kohtaan:

Kaikista maailman esineistä herra amatööriillä oli mukanaan ainakin kolmilitrainen alumiinikattila – Ja päällään pitkähihainen valkoinen puuvillapaita. Arin mahdollinen väri ja paskinta mahdollista materiaalia. Kun se kerran kastuu, se menettää kaikki eristysominaisuutensa. [...] *Mitä* nämä ihmiset siellä tekivät? Tai luulivat tekevänsä? (L 90–91)

Jyrki rakentaa eroa muihin reitillä tapaamiinsa miehiin keksimällä näille nimityksiä ja halveksumalla ”turisteja”, ”dallailijadiletantteja”, ”perusausseja”, ”kulkijapoikia” ja ”pullamössöpoikia”. Mies analysoi tarkasti muiden kulkijoiden identiteettejä ja vertaa niitä omaansa. Matkan alussa pariskunta tapaa miesporukan, josta Jyrki tekee mielessään analyysin:

Kundien muka rento ja rehentelemätön, kiertoteitse lesottava olemus viestii sanattomasti, että emme ehkä vielä ole aivan heidän vertaisiaan. Huolella vaimennetun äijäilypullistelun vaistoaminen alkaa muodostaa kihinää vatsanpohjassa. Se on samanlaista pikkukuplaisaa odotusta kuin nuorempana, kun oli lähdössä illalla työvuoron jälkeen radalle. Selvästi mutta sanattomasti ryhmän elkeet kertoivat, että niillä TJ on nolla. Me vasta tulemme kasarmille. (L 10)

Jyrkin käyttämät armeijavertaukset liittyvät ajatukseen armeijasta initaatoriittinä mieheyteen (vrt. Jokinen 2000, 127). Jokinen (2000) tarkastelee kielenkäytön tutkimuksessaan armeijan muovaamaa maskuliinisuutta etenkin väkivaltaan ja naisvihamielisiin asenteisiin kasvamisen kautta. Jyrki tuntuu ”äijäilypullistelua” halveksuvana miehenä olevan Jokisen kuvaaman väkivaltaisen sotilasdiskurssin ulkopuolella, eikä tätä muutoinkaan esitetä fyysisen väkivallan kautta. Kuitenkin hän käyttää sujuvasti armeijasanastoa asemoidessaan itseään suhteessa miehiin, mikä kertoo arvomaailman jonkinasteisesta ja ehkä tiedostamattomasta sisäistämisestä. Jokisen (2000, 147) mukaan armeijaslangi erottaa meidät eli suomalaiset miehet muista, jotka ovat ”hippejä, hinttejä, sivareita, mustalaisia, ruotsalaisia tai toisen

joukko-osaston sotilaita”. Vaikka Jyrkin omaksumat maskuliinisuuden mallit vaikuttavat Jokisen kuvausta pehmeämmiltä, viittaa hän samanaikaisesti vaeltajiin pejoratiivisesti kulkijapoikina, jotka eivät naisen tavoin ole miehiä alkuunkaan.

Vaikka Jyrki tuntuu vastustavan kilpailua miesten välillä, vaikuttavat sitä ylläpitävät maskuliinisuuden pakkoliikkeet tiedostamatta tämän toimintaan. Kun keskustelu kääntyy siihen, mitä kukakin tekee palatessaan reissulta kotiin, osoittaa Jyrki maskuliinisuutensa kerskailevalla tavalla, joka yhdistää saumattomasti sodan ja seksin omaan vaelluskokemukseen: ”Kerroin niille, että Suomessa rintamalta lomille tulleet halusivat ensin seksiä. Sitten ne ottivat sukset jalasta.” (L 10) Kohtaamiset poluilla osoittavat, että vaeltaminen on kilpailua paitsi itseä myös muita miehiä vastaan. Hierarkia, jossa Jyrki on maskuliinisin ja ylimpänä, on jatkuvasti tuotettava uudestaan.

Sen lisäksi, että Jyrki erottautuu jatkuvasti muista miehistä, tämän maskuliinisuutta määrittää myös torjuva, mutta samanaikaisesti omistava suhde naiseen ja feminiiniseen. Heteronormatiivisessa kehyksessä mies ja maskuliinisuus määrittyy sen mukaan, mitä nainen ja feminiinisyys eivät ole. Jyrki näkee Heidän tasavertaisen kumppanin sijaan ensisijaisesti jonakin, jota vasten mies voi rakentaa yksilöidentiteettiään. Miehen valloittamisenhaluinen tapa katsoa sekä naista että luontoa tulee ilmi etenkin Heidän kokemusten kautta. Nainen rinnastaa itsensä Australian Overland Trackin kauniiseen, mutta Jyrkin mieleen aivan liian suosittuun reittiin, joka ”vihjasi ja kuiski, että tällä neitseellisellä saarella on myös jotain niin paljon enemmän, jossain, vielä puhtaampaa ja viattomampaa, rajoituksilla ja paimentamisella kesyttämätöntä.” (L 187) Epävarma pohdinta siitä, että Jyrki etsii hänenkin sijaan jotain ”villimpää ja arvoituksellista”, sekä maan kuvaaminen neitseelliseksi ilmentää dualistista ajatusta valloittajista ja valloitettavista, sekä vahvistaa kuvaa miehisen kulttuurin kesyttämästä feminiinisestä luonnosta. Pohtiessaan parisuhteen tilaa Heidi yhdistää itsensä feminisoituun Overlandiin: ”Jyrki haluaa juuri sen mitä ei tällä hetkellä voi saada; se ei riitä mitä hänellä on tällä hetkellä käsiensä välissä ja rintaansa vasten.” (L 188)

Siinä missä Jyrki kutsuu muita miehiä heidän arvostaan riippuen pilkkanimillä, etunimellä tai kollegoiksi, seurustelukumppaniaan Heidiä hän nimittää dehumanisoivalla pronomiinilla ”se” läpi kertomuksen. Heidi on Jyrkin ensisilmäyksen läpi ”ennemmin nätti kuin hyödyllinen” (L 73), mikä kuvaa mieheen iskostunutta rajaa koristeellisen feminiinisen ja toimeliaan maskuliinisen välillä.

Jyrki kokee Heidin läsnäolosta kuitenkin myös ylpeyttä. Mies narkästyy huomattessaan, ettei Heidi olekaan ainoa nainen reitillä: ”Minä oletin, että olisimme hyvin, hyvin yksin. Että täällä patikoiva nainen olisi harvinaisuus. Että tämä olisi suurempi teko.” (L 303) Ylpeys kohdistuu Heidin kyvykkyyden sijaan siihen, kuinka tämä on kulkenut juuri Jyrkin kanssa. Naisen läsnäolo näyttäytyy maisemien keräämiseen rinnastuvana valloittamisena.

Myös Heidin pelokas ja passiivinen ympäristökäytös auttaa rakentamaan Jyrkin pätevän miehen ekoidentiteettiä. Naisen inho vieraita eliöitä kohtaan näyttäytyy Jyrkille turhamaisena hysterisointina, jota vasten mies saa näyttää sankaruutensa. Muut matkailijat, joihin Jyrki on koko ajan yrittänyt tehdä eroa, muuttuvat näissä tilanteissa turisteista kollegoiksi ja miehuuskokeiden arvokkaiksi todistajiksi: ”Joku kamoja kasaavista kollegoista on kuullut kirkumisen ja tulee katsomaan mikä on hätä. Kerron pikkuneidin vähän vierastavan selkärangattomia.” (L 240) Korostetun rationaalinen suhtautuminen asettuu vasten Heidin emotionaalista inhoreaktiota ja tekee sen naurettavaksi. Jyrki hoitaa iilimatotilanteen ”kuin mies” eli epäröimättä ja mahdollista inhotusta osoittamatta. Kuvotus selkärangattomia kohtaan on Jyrkille todiste feminiinisestä turhamaisuudesta, ja maskulinisoidun järjen avulla mies ottaa tilanteessa hallintaansa niin luonnon kuin naisenkin.

Hultmanin ja Pulén (2019) mukaan ekomodernit maskuliinisuuden mallit estävät miehiä huolehtimasta ympäröivästä maailmasta, sillä niitä rakentavat reformisista ympäristöajatuksista huolimatta edelleen samat, myös teollista vallankumousta ja sen aiheuttamaa ympäristötuhoa ajaneet maskuliinisuuden ihanteet. Myös Jyrki on kestävästä valinnoistaan huolimatta esittämänsä maskuliinisen roolin kahlitsema. Hän on lopulta kykenemätön katsomaan asemansa ulkopuolelle, mikä ilmenee tavassa kohdella Heidiä ja ympäristöä toiseuttavasti. Nainen ja luonto jäävät tärkeydestään huolimatta lopulta miehen haluille ja päämäärille alistetuiksi. Niiden merkitys typistyy jännittäviksi kokemuksiksi tai miehuuskokeiden näyttämöiksi. (Vrt. Vainio 2012, 80.) Suhtautuminen näkyy esimerkiksi kohtauksessa, jossa Jyrki haaveilee huijaavansa luontoa ja ylittävänsä tasmanialaisen joen vaarallisimmillaan, samanaikaisesti neidon pelastaen:

Ei ole ihme, että näiden jokien ylittäminen tulvien aikaan ”kielletään”. Eli käytännössä oppaissa kerrotaan, että älkää helvetissä yrittäkö. Varmaan monet silti yrittävät. Minä yrittäisin. Veisin sen mukanani yli, tempaisisin niin että kuohuva vesi ei edes huomaisi, että sitä on huijattu. (L 209)

Kuten Tuija Huuki (2010, 15) toteaa, sukupuolinormit rajoittavat merkittävästi yhteisöön ja ympäristöön kohdistuvan välittämisen mahdollisuuksia, eikä tunneherkkyyden nähdä istuvan ihanteelliseen maskuliinisuuteen. Hegemonisen maskuliinisuuden tukema ajatus miehisestä välittämisestä rajautuu itseen ja lähipiiriin, mitä Hultman ja Pulé (2019) puolestaan nimittävät välittämisen myopiaksi. Tällainen likinäköinen välittämisen malli on sitoutunut maskulinisoituun yksilön velvollisuuteen ja näkyy perinteisesti esimerkiksi leiväntuojan roolissa.

Erityisen selvästi välittämisen rajoittuminen näkyy kohtauksessa, jossa Jyrki viimein pääsee elämään kyllin autenttista ja autonomista erämaafantasiaa. Pariskunta päätyy pienelle lentokentälle, jossa erityisesti palveluiden puute riemastuttaa Jyrkiä. Mies nauttii sekä pienestä paosta kapitalismista että erityisesti tilanteesta, jossa jokaisen on pärjättävä omilla avuillaan:

Jokaisella on mukanaan vain tarkkaan laskettu määrä muonaa. Jos tuosta ovesta tulisi joku eilisen myrskyn takia lentonsa missannut ja pyytäisi yhtä riisikakkua, en voisi antaa. Jos siitä tarjottaisiin sata taalaa, en myisi. Täällä voisin käyttää seteitä vessapaperina niitten traktaattitollojen sijasta. Siinä oli jotain kaunista. (L 253)

Jyrkin osoittama huolenpito muotoutuu perinteiselle maskuliinisuudelle hyväksytyjä reittejä pitkin ja sen ehtona on dominaation säilyttäminen (vrt. Hultman & Pulé 2018, 359). Hänen velvollisuutenaan vaelluksella on johtamisen lisäksi Heidn suojeleminen. Jyrki on myös aina kuin sanattomasta sopimuksesta ensimmäisenä tarkistamassa pimeästä kuuluvat äänet. Loppuratkaisussa Jyrki yrittää saada ensisijaisesti Heidn turvaan tulipalolta omasta turvallisuudestaan välittämättä.

Jyrki esitetään muita ylempänä, mutta samanaikaisesti muista perustavalla tavalla erillisenä. Paikoitellen ryöppyinä tulviva sisäinen monologi huokuu ympäristöahdistusta, jota mies ei kuitenkaan roolinsa vuoksi edes voi purkaa ääneen. Sen sijaan hänen tapansa puhua ympäristöstä tapahtuu maskuliinisesta auktoriteettiasemastaan käsin eli järkeillen, faktoja ladellen ja määrällien, sekä esimerkiksi empatian korostamisen sijaan oikeuksien ja velvollisuuksien kehyksessä. Täydellisen miessankarin kääntöpuolena on kuva eristäytyneessä yksinäisyydessään maailman puolesta taistelevasta ja kunniaan sidotusta miehestä.

Jyrkin performoima uusi mies toimii lopulta hyvistä aikomuksista huolimatta samankaltaisessa maskuliinisuuden konfiguraatiossa kuin luonnolle väkivaltaiseksi

osoittautunut malli, jota se yrittää haastaa. Miehen ympäristöidentiteetti muovautuu maskuliinisuuden pakkoliikkeiden ohjaamana, jotka rajoittavat sitä, miten ja mistä tulee tai edes saa välittää. Ihannemaskuliinisuuteen kirjattu kilpailullisuus, itsenäisyys ja valloittamisen velvollisuus estävät avointen ja välittävien ajattelutapojen ja suhteiden syntymistä. Uusi mies ei ole todella uusi ennen kuin ihannemiehuuteen liitettyjä odotuksia tarkastellaan kriittiseksi ja puretaan myös pintaa syvemältä.

2.3. Jesse normaalin vastustajana

Poikkeuksena esitetty Jesse elää yleisesti hyväksytyin elämäntyylin ja elintason ulkopuolella. Miehen marginaalista asemaa korostaa tämän lukujen kirjoittuminen kursivissa ja ilman otsikoita. Jessen lukuja ei myöskään ole vaellusparin tavoin merkitty päivien tai sijainnin mukaan. Ajan kulku tai mikään muukaan normaalinä pidetty elämisen kehys ei vaikuta olevan miehelle itselleenkaan kovin tärkeää. Sen sijaan Jessen suhde jopa omaan lähiympäristöönsä on hätkähdyttävän välinpitämätön:

On ihan sama mihin aikaan avaa silmät. Ilma on samaa rakeista ja harmaata. Valosta voi päätellä onko yö vai päivä. Jos haluaa. Silloin on yö jos katuvalo tekee läntin lattiaan. Silloin on päivä jos länttiä ei ole. Silloin on kesä jos läntti on siinä aina. (L 48)

Normaalin ulkopuolelle jättäytyminen on Jesselle ainakin osittain tietoinen valinta, ja epänormaaliksi identifioituminen ennemmin voimaannuttaa kuin lannistaa miestä (vrt. Kyllönen 2020, 16). Mies korvaa välittävien ihmissuhteiden ja käyttäytymismallien puutteen tunteella sisäistetystä ylemmyydestä (vrt. Hultman & Pulé 2019, 164). Jessen omaksumassa maailmankuvassa vallitsee vääristynyt luonnonvalinnan ajatus, jossa heikkojen tulee siirtyä vahvojen tieltä. Hän myös toteuttaa ajatustapaansa väkivallan ja pahanteon kautta: ”*Jos mä potkaisen valkoisen kepin jonkun kädestä niin mitäs on sokea.*” (L 203) Normaalina pidetyn moraalien ulkopuolelle jättäytyvä mies ei näe tekojaan vääränä vaan kaikki muut harhaisina ja typerinä.

Jessen ilkivallan tyypilliset uhrit ovat tavallisia ohikulkijoita, jotka mies näkee ikään kuin testikappaleina. Ilkivalta on ennen kaikkea huvittelua normaalin maailman kustannuksella. Häiriön ja muutoksen tuottaminen normaaliin aiheuttaa miehessä mielihyvää:

Äsken missä oli täyttä on nyt tyhjää, ja satama-altaassa taas vähän täydempää. Joku asia liikahti maailmassa. Ja se liikahdus aukeaa isommaksi joskus ehkä huomenna, kun joku tulee ja ajattelee et kyllä mä sen tähän mielestäni jätin. (L 109)

Myös Jessen kaveripiiri jakaa saman norminvastaisen elämänskatsomuksen. Jokisen (2000, 215) mukaan ainoa keino, jolla sosiaalisesti, poliittisesti tai taloudellisesti syrjäytynyt voi saada ainakin lähipiirissään valtaa, on väkivalta. Jesselle väkivalta on keino saada tunnustusta samanmieliseltä kaveripiiriltä ja nostaa maskuliinista statusta ihannemaskuliinisuuden kuvan ulkopuolella (vrt. Jokinen 2000, 45). Vaikka kaveriporukka vastustaa hegemonisen maskuliinisuuden tukemaa paikkaa, he toistavat uskollisesti siihen kirjattuja pakkoliikkeitä kuten uhoa, väkivaltaa ja hierarkkista muista erottautumista. Miehet yllyttävät toisiaan teoksen edetessä yhä vakavampiin rikoksiin, ja porukan keskeisessä hierarkiassa korkeimmalla ovat ne, jotka ovat saaneet eniten tuhoa aikaan.

Siinä missä hierarkiahakuinen ja sisäpiirilähtöinen välittämisen orientaatio voimistaa maskuliinista statusta, laajemmin yhteisöstä välittävä orientaatio laskee sitä (Huuki 2010, 13). Vaikka kaveriporukan voi ajatella välittävän toisistaan, ei välittämisen tavallinen osoittaminen ole maskuliinisessa koodistossa täysin mahdollista edes ryhmän sisäisesti. Sen sijaan välittäminen ja solidaarisuus kanavoituvat porukan yhdessä suoritetuissa väkivaltateoissa ja yhteisessä sopimuksessa siitä, että kukaan ei saa jäädä ilkitöistä kiinni:

Mä sanoin että se oli Ante ja Ante sanoi että se oli Kenu ja Kenu sanoi että se olin mä. Kun me pidettiin siitä tarinasta kiinni eikä muutettu sitä mitenkään, niin ne eivät voineet niksnaks mitään. (L 70)

Kaveriporukan lisäksi myös ahtaan leiväntuojamaskuliinisuuden mallin kautta kuvattu isä vaikuttaa Jessen ajatusmaailmaan ja käytökseen. Vaikka isää ei teoksessa tavata, hän esiintyy molempien sisarusten muistoissa etäisenä, ankarana ja väkivaltaisena kasvattajana. Poikia koskeva tutkimus on todentanut, että väkivaltaista käytöstä voidaan selittää kasvatuksella, ja maskuliinisiin ihanteisiin sosiaalistaminen tapahtuu jo varhaislapsuudessa (ks. Jokinen 2000, 13). Kasvatuksella poikia ohjataan usein tietoisesti luopumaan kaikille lapsille tyypillisestä tunneherkkyydestä.

Sosiaalistamisen syynä on pelko poikien maskuliinisuuden ja poikakulttuurissa selviytymisen puolesta. (Huuki 2010, 13.)

Sisarusten luvuista huomaa, että myös isän osoittama välittäminen on kanavoitunut vain niissä puitteissa, jotka leiväntuojan ahdas rooli sallii. Täten välittämisen osoittaminen rajoittuu lähes pelkästään rahallisen tuen antamiseen. Siinä missä Heidi kamppailee isän tarjoaman taloudellisen hyödyn hyväksymisen ja itsenäistymisen välillä, käyttää Jesse täysin häpeilemättä hyödykseen isänsä varallisuutta ja myös tämän myöhempää katumusta emotionaalisesta poissaolostaan. Isä on Jesselle ensisijaisesti manipuloitavissa oleva maksaja: ”*Sitä pitää sanoa iskäksi, se uppoaa aina. Pitää aloittaa että hei iskä, ihan totta. Se sana on ihan magiaa, siinä on vaikea olla nauramatta kun katsoo sen tehoa.*” (L 93) Tästä näkökulmasta isältä periytynyt, likinäköinen välittämisen malli kärjistyy ja saa äärimmäisen muotonsa Jessessä, jota ei sido leiväntuojan velvollisuudet, mutta jonka toimintaa ajavat kuitenkin samat maskuliinisuuden pakkoliikkeet.

Jesseä on helppo ajatella moitteettoman Jyrkin täydellisenä vastakohtana ja tuntuu luonnolliselta, että Jessen ulkoista habitusta kuvataan juuri Jyrkin kriittisin silmin:

Viikon tauko tukanpesussa ei ollut hemmolle näköjään mikään ongelma. Häiskä oli lökähousuisen provosoivasti pukeutunut, kasvoilla hymy joka oli kai ystävällisen alentuvaksi tarkoitettu mutta iloton kuin tuskanräkäisyn kehys. (L 68)

Miesten välinen hierarkia sinetöityy Jyrkin näkökulmasta jo kättelyssä: ”Tein lyhyestä kädenpuristuksesta sen laatuinen, että vastapuoli saisi hetken puhallella sormiluitaan” (L 69). Jyrki viittaa Jessen pejoratiivisesti ”jessepoikana” tai ”äijäilyharjoittelijana” (L 69) eli ei miehenä lainkaan. Jyrkin halveksuva katse edustaa myös laajempaa kulttuurista suhtautumista Jessen kaltaiseen pilattua identiteettiä edustavaan mieheen (vrt. Airaksinen 2010, 167). Koska Jesse kuitenkin pysyttelee tietoisesti norminmukaisen kilpailun ulkopuolella, ei hän ei muista poiketen näe itseään häviäjänä. Teoksen miespäähenkilöiden ajatusmallit lähenevät toisiaan, sillä molemmat miehistä näkevät sosiaalisen elämän hierarkkisena kilpailuna. Jessen omassa järjestyksessä normaalin ja epänormaalin suhde vain kääntyy ympäri. Hän myös kiistää olevansa mistään kateellinen:

Ei se mitään kateutta ole. Ei nekään, jotka aina kun näkee yksivärisen seinän jossain kaupungilla ole mitenkään kateellisia sille seinän autiudelle. Kun ne hakee spraymaalipurkin ja vetää siihen tagin tai pillunkuvan. Ne vain jättää jäljen maailmaan. (L 139)

Molemmat miehistä haluavat myös tulla jollain tapaa nähdyiksi. Jyrki tulee nähdyksi ihanteellisen toimintansa kautta, mutta pilattu identiteetti estää Jessen nähdyksi tulemisen hyväksytyssä kehyksessä. Miehen luvuissa kuitenkin toistuu ajatus ”jäljen jättämisestä maailmaan”. Jäljen jättämisen tarve kertoo paljon Jessen, mutta myös ihmisen suhteesta maailmaan ylipäättään. Ympäristö nähdään henkilökohtaisena lavasteena, jolle voi tehdä mitä vain. Jesse saa hupia aikaansaamistaan muutoksista, ja Jyrki pyrkii mahdollisimman autioon erämaahan keinoja kaihtamatta. Jäljen jättäminen näyttäytyy sekä inhimillisenä oikeutena että velvollisuutena huolimatta siitä, millaisessa asemassa sosiaalista hierarkiaa on. Taustalla on ajatus ihmisen ylivertaisuudesta ja omistusoikeudesta ympäristöön.

Kiinnostavaa on, että myös miesten suhtautuminen matkailuun ja sen tarjoamiin palkintoihin lähenevät kaikessa vastakkaisuudessaankin toisiaan. Jesse pohtii Heidin ja Jyrkin reissua:

Ei kukaan voi voi mitään hajuaan lopullisesti kuljettaa. Niinku ulkomaata ottaa takaisin kotiin mukaan. Ei kukaan voi kulkea lopun elämänsä niin, että sen ympärillä on vaikka joku Australian haju, että siitä näkisi heti päältä päin että jossain on käyty. Sen on itse otettava se aina puheeksi ja piinattava muita jollain vitun valokuvilla. (L 108)

Ajatus lähenee Jyrkin pohdintoja vaelluksen meriiteistä, kuten harvinaisten kohteiden bongamisesta ja ensimmäisenä paikalla olost. Matkustelun palkinnot esitetään kummankin näkökulmassa oman identiteetin ja siihen kohdistuvan ihailun kautta, mutta suhde palkintojen kannattavuuteen on erilainen. Jyrkille vaelluksella suoritettut miehuuskokeet ja niiden dokumentointi ovat arvokkaita, mutta Jesselle yksinkertaisesti riittämättömiä. Näkemyksissä vaelluksella saadut kokemukset jäävät toissijaisiksi, kun ne rationalisoidaan osaksi itseä palvelevaa hyötysuhdetta. Sama asenne koskee myös hyväntekoa:

Ihmiset kuvittelee että kun ne vaan tekee jotain, joka on niiden mielestä oikeata, vaikka ne ei itse nauttisi siitä tippaakaan, niin jotenkin automaattisesti joutuu sen jälkeen väistelemään mitaleja ja timantteja. (L 103)

Jesse on kärjistetty esimerkki länsimaisesta mallista, joka perustuu ajatukseen välittämisestä itseä hyödyttävänä vaihtokauppana. Puhdas omatunto tai ihailuksi tuleminen ei Jyrkin tavoin tunnu edes mahdolliselta pilattua identiteettiä edustavalle Jesselle, joten hyvän tekeminen tai esimerkiksi ympäristöstä välittäminen ei näyttäydy tämän silmissä kannattavana. Hän jää ulkopuolelle sekä maskulinisoidun oikeuden että feminisoidun, laajemman välittämisen piiristä.

Jessen luvut osoittavat kuitenkin, että hallinnan, ylemmyyden ja väkivallan ajatukset näyttävät ilmeisen vaarallisina vasta, kun niitä ohjaa mukautumisen sijaan aktiivinen pyrkimys erottautua yleisesti hyväksytyistä normeista. Erityisen groteskin Jessen tarpeesta tekee se, että väkivaltainen jälki kohdistetaan toisiin ihmisiin ja kulttuurisiin tuotoksiin, hyvin intentionaalisella ja jopa leikkisällä tavalla. Lukujen shokeeraavuus asettuu vasten vaellusparin asenteita ja toimia, jotka usein jäävät normaaliuden turvan vuoksi huomiotta, mutta jotka silti sisältävät muille ihmisille sekä myös ympäristölle haitallisia elementtejä. Vastakkainasettelu normia edustavan vaelluskerron ja Jessen lukujen shokkiarvon välillä osoittaa rajakohtiin normaalin ja epänormaalin välillä, sekä sellaisiin ongelmiin myös normaalissa, jotka jäisivät muuten huomaamatta.

2.4. Heidn asema toisena

Vaikka Jyrkin ja Jessen luvuissa korostuu maskuliinisuuden tavoittelu, eivät miehet tietoisesti juuri pohdi maskuliinisuuden rajoitteita tai mahdollisuuksia. Jokisen (1990, 7) mukaan miehet ovat niin itsestään selvästi miehiä, että miehenä olemisen katoaa tuohon itsestään selvyteen. Heidi kuitenkin tiedostaa eri tavalla sukupuolensa ja suunnittelee käytöstään tietoisesti vasten naiseuteen liitettyjä odotuksia. Heidn naiseus muotoutuu toisiaan seuraavien ristiriitojen sarjassa ja määrittyy suhteessa Jyrkiin ja muihin miehiin. Asetelma, jossa nainen etsii paikkaansa herraidentiteetille alisteisena toisena, korostuu Heidn ollessa yksi harvoista teoksen naisista.

Heidi tapaa Jyrkin ensi kerran tämän työpaikalla Levin Hullussa Porossa. Heidi on tullut baariin oman työporukkinsa kanssa juhlimaan onnistunutta, mutta kyseenalaista PR-kampanjaa. Työ esitetään merkittävänä kummankin päähenkilön identiteetin kannalta. Jyrkistä tuodaan työpaikan kautta ilmi tämän yli-itseenäinen kulkuriluonne ja auktoriteetinhalu, kun hän vertaa itseään valomerkkiä antavaan

Jumalaan. Heidn korosteisen feminiininen paikka taas määritty tiiviissä suhteessa työporukkaan. Vaikka Heidi ei koe saavansa ansaitsemaansa tunnustusta työyhteisössä, nainen tyytyy juomankantajan asemaan, joka hänelle miesvoittoisissa juhlissa nuorena naisena ja pomon tyttärenä tarjotaan:

Virkaiältäni kiistattomasti nuorimpana ja lisäksi naisenpuolena ramppasin tietenkin baaritiskillä aina kun lasien pinta vähänkin vajeni. Tai ehkä homma tuli osakseni siksi, että vaikka olin pärjännyt omasta mielestäni varsin hyvin, kaikille tuntui olevan vähän liian selvää, että tämä oli isäukon minulle junailema duuni. (L 9)

Suomalaisia työntekijöitä 1992 tutkineen Matti Kortteisen mukaan työ sekä sukupuolittaa yksilön että antaa tälle ihmisarvon. Työ koetaan sukupuolesta riippumatta kovana ja uhrauksia vaativana, eikä uhrauksia juuri kyseenalaisteta. Naisten työtarinoissa toistuu muiden eteen uhrautuminen, miesten tarinoissa taas riskinotto oman terveyden kustannuksella. Myös Jyrkin ja Heidn ensimmäiset työkuvaukset asettavat henkilöhahmot tiukasti peruspatriarkaaliseseen kehykseen, jossa nainen elää suhteessa ympäristöön ja mies eksistentiaalisessa yksinäisyydessään. (Ks. Jokinen 2000, 211–212.) Heidn uhrautumisena näyttäytyy juomien kantaminen ja työyhteisön aliarvioinnin sietäminen. Jyrki taas on saavuttanut täydellisen itsenäisyyden tekemällä keikkatyötä ja kiinnittymättä ikinä liaksi paikkoihin tai ihmisiin.

Heidn toimintaa työelämässä kuvataan erilaisten valittujen sukupuolistrategioiden kautta. Toisinaan Heidi valitsee taistelun ja todistelun sijaan naiselle ulkoapäin asetetun, korosteisen ja jopa karnevalistisia piirteitä saavan feminiinisen paikan. Näin hän pääsee myös itse toisinaan hyötymään toiseuttavista rakenteista. Mukautuminen naiselle varattuun paikkaan esiintyy strategisena alistumisena, jonka kautta Heidille tarjoutuu myös tilaisuus edetä. Naiseen ulkopuolelta liitetty ”ennemmin nätti kuin hyödyllinen” -identiteetti toimii alustana, jonka turvin hän saa esimerkiksi laiminlyönnit töissään kuitatuksi: ”Erkki joutui huomauttamaan kaksi kertaa, että asiakas koetti puhutella minua. Kikatin, heilautin tukkaa, suipistin huulia ja löin asian leikiksi.” (L 46)

Heidi käyttää työpaikkansa alistavaa valta-asetelmaa hyödykseen myös saadakseen reissurahat kasaan. Hän lavastaa öljy-yhtiön työntekijän syylliseksi itseensä kohdistuvasta seksuaalisesta ahdistelusta. Uhriksi asettautuminen on Heidille

tietoinen valinta, jonka hän myös ironisoi: ”Ahdistelu taas oli mielestäni kuitenkin sen verran vakava rikos ihmisyyttä ja naisen asemaa kohtaan, että olisi niin väärin niin väärin olla vaiti.” (L 83) Samalla tempaus on kapinaa hallitsevana kuvattuna isää kohtaan: ”En vastannut isäukon puheluihin. Varmasti se oli kuullut. Siinä näki minun pärjäävän, ihan ikiomilla ominaisuuksillani, kivikovassa liikemaailmassa.” (L 93)

Aktiivisuus työyhteisössä ei ole tarjonnut naiselle parempaa asemaa tai myöskään uskottavuutta isän silmissä. Viettelijättäreksi asettuminen tarjoaa etuja, jotka muuten tuntuvat mahdottomilta saavuttaa: ”niin siinä vaan kävi, että petrolisheikit kaivoivat rajattomista kupeistaan kymmentuhatta euroa.” (L 83) Performanssi juonikkaana naisena on kapinointia patriarkaattia vastaan samanaikaisesti sen rakenteita vahvistaen ja sen tarjoamaa *femme fatalen* roolia hyödyntäen. Myös päätös lähteä reissuun on uhmaa sananmukaista isän valtaa vastaan: ”Tämä olisi mahdollisuus tehdä jotain. Itse. Ihan itse. No joo ihan melkein itse. Mutta kuitenkin, ilman isäukon joka paikkaan ehtivää avokättä, monessakin mielessä.” (L 67)

Vaikeudet kuitenkin seuraavat Heidiä vaellukselle ja kärjistyvät suhteessa Jyrkiin. Itsenäinen ajatus ”Jos tekisin tämän, minua ei määrälisi eikä komentelisi enää kukaan. Ikinä.” (L 67) ironisoituu nopeasti, kun matkan alkaessa valta Heidistä siirtyy isältä Jyrkille. Heidi kulkee alkumatkan kokeneen ja dominoivan Jyrkin perässä vertautuen pieneen lapseen:

Jyrki kahlaa ruskeaan veteen, on toisella puolella ennen kuin olen ottanut edes muutamia epäröiviä askeleita, ja paistaa rikkani pois käsistään. Sitten hän kääntyy, ojentuva käsi, elävä silta, ja minun ei tarvitse edes koettaa jalallani osuisiko se pohjaan, sillä minut on jo tempaistu toiselle puolelle, vedetty käsistä pintaa pitkin kuin pikkulapsi. (L 51)

Jyrki päättää matkojen pituuksista, ruokailusta, roskien kantamisesta ja molempien vaatetuksesta. Mies syyttää Heidiä kaikista reissulla sattuneista kommelluksista, jotka vaihtelevat salaperäisesti kadonneesta makkarapaketista katkenneeseen vaaraan. Suoranaisen komentelun lisäksi Jyrkin luvuissa kuvattu dialogi paljastaa Jyrkin suhtautuvan Heidiin holhottavana: ”Se kysyy, nytkö syödään. Toistan, että ensin laitetaan koti. Kun ruuan jälkeen ei ole enää velvollisuuksia, voi rauhassa antaa väsyn tulla.” (L 33)

Vielä matkan alussa Heidi asettuu määräilyn alla esittämään nöyrää ja alistuvaa feminiinisyyttä, joka tarvitsee miehen tukea selvitäkseen, mutta joka ei odota tältä itse mitään:

Jyrki oli sanonut että viihtyi minun kanssani juuri siksi, että minä en koettanut liikaa sitoa ja rajoittaa, en ehdotellut hänelle paikoilleen jäämistä, samaan asuntoon muuttamisesta puhumattakaan. (L 62)

Kuitenkin matkan edetessä Heidi alkaa yhä useammin kyseenalaistaa Jyrkin määräilyä ja parisuhteen valtdynamiikkaa. Heidi on kyllästynyt ponnistelemaan vain tullakseen vakavasti otetuksi, minkä myös Jyrki tiedostaa:

Muistin joitakin sen juttuja. Miten se oli duunipaikassaan saanut tapella kahvinkeittäjän ja valokopioijan roolista pois, koska oli nuori ja nätti ja aloitteleva. Kuinka se yritti koko ajan todistaa, että silläkin oli aivot. (L 63)

Heti seuraavassa lauseessaan Jyrki kuitenkin osoittaa samankaltaista alentavaa epäilyä, josta Heidi on tälle uskoutunut: ”Aivot kyllä, mutta olisiko sisua ja sielua?” (L 63) Sisu ja sielu näyttäytyvät epätodennäköisinä ominaisuuksina myös fikselle naiselle. Jyrki tarkkaileekin Heidin suorittamia miehuuskokeita arvioidessaan naisen kyvykkyyttä. Kun nainen on valittamatta ja kyllin nälkäisenä ylittänyt Ironbound-vuoren, saa hän Jyrkiltä tunnustusta. Sen sijaan, että Jyrki kyseenalaistaisi ennakkoluulojaan naisista yleensä, kohtelee hän Heidiä ikään kuin poikkeuksellisenä naisena ja vertaa tämän kyvykkyyttä hyvin todellisina pitämiinsä feminiinisiin stereotypioihin:

[...] tullut tänne asti lähes treenaamattomalla kropallaan, itseäni kymmeniä senttejä vajaammalla raajojen ulottuvuudellaan, inttiä käymättä, lähes nollakokemuksella. Enkä kertaakaan havainnut mitään mikä olisi uhannut sen kohta istahtavan puunrungolle ja sanovan: ”kuules Jyrki, nyt tämä saa perkele riittää, minä en enää koskaan vedä päälleni tätä käsittämättömän tahmeaa vaelluspaitaa joka on painava liasta ja hien suolasta, minä haluan vaahtokylvyn, litran parfymoitua kosteusvoidetta ja kreikkalaisen salaatin tai alan kirkua.” (L 208)

Heidin luvuista käy kuitenkin ilmi, että ”naisellisen heikkouden” ylittämisen sijaan tämän suoriutumista ajaa viha, jonka juuret ovat etenkin isältä saadussa epäoikeudenmukaisessa kohtelussa:

Kaikkein pahimmilla hetkillä ajattelen isäukkoa. Sen ylimielistä lärviä, sen sormia, joissa liha tunkeilee sinettisormuksien ohi, sen kerkeää rankaisevaa kättä ja yhtä kerkeää kättä ostamaan rahalla haluamaansa käytöstä, ja se saa minut nostamaan vielä kerran ja taas kerran jalkaani sen sijasta, että heittäytyisin polunvarren mutaan parkuvaksi mytyksi. (L 160)

On kuitenkin huomattava, että ajatus maskuliinisuuden paremmuudesta ja miehuuskokeiden tarpeellisuudesta on sisäänrakennettu myös Heidin ajatusmaailmaan. Päivämatkan venyttäminen yli suositellun saa myös Heidin tuntemaan itsensä voimakkaaksi: ”Tuntui suorastaan miehekkäältä ylittää risteys enempiä miettimättä.” (L 94) Oman terveyden uhraaminen itse asetettujen tavoitteiden eteen näyttytyy miehekkyytensä vuoksi parempana toimintatapana, eikä edes Heidi osaa kyseenalaistaa tämän uhrauksen järkevyyttä.

2.5. Nainen ja luonto – tahdoton symbioosi

Herraidentiteetille alisteisen paikan lisäksi Heidin työpaikkakuvaus liittyy naisen myös kyseenalaiseen ympäristökontekstiin. Hänen edustamansa PR-firma on onnistunut puhdistamaan öljy-yhtiön imagon skandaalissa, ”jossa lorahti vähän rojua Itämereen.” (L 18) Kohu saatiin selätettyä onnistuneen viherpropagandan ansiosta:

Jokainen kansalainen joka ajoi autolla tai lämmitti öljyllä, saattoi työmme ansiosta kokea omantuntonsa, ehkä maailmankin, pikkuisen puhtaammaksi. Ja juuri tätä mielikuvan muutoksen riemuvoittoa olimme tulleet Pohjoiseen juhlimaan. (L 19)

Vaikka Heidi etäännyttää itseään ironisesti sekä juhlivasta miesporukasta että juhlinnan aiheesta, hän ei tuomitse firman toimintaa. Sen sijaan hän korostaa toimijuuttaan projektissa. Nainen oli itse ideoinut valheellisen mediavuodon avustussuunnitelmasta. Heidin aikaansaama ”mielikuvan muutoksen riemuvoitto” on ekomoderni keino maksimoida voitto ympäristön kustannuksella, mutta siitä samanaikaisesti näennäisesti huolehtien.

Heidi ei ylipäätään ole järin kiinnostunut tai tietoinen ympäristöasioista. Kun luonnonsuojelu on tärkeä osa Jyrkin identiteettiä, ei Heidin suhde ekologiaan ole tietoisesti rakennettua. Heidi saa kaiken ympäristötietonsa Jyrkiltä, ja useat faktat yllättävät hänet. Kun Jyrki esimerkiksi päivittelee sitä, kuinka kamalalta

laskettelurinteet näyttävät kesäisin, huomaa Heidi, ettei ole koskaan ajatellut sellaista (L 42). Luonnolla on hänelle ennen kaikkea välineellistä arvoa: ”En ole ikinä nähnyt paikkaa, johon sopisi paremmin hotelli tai lomakylä.” (L 270) Kun Jyrki etsii luonnosta autenttisen maskuliinisuuden peiliä, Heidi haaveilee luonnon omistajuudesta: ”Minä saisin provikat kaikesta.” (L 270) Halu muuttaa koskematon maisema voitoksi yhdistyy maskuliinisina pidettyihin hallitsemisen ominaisuuksiin. Se on luonteeltaan myös konkreettisempaa kuin Jyrkin haaveilema symbolinen omistajuus.

Heidin välttelevä luontosuhde, ekomoderni viherpesutempaus ja fantasiat luonnolla rahastamisesta yhdistyvät kiinnostavalla tavalla hänen identiteettiinsä ja paikkaansa toisena. Vaikka Heidi asettuu hegemoniselle maskuliinisuudelle alisteiselle paikalle, hän käyttäytyy myös itse luontoa kohtaan toiseuttavasti ja alistavasti. Heidn vahingollinen käytös ympäristöä kohtaan mielikuvamyynnistä roskaamiseen liittyy usein juuri sellaisiin tilanteisiin, joissa Heidi esiintyy korostaisen alisteisessa asemassa, kuten työpaikalla tai Jyrkin tiukan kurin alla.

Kuten Raewyn Connel (2017, 6) huomauttaa, jokia myrkyttävien ja kasvihuonekaasuja puskevien yritysten johtajat eivät tuhoa ympäristöä sisäisestä pahuudesta tai miehisestä tuhovietistä. Sen sijaan he työskentelevät maailmassa, joka institutionalisoi kilpailullista, voimaorientoitunutta maskuliinisuutta, ja tekevät minkä voivat pärjätäkseen siinä. Heidn tapa edetä työyhteisössä ympäristön kustannuksella on tulkittavissa maskulinististen pelisääntöjen omaksumiseksi niitä suosivassa ympäristössä. Myös omistusoikeus luonnonkohteesta on keino, jolla omaa kilpailullista valta-asemaa voi parantaa.

Heidn toiminta työyhteisössä osoittaa myös, että vaikka naiset kiistatta tekevät enemmän ympäristöystävällisiä valintoja, ei naiseus itsessään ole essentialistinen tai ympäristöeettisestä toiminnasta. Naisten globaalisti pienempää kulutusta selittää myös naisten heikompi asema ylipäättään, sillä maailmanlaajuisesti harvalla naisella on mahdollisuutta samanlaiseen liikkuvuuteen ja kuluttamiseen kuin miehillä. Erot kulutustottumuksissa myös kaventuvat maissa, joissa sukupuolien välinen tasa-arvo on suurempi. Ratkaisuna ympäristökriiseihin ei voikaan olla ainoastaan ekomodernistinen naisrepresentaation lisääminen yrityksissä. Riskiksi jää yhä haitallisten kaavojen toistuminen yritysten sukupuolijakaumasta huolimatta. (Hultman & Pulé, 2018, 328.)

Välttelevällä luontosuhtautumisellaan Heidi asettuu vastoin voimakasta kulttuurista kuvaa naisen ja luonnon erityisestä yhteydestä, joka on ajatuksena yksi patriarkaatin kulmakivistä. Myyttinen usko naisen ja luonnon symbioosiin on peräisin pakanallisesta jumalatarpalvonnasta. Uskomus liittyy erityisesti naisen kuukautiskiertykseen ja synnyttämiseen, joiden on uskottu mahdollistavan vain naisille kuuluvan ja miehiä syvemmän luontoyhteyden. Naisen ja luonnon ruumiillinen yhteys on myös 60- ja 70-luvun essentialistisen ekofeminismin lähtökohta ja näkyy edelleen esimerkiksi ajatuksessa äiti maasta elämän antajana. Varhaisimpia ekofeminismejä kannattelee usko siihen, että rakkaus ja huolenpito ovat naisellisia ja myös naisille kuuluvia ominaisuuksia. Täten naisilla on myös suurempi taito ja oikeus puhua ympäristön puolesta. Rakkaus, välittäminen ja huolenpito nähdään suuntauksissa päinvastaisina hegemonisen maskuliinisuuden hierarkisoiville ja ympäristölle tuhoisille menetelmille. (Hultman & Pulé 2016, 313–314.)

Feminisoitu luonto näyttäytyy Heidille kuitenkin vieraana, epämiellyttävänä ja lähes rivona. Naisen vaelluskokemus kuvataan sarjana ruumiillisia kipuja, eritteitä ja pelottavia luontokokemuksia. Esimerkiksi ruskean puroveden juominen ahdistaa Heidiä: ”Ehkä minun ei olisi niin vaikea suhtautua, jos vesi ei tulisi niin avoimesti ja pidäkkeettömästi suoraan maamon reisien välistä.” (L 31) Ainekset voimaantumistarinaan, jossa nainen löytää äiti maasta turvan tai liittolaisen patriarkaattia vastaan ovat kasassa, mutta Heidin luontosuhde tuntuu kehittyvän syvetessään vain hankalammaksi.

Erytyisesti kuukautiset, joita on pidetty todisteena naisen ja luonnon yhteydestä, näyttäytyvät romaanissa voimaannuttavan sijaan toiseutta ylläpitävänä kategoriana. Lukuisissa uskonnollisissa perinteissä ja teksteissä kuukautisveri on likaista. Kun Heidi huomaa kuukautistensa alkaneen, hän muistelee raamatun syntiä kuvaavaa sanaa ”veriruskea” ja osoittaa tietoisuutensa kuukautisiin liitetystä synnin ja häpeän kulttuurisesta ja uskonnollisesta painolastista. Samanaikaisesti hän suhtautuu kuukautisiinsa itse kuitenkin neutraalisti: ”No niin. Tämähän oli tiedossa.” (L 206)

Kuukautiset ovat samanaikaisesti arkinen ilmiö ja medikalisoitu erityisilmiö ja täten ne asettuvat normaalin ja poikkeavan välille. Tyttöjen kuukautiskertomuksissa häpeä kumpuaa usein toiveesta olla ”normaali.” Kuukautiskertomuksia yhdistää ristiriita yksilöllisen kokemuksen ja yhteisön katseen välillä, ja eniten kuukautisissa mietityttää muiden suhtautuminen. (Oinas 2011, 155.) Myös Heidin suhtautuminen

kuukautisiinsa muuttuu neutraalista häpeileväksi juuri sillä hetkellä, kun Jyrki huomaa kaupassa Heidin ostamat kuukautissuojat:

”Miten sinä ajattelit hävittää nämä?”

”No...sillai tavallisesti...” Koko viittaus asiaan sai minut punastumaan, eihän näistä asioista *puhuta*. (L 220)

Jyrki kuitenkin jatkaa keskustelua kertomalla kuukautissuojien ympäristöhaitoista. Elina Oinas (2011, 157) kutsuu pakkohäpeän tai opitun häpeän näkökulmaksi Emily Martinin (1987) alulle laittamaa tutkimussuuntaa, jonka mukaan naiset ja tytöt opetetaan häpeämään ruumistaan. Häpeän taustalla on dualistinen jako ylevään ja rationaaliseen mieleen ja toisaalta materiaaliseen, alempiarvoiseen ja minuudesta erilliseen ruumiiseen. Lisäksi häpeää aiheuttaa naisanatomin poikkeavuus miesanatomin edustamaan normaaliin verrattuna. Se esitetään terveenäkin poikkeuksellisena toisena. (Oinas 2011, 156.) Asetelmaa, jossa auktoriteettia edustava mies sanelee passiivisena esitetylle naiselle, miten tämän tulisi hoitaa kuukautisensa ja millaisia syyllisyyden tunteita omasta kehollisuudesta tulisi kokea, on helppo lukea pakkohäpeän näkökulmasta.

Jyrkin huoli liittyy siteiden aiheuttamaan jätekuormaan, mutta mies hyväksyy kuitenkin lopulta tamponit. Ensin hän antaa ohjeet niiden oikeaoppisesta kierrättämisestä:

No ehkä juuri nuo ovat ookoo, niissä ei ole mitään erillisiä asettajaputkia. Mutta sellofaanit... ja ei noitakaan saa käytettynä mihinkään jättää. Vaikka kuinka olisi puuvillasta tehtyjä. Ja okei, laatikko on kartonkia, mutta sen jätät tänne. (L 222)

Kun Heidi kysyy mitä tehdä käytetyille tamponeille, Jyrki antaa yksioikoisen vastauksen: ”Itsehän sinä jätteesi kannat.” (L 221) Vastaus saa Heidn muistelemaan vanhan koulukaverinsa ahdistusta ekologisen äiteyden vaikeudesta. Vaikka myös miehet osallistuvat lisääntymiseen ja jätteen tuottamiseen, sekä Jyrkin vastauksessa että Heidn ystävän vuodatuksessa on huomattavissa oletus juuri naisen biologisesta velvollisuudesta sekä jälkikasvun että ympäristön hoitamisessa:

Suvi kertoi, mitä syyllisyyttä hän tunsu vauvansa vaipoista. Kertakäyttöiset olivat kuulemma varsinainen paholaisen keksintö. Niitä ei saanut missään nimessä käyttää, koska ne tuottivat muovin ja paskan sekaisia Mount Everestjä pitkin Suomen kaatopaikkoja. Mutta kun hän ajatteli siirtyä pestäviin

sideharsovaippoihin, vastassa oli taas kaikki tieto siitä miten paljon 90-asteinen valkopesu ja ne pulvereiden fosfaatit ympäristöä kuluttivatkaan. (L 222)

Jyrkin edustamasta asenteesta voi vetää yhteyden myös feministiseen medikalisaatiokritiikkiin. Kritiikin mukaan länsimainen lääketiede pitää kuukautisia negatiivisena ja turhana ilmiönä. Monet lääketieteen julkaisut syyttävät naisia vaivoistaan synnyttäen häpeää (Ks. Oinas 2011, 159.) Myös Jyrkin kritiikin kärki tuntuu osoittavan kohti Heidin vuotavaa ruumista eikä esimerkiksi ympäristöystävällisten kuukautissuojien saatavuutta.

Vaikka Jyrki edustaa modernia ja uutta miestä, kuukautisten ja synnin yhteys elää yhä tämän ajattelussa. Kuukautiset ja äiteys näyttäytyvät yksittäisten naisten ekologisenä syntinä. Vaikka patriarkaatti asettaa äiteyden naisen kypsyytyöksi, ei sitä tai edes kuukautisia ole mahdollista hoitaa täysin oikein ympäristökriisien aikana. Naiselle asetetut vaatimukset ovat keskenään ratkaisemattomassa ristiriidassa, ja lopulta Heidi luovuttaa tämän mahdottomuuden edessä: ”Ajattelin väristen sitä, että olin joskus elätellyt huimia haaveita jopa perheestä Jyrkin kanssa.” (L 222) Luovuttaminen liittyy ensisijaisesti Jyrkin mahdottomilta tuntuviin ja usein naiseuteen kohdistuviin ekologisiin odotuksiin.

Heidi ei lopulta alistu Jyrkin langettaman häpeän uhriksi, vaikka tiedostaa hyvin kuukautisiin liittyvän painolastin. Hän kieltäytyy pakkohäpeän ajatuksesta heittäessään käytetyn tamponin metsään. Nainen vertaa tekoa Davidin ja Goljatin kohtaamiseen:

Katselen sitä joka puolelta, tuota inhimillistä ongelmajätettä, tuota minun vertani imenyttä tyytyväisen pulskaa loista, jonka kanssa minulla on tahdoton symbioosi. Oikaisen varteni ja nostan käteni [...]
[...] Ja kun päästän otteeni ja annan tamponin singota ilmaan, se lentää, liittää näkymättömiin, riemukkaasti niin että voin kuvitella ilman viheltävän; sen lentorata saavuttaa lakensa ja katoaa ylväänä kaarena tasmanialaiseen jorpakkoon, ja olen pieni mutta uhmakas, kapinallinen Daavid, joka haastaa omilla mitättömillä aseillaan itseään joka puolelta musertavan Goljatin. (L 287–288)

Heidiä uhkaava Goljat viitanee Tasmaniaan ympäristönä, mutta myös Jyrkiin ja tämän edustamiin historiallisiin, kulttuurisiin ja uskonnollisiin sääntöihin, häpeään ja vaatimuksiin.

Myöhemmin tamponi löytyy keskeltä vaelluspolkua ja Jyrki järkyttyy. Mies ei osaa epäillä Heidiä, sillä löydös on reittiin nähden epäloogisessa paikassa. Ironisesti

hän kuitenkin tuntuu ymmärtävän teon kapinallisen motiivin, vaikka ei osaa yhdistää sitä itseensä kohdistuvaksi: ”se on pitänyt jättää tähän keskelle polkua, kuin mielenosoituksena. Kas kun ei ole vääntänyt pökälettä oheen.” (L 303) Jyrki potkaisee tamponin vihaisena yhä syvemmälle metsään. Harmitus tuntuu johtuvan ympäristöhaitan sijaan lopulta siitä, että tuo naiserytinen esine on väärässä paikassa. Jopa teräväkielinen Jyrki jää sanomattomaksi sen nähdessään: ”Kuinka joku voi olla noin törkeä, noin välinpitämätön noin-. En löydä enää edes sanaa, miten tätä henkilöä kuvailisin.” (L 303) Vuotavaa naista pidetään monissa kulttuureissa paitsi saastuneena myös saastuttavana, ja myös Jyrki rinnastaa tamponin ulosteeseen. Hyvin henkilökohtainen loukkaantuminen tamponista onkin tulkittavissa miehisen matkan symbolisena saastuttajana. Järkytyksen jälkeen tamponi häviää pois näkyvistä ja täten myös pois mielestä. Heidin kapina ei lopulta osunut maaliinsa, eli kulttuurista häpeää edustavan Jyrkin vaatimuksiin. Sen sijaan tämä inhimillinen ongelmajäte jää maatumattomana lojumaan Tasmanian metsään aivan kuin ironisoiden mahdollisuuden naisen ja luonnon luontaisesta, patriarkaatin murskaavasta liitosta.

Vaikka Heidi toiseuttavalla ja vahingollisella ympäristökäytöksellään tuntuu vastustavan ajatusta naisen ja luonnon myyttisestä yhteydestä, hän myös tiedostomattaan liittää itsensä samoihin dualistisiin verkkoihin, joihin myytti kytkeytyy. Tämä näkyy esimerkiksi naisen ajatuksissa parisuhteesta metsästäjän ja saaliin välisenä vuorovaikutuksena. Heidille heteronormatiivisuuden perustana olevat dualismit ovat luonnonlakeja. Heteroromanssi on peli, jossa on selvät säännöt. Hän kokee huonoa omatuntoa sääntöjen rikkomisesta, kun hän niistä poiketen lähestyy itse aloitteellisesti Jyrkiä: ”Miehen ja naisen, metsästäjän ja saaliin, välinen toimintamalli on iäinen. Jos metsästäjä kiinnostuu, saalis määrää. Kun asetuin metsästäjäksi saaliin sijasta, siirsin tilanteen hallinnan Jyrkille.” (L 46) Uhmastaan huolimatta Heidi näkee ainoana vaihtoehdonaan hyväksyä naiselle asetetun saaliin aseman, jotta luonnollinen rakkaus voi toteutua oikein: ”Mutta kuka nainen menee ja tyrkyttää itseään toisen kerran? Se tiedetään.” (L 47) Naisen ajattelua leimaa usko pelisääntöjen luonnollisuudesta ja muuttumattomuudesta: ”Valinta olisi hänen. Se vain on laki.” (L 47)

Heidi myös rinnastuu eläimeen etenkin Jyrkin luvuissa. Tämä viittaa naiseen välillä sitkeänä kuin poni (L 135) ja iloisena kuin peipponen (L 259). Myös Heidi itse toteaa olevansa ”hölmöläisen hevonen” (L 250) kulkiessaan nöyrästi maastossa Jyrkin perässä, joka pidentää omin päin ennalta suunniteltujen reittien pituuksia. Heidin

vertautuminen eläimeen on usein edellä mainittua sanallista vähättelyä, joka liittyy tämän feminiinisinä pidettyihin ominaisuuksiin kuten nöyryyteen ja vastaanottavuuteen. Heidi kuitenkin samaistaa omissa luvuissaan myös itseään etenkin lintuihin.

Lintuun vertautuminen liittyy tyypillisesti naisellisen identiteetin lisäksi myös kommunikointivaikeuksiin muiden henkilöihahmojen kanssa. Hankalaan sosiaaliseen tilanteeseen liittyvä kohtaaminen, jossa Heidi samaistuu lintuun, tapahtuu Jyrkin kanssa teltassa. Ahtaassa tilassa pariskunnan henkinen ja fyysinen kohtaamattomuus näyttyy voimakkaimmillaan. Kun Jyrki erittelee analyttisesti, mihin pariskunnan välinen seksuaalinen lataus on hävinnyt, hän päätyy rationaaliseen ratkaisuun: kyseessä on selvästi ”logistinen ongelma” eikä ”sellaiselle ole tilaa rutiinissa.” (L 194) Samanaikaisesti Jyrkistä jo emotionaalisesti etäännyttänyt Heidi puolestaan on lohduton ja kärsii vaelluksen aiheuttamista kivuista. Heidi vaikuttaa jo luovuttaneensa Jyrkin suhteen ja kääntää tälle selkänsä:

Kun Jyrki tulee teltaan, käherrys kyljelleni kasvot pois päin hänestä. Jos minulla olisi siipi, työntäisin pääni syvälle sen alle ja haistelisin hetken vain oman itseni lohduttavaa, kotoisan tunkkaista hajua. (L 193)

Kotoisan tunkkainen linnun haju rinnastuu hajuun, jonka Jyrki huomaa Heidissä: ”Se haisi vähän hieltä ja voimakkaasti naiselta.” (L 194)

Toinen hankalaan sosiaaliseen tilanteeseen liittyvä lintuun samaistuminen tapahtuu, kun Jyrki ja Heidi päätyvät viimeistä punkkaa myöden täynnä olevaan tupaan. Tuvan jakaminen äänekkään naisten polttariporukan kanssa saa vaellusparin olon epämukavaksi, ja he nukkuvat yönsä pöydän alla potkittavana. Sen sijaan, että kumpikaan pyytäisi lisää tilaa, Heidi tekeytyy muiden viimein nukkuessa keapapukajaksi. Hän availee ilkeästi kanssavaeltajien reppuja ja heittelee näiden vaatteita ympäriinsä.

Idea syntyy päähänpistona Heidin yöllisellä vessareissulla tämän katsoessa kohti vuoristoa, keojen asuinalueita. Hän muistelee kohtaa mukanaan kulkevasta Joseph Conradin teoksesta *Pimeyden Sydän*:

Se tuli ensin mieleeni vuorimaisemasta, ja sitten Conradista. *Maa näytti epämaalliselta. Me olimme tottuneet katselemaan lannistettua ja kahlehdittua petoa, mutta siellä – siellä hän näki jotakin, joka oli pedon kaltainen ja vapaa.* Muistin mitä Fabian minulle kertoi. Keat. Keat, te ilkeät ja älykkäät linnut. [...]

[...] Nyt minulla oli nokka.
Minulla oli kynnet.
Pörhistin höyheniäni yötulessa ja yläniityn kalpeankultaisessa kuutamossa.
Siipeni lehahtivat hetkeksi auki ja sulkeutuivat väristen. (L 152 – 153)

Linnuksi tekeytyminen näyttäytyy Heidin mahdollisuutena kostaa kokemansa vääryydet. Kuten työpaikallaan, Heidi löytää vaikuttamismahdollisuutensa jälleen herraidentiteetille vastakkaisesta positiosta, tällä kertaa kea-lintuna, joka on ”pedon kaltainen ja vapaa.” (L 152)

Kea ei ole mikä tahansa lintu ja eläimenä hyvin erilainen kuin ne suloisina ja harmittomina pidetyt lajit, joihin Jyrki Heidiä vertaa. Teoksen sisäisissä uutisjutuissa uhanalaista vuoristopapukaijaa ihmetellään sen poikkeuksellisen älykkyyden ja sopeutumiskyvyn vuoksi. Vaikka teoksen uutisjutut ovat tekaistuja, on lintu päässyt samankaltaisiin hämmästeleviin otsikoihin myös esimerkiksi Suomessa. Lintu esitetään yleensä suurena häirikkönä sekä turistien ja lammastarhojen kiusaajana. Kuten teoksessa, myös iltapäivälehdissä lintuun liitetään myös pahaenteisiä ja jopa myyttisiä piirteitä, joista yhtenä esimerkkinä toimii Ilta-Sanomien otsikko: ”Tutkijat hämmästyvät: uhanalainen hirviöpapukaija osoitti ihmismäisiä piirteitä” (Hytinen 2021).

Kuten olen todennut, Heidin olemista kuvaa erilaiset valitut sukupuolistrategiat, performanssit ja roolileikit. Hän asettuu tietoisesti erilaisiin stereotyyppien muovaamiin kulttuurisiin ja feminiinisiin miellettyihin paikkoihin, kuten juonikkaaksi naiseksi, kohtalokkaaksi viettelijättäreksi tai passiiviseksi saaliiksi metsästäjämiehelle. Naisten polttaripurkan läheisyydessä ärsytys kohdistuu kuitenkin polttariperinteiden ”tekosiveään” naisellisuuteen (L 150). Suhtautuminen kertoo naisen ristiriitaisista ajatuksista koskien feminiinisiä performansseja. Vaikka hän etäännyttää itseään tietoisesti ja ironisesti naiselle varatuista rooleista, myös niiden rikkomisen aiheuttaa ahdistusta.

Naisen luvuissa toistuu toive vapaudesta, jonka hän nyt näkee petomaisessa keassa. Tulkitsen vapaudenkaipuun kohdistuvan ensisijaisesti juuri kulttuurisiin rooleihin ja normeihin, jotka nainen kokee samanaikaisesti rajoittavina ja välttämättöminä. Roolileikki lintuna mahdollistaa käyttäytymisen tapoja, jotka eivät missään ihmisroolissa olisi mahdollisia. Luontoa edustava lintu on täydellisen vapaa inhimillisestä hierarkiasta sekä sukupuoleen ja valtaan liittyvistä normeista.

Roolileikki mahdollistaa uudenlaisen kapinan ja saa aikaan hetkittäisen rauhantunteen. Olotila on kuitenkin hyvin väliaikainen. Lopulta nainen ei löydä luonnosta tai naisellisista performansseista taisteluparia patriarkaattia vastaan, sillä molemmat näyttäytyvät sen hallitsemina ja määrittelemänä kategorioina. Kuitenkin naisen ristiriitaiset ja kapinaa uhkuvat luvut tekevät myös sellaisen mustavalkoisen tulkinnan mahdottomaksi, jossa valtaa käyttävä mies hallitsee avutonta, passiivista ja alistettua naista.

Heidin ristiriitainen henkilöahmo osoittaa, miten voimaannuttavaksi tarkoitettu ajatus naisen ja luonnon liitosta voi kääntyä itseään vastaan ja vain vahvistaa haitallisia dualismeja, jotka mahdollistavat naisen ja luonnon aliarvioinnin ja alistamisen esimerkiksi äiteyden, huolenpitäjän ja siistijän kategorioiden kautta. Linkki sisältää myös haitallisen oletuksen siitä, että miehet ovat kykenemättömiä samankaltaiseen välittämisen etiikkaan. (Vrt. Hultman & Pulé 2018, 315.)

Vaikka Heidi pyristelee eroon milloin mistäkin itseään määrittävästä kategoriasta, on kiinnostavaa, että hän asettuu konfliktitilanteissa ikään kuin huomaamattaan feminisoituun huolenpitäjän asemaan. Kuva autonomisesta miehestä ja naisesta tämän hoivaajana kärjisty kuvitellussa dialogissa, jossa Heidi suostuttelee Jyrkiä kirjoittamaan heidän nimensä vaellustuvan rekisterikirjaan onnettomuuden varalta. Jyrkistä ele on turha ja rajoittava, Heidin mielestä välttämättömyys:

Turvataan itsemme, minä sanon.
Turvataan vapautemme, sanoo Jyrki.
Kumpikaan ei sano sitä ääneen. (L 13)

Äänettömässä dialogissa tiivistyy osuvalla tavalla perinteiset roolit, joihin miehiä ja naisia kasvatetaan. Kulttuurinen huolenpitäjän kategoria vaikuttaa tiedostamattomasti Heidin toimintaan ja tämän käsityksiin omista kyvyistään. Juuri Heidi päätyy myös sitomaan kummankin haavat iilimatojen jäljiltä, sillä kokee hoivaamisen omaksi alueekseen: ”Pitää laittaa sideharsotaitos ja ihoteippi. Ääneni alkaa palata normaaliksi, tämän minäkin osaan.” (L 242) Heidin osoittama pätevyys jää kuitenkin jatkuvasti huomiotta ja vaille tunnustusta, tapahtuu se sitten feminisoidulla tai maskulinisoidulla alueella. Samoin kuin Jyrkin rohkeus ja edellä kulkeminen, myös Heidin hoivaavat eleet ovat kyseenalaistamattomia itsestäänselvyyksiä, joita ei ole tarpeen lausua ääneen.

3. YLIJÄÄMÄ

Tulkitsen ylijäämäksi määrittyvän yhdeksi romaanin merkittävimmistä motiiveista. Teoksen ylijäämä on ensinnäkin konkreettista, vaelluksen tuottamaa jätettä. Arkiset roskat ottavat ylijäämälle epätyypillisen etualan, sillä vaellusmiljöö säädöksineen hankaloittaa niistä eroon pääsyä. Roskia ei ole mahdollista siirtää ”pois silmistä, pois mielestä”, sillä omaa jätettä tulee kantaa mukana. Roska, lika ja ”jokaiset hirmu vaaralliset luonnon tasapainoa uhkaavat tonninkala-atomit” (L 131) ovat myös pariskunnan jatkuva erimielisyyksien aihe. Suomessa Jesse vuorostaan uhmaa puhtauden kulttuurista ideaalia ja elää tuottamansa jätteen keskellä ilman mitään aikomusta hankkiutua siitä eroon.

Tyypillisesti jäte representoidaan tavalla, jossa kulttuurin tuottama ja hylkäämä jäte saastuttaa puhtaan luonnon. Täten jättepuhe osaltaan vahvistaa totuttua kulttuurin ja luonnon dualismia luomalla kuvan, jossa ihmiskunta osoittaa oksentamallaan ylijäämällä halveksuntansa ympäristöä kohtaan. Ylijäämänä jäte kuitenkin asettuu kiinnostavaan kohtaan luonnon ja kulttuurin jakolinjaa, sillä se ei oikeastaan kuulu kumpaankaan. Moderni kulttuuri määrittää itsensä rajanvedoissa, joissa ylijäämäksi määrittyvä suljetaan ulkopuolelle. Luonnon taas ei nähdä tuottavan jätettä. Kaikkea ylijäämää yhdistää tämä epämiellyttävä kuulumattomuus odotettuihin kategorioihin. Se saastuttaa pelkällä marginaalisella olemassaolollaan siistien jakolinjojen molemmat puolet.

Ylijäämä on symbolinen, moraalinen, kulttuurinen ja ekologinen kategoria. Sen avulla rajataan ulos myös siistin, hyväksyttävän, miellyttävän ja normaalin piiriin kuulumattomia eläimiä ja ihmisiä, kuten taudinlevittäjiä, loisia ja yhteiskunnasta syrjäytyneitä (vrt. Lummaa 2019, 8). Vaikka luonto ei tuota roskaa, liittyy ekologiaan paljon piilotettua ja epämiellyttävää, joka sovi käsityksemme luonnosta sellaisena jona luonnon haluaisimme ajatella. Käsittelen ylijäämänä myös sellaisia ekologisia tuntemuksia ja ajattelutapoja, joita pidetään hävettävinä tai epäsovivina ja joiden olemassaolo jo itsessään uhkaa tekemiämme rajanvetoja.

3.1. Hyveellinen kierrättäjä

Tyypillisessä ympäristövalistuksessa abstraktit huolenpidon ja yhteisen hyvän ajatukset yhdistyvät ennen kaikkea yksilöiden vastuuseen. Vastuuntuntoinen kansalainen on perillä jätettä koskevista ohjeistuksista ja suorittaa velvollisuutensa jätteiden parissa kierrättämällä, puhdistamalla tai uudelleenkäyttämällä jätteensä. (Vrt. Hawkins 2006, 32.) Jyrki on modernina ekomiehenä omaksunut toivotut normit moitteettomasti osaksi omaa toimintaansa ja toimii jätteen kanssa tunnollisesti, tehokkaasti ja tarkasti. Mies tarkkailee myös muiden tuottaman jätteen määrää. Koska Jyrki näkee jätesuhteensa velvoittavana ja yksinkertaisena, hän paheksuu avoimesti muiden välinpitämättömyyttä ja kurittomuutta. Hänen yksinkertaisessa periaatteessaan jokainen pitää huolen roskistaan ja itsestään. Ajatusmallissa itsenäisyyden maskuliininen ihanne yhdistyy ajatukseen ihmisistä joukkona, joilla on jaetun velvollisuuden lisäksi myös yhtäläinen mahdollisuus toimia jätteen kanssa, joko oikein tai väärin.

Vaelluksella pariskunta törmää rannalla oleviin roskiin, joiden Jyrki tietää olevan peräisin Tyynenmeren valtavasta jätelautasta:

”Tyynellä merellä lilluu kaksi kertaa Yhdysvaltojen kokoinen jätelautta, joka koostuu juuri kaikesta tämmöisestä”, Jyrki sanoo ja potkaisee haalunutta punaista muovikanisteria. ”Kymmenen metriä paksu. Sata miljoonaa tonnia kamaa, joka tukehduttaa joka vuosi miljoona lintua ja merinisäkkäät päälle.” (L 211)

Heidi ei ole koskaan kuullut jätelautasta ja ihmettelee, miksi sille ei tehdä mitään. Jyrki vastaa: ”Siksi koska keneltä tahansa kysytkin, se on jonkun toisen ongelma.” (L 211) Jätteiden näkeminen ”jonkun toisen ongelmana” kuvaa kertakäyttökulttuurin synnyttämien jätesuhteiden ajatuksellista perintöä. Tällaiset jätetavat perustuvat hallinnan ajatukseen ja perustavat itsen jätteestä turvallisen erilliseksi. (Hawkins 2006, 16, 30.) Tärkeintä on poistaa uhkaava ylijäämä läheltä itseä tai omaa pihaa.

Jätteen näkymättömyys on edistyneisyyden merkki. Ylijäämän piilottamiseen perustuva järjestelmä on jo pitkään huolehtinut siitä, ettei ekologista epämiellyttävää, kuten tuottamamme jätteen matkaa tai yksittäisen tuotantoeläimen kärsimystä tarvitse arkisessa elämässä konkreettisesti kohdata. Siitä huolimatta, että jätteen määrä lisääntyy ennätysvauhtia, piilottamiseen perustuvat ratkaisut etäännyttävät ihmisiä yhä

sen materiaalisesta todellisuudesta. Jätteet viedään maan alle tai kaupunkien laidoille, eivätkä ne siellä kosketa ihmisten arkea. (Lummaa 2019, 16.)

Heidi hyväksyy Jyrkin vastauksen. Hän kuitenkin ihmettelee, miksi edes rantaa ei voi siivota. Jyrkin vastaus toistaa tämän yksilökeskeistä ratkaisua kertakäyttöisyyden fantasian aiheuttamalle ongelmalle: ”Siksi koska jos joku korjaa toisen roskat pois, sen jälkeen kaikki vasta jättävätkin paskansa pitkin. Silloinhan tulee todistetuksi, että omat jätteet muuttuvat jonkun toisen ongelmiksi.” (L 211) Ehdoton kieltäytyminen huolehtia muiden roskista on osa Jyrkin rakentamaa, itsenäisyyteen ja yksilölliseen vastuuseen perustuvaa maskuliinista ekoidentiteettiä. Kuitenkin, mikäli ympäristönsuojelu ajatellaan ensisijaisesti omasta tontista huolehtimisena, jätehuollon eettinen moninaisuus typistyy ensisijaisesti vain yksilön moraalialta tai tahdonvoimaa koskeväksi kysymykseksi. Norminmukainen kierrättäminen on myös etuoikeus, johon suurimmalla osalla maapallon ihmisistä ei ole mahdollisuutta (Valkjärvi 2021).

Jätteentekijää koskevat ohjeistukset sisältävät taustaoletuksen, jonka mukaan yksilön mielipiteitä ja uskomuksia voidaan muuttaa järjellä tai tahdonvoimalla (Hawkins 2006, 11). Yksilönä Jyrki edustaa moraalisiin normeihin perustuvan mallin eräänlaista ihannesubjektia, sillä miehen toimintaa kuvataan maskuliinisten ihanteiden mukaisesti velvollisuudentunnon ja päättäväisyyden ohjaamana. Miehen ruumiillisuus esitetään kellontarkan suorittamisen, suoraviivaisten siivousrutiinien ja ruumiin kurittamisen kautta. Myös ruoan säännöstely ja päivämatojen venyttäminen toistavat dualistista oletusta, jossa järki hallitsee alempiarvoista ruumista ja sen tuntemuksia.

Teoksen ristiriitatilanteet kuitenkin paljastavat säröjä normeihin ja yksilön velvollisuudentuntoon perustuvassa mallissa. Hankalissa ja odottamattomissa tilanteissa myös Jyrki unohtaa rationaaliset periaatteensa yhteisestä hyvästä. Kuten Hawkins (2006, 11) huomauttaa, jätettä koskevat määräykset ovat usein ristiriidassa sen aiheuttamien tuntemusten kanssa. Kun Jyrki huomaa käytetyn tamponin keskellä vaelluspolkua, hän päätyy järkyttyneenä itse potkimaan esineen yhä syvemmälle metsään. Ratkaisu toistaa kertakäyttökulttuurista perittyä piilottamisen logiikkaa, jota Jyrki muutoin yrittää jätetavoillaan haastaa.

Kuten Hawkins (2006, 15) toteaa, ihmisjärjen sijaan itse jätteellä on suuri rooli siinä, millaisia jätetapoja omaksumme, toistamme ja hylkäämme. Tamponi vaikuttaa Jyrkiin voimakkaasti ja kohtaaminen sen kanssa on ladattu fyysisen kuvotusreaktion lisäksi erilaisilla kulttuurista periytyneillä uskomuksilla ja mielipiteillä esinettä kohtaan. Monimutkainen ja reflektointia vaativa suhde jää kuitenkin täydellisen

kyseenalaistumattomaksi. Jätteen aiheuttama epämiellyttävä tunne katoaa samalla hetkellä, kun tamponi häviää näkyvistä, mikä vuorostaan kertoo piilottamiseen perustuvan logiikan tehokkuudesta yksilön järjestyksentarpeen kannalta. Lopulta ylijäämän pitäminen etäällä itsestä osoittautuu tarpeena määrittävämpänä kuin vastuuntuntoon ja rationaalisuuteen perustuvat käskyt (vrt. Hawkins 2006, 11). Valinta tehdään sen välillä, halutaanko uhkaava jäte pitää ensisijaisesti etäällä itsestä vai ympäristöstä.

Jyrki rikkoo yksilöllisiä periaatteitaan myös kohtauksessa, jossa mies siirtää omat roskansa Heidin kannettaviksi eli jonkun toisen ongelmaksi. Ratkaisu on rangaistus, sillä Jyrki olettaa naisen hukanneen matkan varrella kadonneen pepperonipaketin. Ele on ennen kaikkea häpäisevä ja se saa voimansa järkiperusteet ylittävistä jätteiden inhottavuudesta. Jätteen ajateltu likaisuus ikään kuin siirtyy kohtauksessa Heidiin. Ylijäämään kirjattu saastuttavuuden ajatus muuntaa jätteen yksilöllisestä velvollisuudesta myös mahdolliseksi häpeärangaistuksen välineeksi väärin tehnyttä kohtaan.

Jäte käsittelyn problematisaatio on kiistatta perustanut uusia huolenpitoon ja velvollisuuteen perustuvia suhteita jätteeseen, ja moni on Jyrkin tavoin omaksunut uudet tavat osaksi olemistaan maailmassa. Kuitenkin jätevalistus sallii vain joitain moraalisiin koodeihin soveltuvia reaktioita jätteeseen, eivätkä uudet jätetavat useinkaan synny vain järjen tai itsekontrollin pakottamina. Tämän osoittavat myös murtumat Jyrkin yleensä moitteettomassa käytöksessä. Uuden jäte-eetoksen välittämän viestin tarkoituksena on osallistaa ihmisiä huomaamaan oma merkityksensä osana ekologista muutosta. Kuitenkin yhtä usein se saattaa johtaa moralismiin, uhriutumiseen tai ärsyyntymiseen, mikä kuvaa myös osuvasti kolmen päähenkilön jättesuhteita. (Vrt. Hawkins 2006, 12.) Samalla globaali ongelma syyllisyydentuntoineen vieritetään ongelmallisesti vain yksittäisten ihmisten tai kotitalouksien harteille.

Kierrättämisen ja uudelleenkäyttämisen suurimpana houkuttimena on ajatus hyveellisyydestä ja oikeudesta. Huolellinen jäte käsittely antaa yksilölle mahdollisuuden tehdä oman osansa luonnon eteen. Jyrki onkin omaksunut hyveellisen kierrättäjän identiteetin ja myös toivotut tavat juuri niin kuin ne on tarkoitettu. Valaistuneemman kansalaisen identiteetti rakentaa miehen kuitenkin merkityksellisellä tavalla ylijäämästä irralliseksi, ja tämän on vaikea tarkastella jätettä ja suhdettaan siihen oman henkilökohtaisen puhtautensa ulkopuolelta. Hän ikään kuin

pyyhkii mahdollisten rikostensa jäljet niin tehokkaasti, ettei itsekään tunnu huomaavan osuuttaan.

Lopulta vaikuttaa siltä, että jätehuollon uusi yksilömoraalia koskeva eetos on vaarassa perustua samankaltaiseen fantasiaan erillisyydestä ja hallinnasta kuin vanha poisheitettävyyteen perustuva malli. Se perustaa vastuuntuntoisen itsen erilliseksi maailmasta jätteineen. Itse ylijäämä säilyttää merkityksensä jonakin pahana, jota vastaan tulee taistella. Huomaamatta jää se, kuinka jäte vaikuttaa meihin ja kuinka monimerkityksellistä arkinen jätetyö oikeastaan on. (Hawkins 2006 13, 39.)

3.2. Syntinen välinpitämättömyys

Matkalla Heidi joutuu kenties ensimmäistä kertaa elämässään pohtimaan tietoisesti suhdettaan jätteeseen, sillä hävittämisen sijaan hänen tulee kantaa kaikki tuottamansa roska mukanaan. Siinä missä Jyrki on sisäistänyt ohjeet käsitellä jätteitä vastuuntuntoisesti, Heidille jätteiden maailma säädöksineen ja määräyksineen on kaukainen ja epämiellyttävä.

Roskien kantaminen tekee niihin tottumattoman Heidin olon tukalaksi. Naisen olo paranee kuitenkin huomattavasti, kun Melaleucan lentokentältä löytyy roskakori. Hän jättää sinne Jyrkiltä salaa mukanaan tuomansa jätteet:

Täällä on maaginen säiliö, jossa roskat katoavat itsestään. Jonnekin toiseen universumiin. Oloni on sata prosenttia kevyempi, kun suorastaan tanssahtelen kiitoradan hiekkatielle. (L 261)

Roskista eroon pääseminen tuntuu helpottavalta ja puhdistavalta. Kokemuksen aikaansaama hyvinvointitunne saa naisen pitäytymään ironisen tietoisesti kuvitelmassa, jossa roskat katoavat korista omin avuin toiseen universumiin. Kertakäyttökulttuurin synnyttämää myyttiä ylläpitää myös maagisia säiliöitä tuottava, jätteen piilottamiseen rakennettu yhteiskunta.

Poisheitettävyyteen perustuvan jättesuhteen ylläpitäminen vaatii kuitenkin ajassamme myös ponnistelua. Nykytiedon valossa on yhä hankalampi kuvitella ei-halutun katoavan, kun sen vetää viemäristä alas tai unohtaa. Heidi yrittää aktiivisesti sivuuttaa tiedostamansa eettisen ristiriidan välinpitämättömällä ja etäisellä ironialla. Salailun tarve kuitenkin kertoo, että vaikka Heidi yrittää parhaansa mukaan pysytellä ympäristökeskustelun ulkopuolella, vaikuttavat jätteet ja niihin kohdistuvat sosiaaliset

odotukset myös hänen olemiseensa. Heidi tiedostaa kokevansa jätteestä epätoivotulla tavalla, ja Jyrkin edustaman ihanteen rinnalla hänen jättesuhteensa on vääränlainen. Tunne johtaa jätetapojen tarkastelun tai muuttamisen sijaan niiden piilotteluun. Heidi yrittää myös aktiivisesti rakentaa rationaalisia perusteita roskaamisen tarpeelleen:

Ne leivähän lahoavat, mätänevät, hajoavat herra Jumala. Ne ovat homesienen suosiollisella avustuksella rivakasti jo aloittaneet paluunsa luonnon suureen kiertokulkuun. -- Jos laitan ne johonkin sopivaan paikkaan ilman muovipussia, niin ensimmäisen sateen jälkeen ne ovat jo puuroa ja sitten Tasmanian iloiset pienet madot ja hilpeät hyönteiset hoitavat loput. (L 228)

Fraasi ”luonnon suuresta kiertokulusta” on naiselle lähinnä etäiseksi jäävä ja tyhjä klisee. Se kuitenkin taipuu tarpeen mukaan osaksi yksinkertaistettua logiikkaa, jonka turvin Heidi oikeuttaa jätetapojaan itselleen.

Jyrki yrittää sinnikkäästi vaikuttaa Heidin jätetapoihin ympäristöfaktojen kautta, mikä on tuttua myös lukuisista ekologiaa koskevista kulttuurisista teksteistä. Faktatulvan tavoitteena on lisätä ihmisten tietoisuutta maapallon tilasta, jotta he viimein heräisivät toimimaan sen puolesta. Morton (2018, 39) viittaa tällaiseen välitystapaan termillä *information dump mode*. Jyrki esittää tietonsa ympäristökampanjoista tutulla kielellä. Hän yrittää esimerkiksi vedota Heidin tunteisiin kertomalla surullisia faktoja, jotka vaihtelevat ekosysteemien pilaantumisesta yksittäisten lajien kohtaloon:

Kerron variksenpoikasista, joiden emot syöttävät niitä pikaruokapaikkojen roskiksista hakemallaan ruualla, ja joiden siipisulista kasvaa sen takia niin heikkoja, etteivät ne koskaan kykene lentämään. (L 283)

Strategia ei kuitenkaan toimi, sillä Heidin suhtautuminen roskaan muuttuu puheiden myötä yhä välinpitämättömämmäksi: ”Se kiskaisee myslipatukkansa nopeasti kuin sisäänhengityksen, enkä tiedä onko se kuunnellut lainkaan.” (L 283)

Vaikeat ekologiset faktat tuntuvat vaativan välitöntä reaktiota ja Jyrkistä Heidin passiivisuus on käsittämätöntä ja paheksuttavaa. Usein faktatulva kuljettaa mukanaan viestiä, jonka mukaan on viallista olla pitämättä ekologisesta kriisitilasta muodostettuja faktoja yksinkertaisina ja toimintaan velvoittavina (Morton 2018, 39). Myös Jyrkin kertomat faktat välittyvät usein hyvin syyllistävinä. Ne liittyvät yleensä tilanteisiin, joissa Heidi on toiminut kierrätysääntöjen vastaisesti, oli kyseessä sitten

tahallinen teko tai vahinko: ”Ihminen on luonnon kannalta eritteittensä summa ja se pullo on nyt väärässä paikassa oleva, sinulta peräisin oleva ikinä katoamaton jäte.” (L 143) Lähes uskonnolliselta tuntuva kehys, jossa Jyrki välittää ohjeita, perustuu selkeisiin moraalisiin ohjeisiin sekä synnin ja hyveen ajatuksiin. Saarnausta ja syyllistäminen johtavat kuitenkin Heidin yhä syvenevään katkeruuteen sekä Jyrkiä että myös ympäristöä ja jätettä kohtaan. Tiedon vastaanottaminen ja oman toiminnan muuttaminen tulevat olotilassa mahdottomiksi: ”Silmiäni kutiaa ja kirvelee, alaluomet täytyvät, oloni on muutenkin niin paha.” (L 143) Heidin nuiva reaktio kaikkeen ekologiseen tietoon peilaa varsin yleistä asennoitumista meitä ympäröivään ekologisten faktojen tulvaan. Taktiikka, joka pyrkii aktivoimaan ihmisiä informaatiota kaatamalla ei ole ollut myöskään laajassa mittakaavassa kovin menestynyt. Yhtä usein se johtaa suoranaiseen vastustukseen tai, kuten Heidin tapauksessa, turtaan välinpitämättömyyteen. Miksi välittää jostakin, joka on jo menetettyä?

Jyrkin yksinkertaiselta vaikuttava tiedonvälitystapa jättää ekologian kokemuksellisen puolen huomiotta. Samalla kun mies yrittää valistaa Heidiä ekologisilla faktoilla, hän kiistää kaiken ristiriitaisen ja epämääräisen, joka sisältyy inhimilliseen kokemukseen maailmasta. (Vrt. Morton 2018, 40.) Mortonin (2018, 27) mukaan elämme keskellä massasukupuuton kollektiivisia traumoja tietämättä ollenkaan, miten niitä pitäisi käsitellä. Olemme hankkineet tietoa jo tarpeeksi, että ymmärrämme muutoksen olevan välttämätöntä. Emme kuitenkaan osaa kuvitella muutosta tai tiedä, miten faktoihin tulisi reagoida. Pelkkä loputon faktatulvaan hukuttautuminen ei auta, sillä sen aiheuttamat tunteet kuten ahdistus, häpeä ja syyllisyys ovat käsittelemättöminä huonoja alustoja ekologisesti terveelle toiminnalle.

Heidin jättesuhdetta voi tutkia myös näkökulmasta, joka väärin tapojen ja ajatusten moralisoinnin sijaan avaa mahdollisuuksia tarkastella negatiivisia ekologiaan liittyviä ja ylijäämäksi määritettyjä tunteita ja kokemuksia. Morton (2018, 34) esittääkin kysymyksen: saisimmeko enemmän hyödyllistä tietoa myös ekologisesta tilanteestamme, jos yrittäisimme välinpitämättömyyden rankaisun sijaan kääntyä sisään päin ja tutkia sitä? Käsittelen Heidin epämiellyttäviä ekologisia kokemuksia luvussa 3.5.

3.3. Roskaeläimet ja ihmisroska

Jyrkin halveksunta ylijäämää kohtaan ei kohdistu vain inhimilliseen roskaan. Osansa siitä saavat myös niin sanotut roskaeläimet eli likaisina, haitallisina tai hyödyttöminä nähdyt eläimet. Roskaksi luokitellaan myös eläimiä, jotka ovat vierasperäisiä, rumia tai liian yleisiä. Eläinten arvottava kategorisointi ei ole vain eläinvihaajien tapa, vaan myös esimerkiksi luontoharrastajat ja lintubongarit luokittelevat eläimiä jatkuvasti niiden hyödyllisyyden perusteella.

Sanana ”roska” viittaa tietyn ominaisuuden sijaan siihen, kuinka ihminen hahmottaa eläimen sopivan osaksi luomaansa järjestystä (Nagy & Johnson II 2013,1–2). Etuliite on myös käytännöllinen tapa välittämisen säännöstelyyn. Samoin kuin yksittäisen eläimen kohtalo hämärretään tehotuotannon päämäärille alistaiseksi, myös mielikuva eläimestä roskana piilottaa alleen ajatuksen tuntevasta olennot.

Jako liattuihin roskaeläimiin ja puhtaisiin villieläimiin näkyy vaellusparin suhtautumisessa reitillä tavattuihin eläinlajeihin. Etenkin Jyrki haluaa kohdata mahdollisimman erikoisia eläimiä. Observatoriossa bongattu tasmanianruohokaija on arvokas juuri harvinaisuutensa vuoksi: ”Nyt kun se on nähty, voin heittää tiedon Suomessa ohimennen Juhalle ja mainita vielä erikseen, että niitä on tuskin kahtasataa koko maailmassa.” (L 263) Kun pari taas Australiassa joutuu vaihtamaan reittiään metsäpalon tieltä, Jyrkin ensimmäinen ajatus liittyy söpöihin koaloihin: ”Meidän piti nähdä siellä koaloja, villejä koaloja puissa.” (L 174) Spontaani harmitus paljastaa tyypillisen piirteen ihmisten kokemuksesta ei-inhimillisistä eläimistä. Jyrki toivoo tapaavansa paitsi vain tiettyjä eläimiä myös vain tietyllä ja ennalta määrättyllä tavalla.

Koska roskaeläimien läsnäolo on epätoivottua, eivät ne tarjoa mitään hyötyä tai ihastusta. Raja luonnollisen eläimen ja roskaeläimen välillä tulee selväksi Jyrkin puheenvuorossa:

Puhun lokeista, variksista ja rotista. Mikään eläin ei ole niin vastenmielinen ja luonnollisen elinympäristönsä ulkopuolelle tunkeva kuin ihmisen jätteistä elantonsa tonkiva loinen. Täysin ravintoarvottomia lisäaineilla kyllästettyjä haaskoja ahmiva olento muuttaa muotoaan ja unohtaa tyyten evoluutionsa ja ekologisen lokeronsa. (L 283)

Roskaeläin on aina väärässä paikassa ja häiritsee pelkällä olemassaolollaan siistiä luonnon ja kulttuurin rajaa. Lokit, varikset ja rotat eivät kuulu roskaeläiminä luontoon,

sillä ihminen on pilannut ne, eikä luonto ole tai voi tuottaa roskaa (vrt. Airaksinen 2010, 7). Ne eivät myöskään kuulu kulttuurin piiriin, kuten ihmisen rinnalla elävät ja hyödyllisiksi osoittautuneet koirat, vaan elävät villin ja kesyn rajalla. Roskaeläimet ovat kulttuurin likaamaa luontoa ja sellaisina liian tahrattuja kuuluakseen täysin kumpaakaan kategoriaan.

Roskaeläimissä Jyrkiä häiritsee eniten se, kuinka ne ovat ihmisen vaikutuksesta poistuneet aidosta ekologisesta lokerostaan. Oletus antaa ymmärtää, että eläinlajien tulisi kehittyä toisistaan ja etenkin ihmisistä erillisinä. Järjestelmässä jokaisella lajilla on tietty, ennalta määrätty tehtävä ja myös oma muuttumaton paikka lajien hierarkiassa. Jyrki kuvaa esimerkiksi eukalyptusta lajina, joka jollain abstraktilla tavalla haluaa tulla poltetuksi: ”Nämä puut hinkuvat niin tulla poltetuiksi, että ne kasvattavat omat sytykkeensä.” (L 75) Kuitenkin oletus lajeista suljettuina, kukin omaa päämääräänsä kohti kulkevana kategorioina jättää huomiotta evoluution luonteen sarjana mutaatioita, kohtaamisia ja satunnaisuuksia. Se myös herättää kysymyksen ihmisen mahdollisesta ekologisesta lokerosta tai abstraktista, evolutiivisesta merkityksestä osana lajien hierarkkista järjestelmää.

Roskaeläimen tavoin myös Jesse aiheuttaa selvän luokittelun ongelman. Miehestä puuttuvat täysin ne kulttuurisesti hyväksytyt piirteet, joihin arkikielessä viitataan ”inhimillisyytenä”, kuten myötätunto tai oikeudentaju. Mies ei missään kohtaa edes halua oppia ”ihmisen tavoille” tai ”olemaan ihmisiksi” (ks. Länsimäki 2009). Silti Jessen luvuissa esitetyt tunteet kuten katkeruus, ylemmyys ja tarve jäljen jättämiseen ovat ihmislukijalle hyvin tunnistettavia. On hyvin selvää, että esimerkiksi demonin sijaan hänet esitetään juuri ihmisenä. Normien ulkopuolinen olemassaolo ei-inhimillisenä ihmisenä aiheuttaa särön dualismeihin perustuvassa ajattelutavassa. Usein epätoivottujen ihmisten aikaansaama ongelma ratkaistaan mieltämällä kyseiset yksilöt ylijäämäiseksi ihmisroskaksi. Luokittelu helpottaa ihmisroskan erottamisen itsensä kanssa samasta kategoriasta. Samoin kuin roskaeläinten kohdalla, se myös ohjaa, keneen huolenpitoa ei kannata kohdistaa.

Jessen luvuista on helppo vetää analogia jätteeseen, sillä roskan tavoin hän asettuu ylijäämänä marginaaliasemaan sekä kulttuurin että luonnon ulkopuolelle. Jessen luvut asettuvat arkisen vaelluskerronnan lomassa yllättäviin kohtiin ja aiheuttavat lukijassaan epämiellyttäviä tunteita. Ne järkyttävät, inhottavat ja ilmestyvät aina pyytämättä. Luvut ovat paikoin niin groteskeja, ettei niiden tarkoituksena liene herättää samaistumista tai empatiaa. Toisaalta Jessen tarina myös

unohtuu päätarinan taas jatkuessa ja samoin kuin roskan, miehen halutaan myös pysyvän piilossa.

Kun pariskunta kohtaa Jessen sattumalta kahvilassa, käy ilmi, että myös Heidi yrittää aktiivisesti sulkea veljeään oman todellisuutensa ulkopuolelle. Kohtauksen jälkeen käydään teoksen ainoaksi jäävä keskustelu Jessestä:

Se nosti katseensa pöydästä ja havaitsi, että meni jo.
Minä totesin, että broidis se siis siinä.
Se nyökkäsi.
Sanoin, että välit ei taida olla ihan lämpimintä laatua.
Se puisti päätään.
Kysyin mitä jessepoika tekee.
Se sanoi ettei mitään. (L 69)

Jesse myös suhtautuu jätteeseen epänormaaliksi mielletyllä tavalla. Mies ei ota osaa yhteiseen moraaliseen projektiin, eli taisteluun jätettä vastaan, vaan suorastaan piehtaroi omassa jätteessään (ks. Airaksinen 2010). Valittu likaisuus asettuu vasten Jyrkin vaalimaa, yksilölliseen puhtauteen perustuvaa ympäristöasennetta. Jyrki esittää järkiratkaisun ihmisten aktivoimiseksi, jonka Jesse kuitenkin pelkällä olemassaolollaan osoittaa ongelmalliseksi:

Jokainen ihminen pitäisi laittaa säännöllisesti keräämään kaikki viikossa tuottamansa roska isoon kasaan olohuoneen lattialle. Sitä ei saisi viedä pois. Sen pitäisi olla siinä koko viikon, ja kas, kerrankin se ei olisi Jonkun Toisen Ongelma. (L 214)

Mies, joka ei näe roskien peittämää asuntoaan ongelmana ja halveksuu siisteyteen liitettyjä normeja, tuskin välittää myöskään Tyynenmeren valtavasta jätelautasta. Jyrki ei ota yksilön velvollisuuteen perustuvassa ajattelussaan huomioon esimerkiksi sitä, että kierrättäminen on paitsi kulttuurinen, myös mielenterveydellinen etuoikeus. Myös Jesse on huolenpitoon kykenemättömänä ja sen ulkopuolelle jäävänä ”jonkun toisen ongelma”. Vaikka toisen ongelmaksi jääminen tai niin sanottu loisiminen on etenkin maskuliinisuuden koodistossa kiellettyä, ei Jesse koe liatusta identiteetistään siihen mukaan liitettyä häpeää. Likaisuus on olennainen osa Jessen itselleen valitsemaa marginaali-identiteettiä, jota jätehuoltoon tai puhtauden ideaaliin liitetyt normit vain yllyttävät.

Jesse yhdistyy roskaan törkyisen asuntonsa ja epäsiistin ulkomuotonsa lisäksi myös esimerkiksi ruokailutottumuksiensa kautta. Vaikka roskaruoan nimitys tulee

ruoan aiheuttamasta paperiroskasta, kuvaa se myös terveystalouden yleistä asennoitumista pikaruokaan ja sen kulutukseen. Sekä roskaruoka että ylenpalttinen ahmiminen ovat tyypillisesti häpeää ja piilottelua aiheuttavia ilmiöitä. Jesse tuntuu kieltäytyvän myös näistä merkityksistä ja sen sijaan hän suorastaan korostaa ahmimisen nautinnollisuutta:

Revin sipsipussin jo ovella auki, niitä roiskahtaa rapuille. Saavatpahan pulutkin omansa. Otan kunnon kourallisia ja tungen ne suuhun niin että hyvä kun hampaat mahtuvat liikkumaan. Limu on parhaan makuista silloin kun suu on sisältä valkoisena suolasta ja sylkirauhaset tukossa. (L 128)

Kohtaus on kiinnostavasti kuitenkin teoksen ainoita, jossa Jesse kohtaa huomioiden toisen elämänmuodon. Kun sipsejä roiskuu portaille, mies muistaa puluja, jotka Jyrkin saarnassa ovat tehtävänsä ja ekologisen lokerikkonsa unohtaneita loisia. Kesykyhykyjä pidetään roskalintuja, sillä ne hankkivat ravintoa ihmisten jätteistä, lisääntyvät nopeasti ja ulostavat ihmisten perustamiin tiloihin. Äärimmäiseksi paisunut kaupunkipulukanta on seurausta ihmisten vapaiksi päästämistä tai karanneista kyyhyistä. Ne ovat ihmisten toiminnan vuoksi muuttuneet arvokkaista eläimistä ja ihmisen kumppanuuslajeista haitallisiksi ja väkivalloin torjuttaviksi roskaeläimiksi (Blechman 2013, 223).

Roskaeläimen huomioimisen, joskin vain sivulauseessa, voi tulkita jopa välittäväksi eleeksi tai ainakin sellaisen esiasteeksi. Hierarkisoiva ajattelutapa estää Jesseä osoittamasta välittämistä muita ihmisiä kohtaan. Jesse ei välitä naisista, sillä naisesta erottautuminen on ehto maskuliinisuudelle. Hän ei välitä myöskään miehistä, sillä opitut maskuliinisuuden pakkoliikkeet ohjaavat jatkuvaan miestenväliseen kilpailuun. Irrallisena nähdystä luonnosta välittäminen taas ei tarjoa merkityksellisiä palkintoja kaupungin arjessa. Roskaeläin sen sijaan on yhtä unohdettu ja kategorioiden ulkopuolella kuin mies itsekin. Kohtaus osoittaa, kuinka normien sijaan juuri samaistumisen ja yhteyden tunne mahdollistaa muita huomioivan ja välittävän kokemuksen.

Kesykyhykyjä torjutaan tyypillisesti samoin kuin mitä tahansa ylijäämää, taistelemalla. Niistä on historian kuluessa pyritty ja pyritään yhä eroon esimerkiksi piikein, ampumalla ja myrkyttämällä. Kuitenkin on kiinnostavaa, että kun Sveitsissä Baselin kaupungissa puluille varattiin oma alueensa, jossa niitä ruokitaan ja jossa niiden jätöksistä huolehditaan, lintujen aiheuttamat haitat kaupungissa vähenivät

merkittävästi. (Blechman 2013, 230.) Ratkaisu edustaa erilaista suhtautumista ylijäämäksi luokiteltuun. Hävittämisen sijaan kesykyhyhkyt ikään kuin sallittiin osaksi kulttuuria hyväksymällä niiden olemassaolo ja tarve omaan ympäristöönsä. Hyviä tuloksia ollaan saatu myös Suomessa esimerkiksi ylijäämäilmiönä pidetyn asunnottomuuden ohjelmallisella ennaltaehkäisyllä ja hoidolla.

Inhimillisyyden kategorioiden ulkopuolista Jesseä kuitenkin kohdellaan esittämällä, ettei miestä tai tämän tuhoisia piirteitä ole olemassa. Strategia osoittautuu kehnoksi kaikille, sillä miehen rikokset muuttuvat kirjan edetessä yhä pahemmiksi ja näkyvimmiksi. Muun ylijäämän tavoin ihmisroska on epämiellyttävä, hävettävä ja piiloteltu osa kulttuuria. Jesse kuitenkin on olemassa, hyvin väkivaltaisella ja tuhoisalla tavalla.

3.4. Puhtaan luonnon fantasia

Usein juuri jäte esitetään kuolleen luonnon symbolina (Hawkins 2006, 7). Roska tekee luonnon arvottomaksi ”epäluonnoksi”, josta nauttiminen on mahdotonta. Jyrki muistelee retkeään Ranskan Alpeilla olevaan Val Claretiin, joka ”koskemattomien luontomaisemien jälkeen” näyttäytyi miehelle pilattuna ”maisemallisena mätähaavana” (L 178). Kohtaus helppo yhdistää pastoriaaleista tuttuun kuvaan, jossa nomadihahmo katsoo koskemattomalta kukkulalta alas kohti turmeltunutta sivilisaatiota (vrt. Morton 2018, 213). Jyrki maalaa Val Claretin tulevaisuuden unohdettavaksi ja kaiken arvonsa menettäneeksi aavekohteeksi:

En voinut kuin kuvitella, miltä se näyttäisi muutaman kymmenen vuoden kuluttua: laakson pohja olisi soratasanko, jota satunnaiset puronuomat uurtaisivat ja muutama urhea ruohotupas koettaisi täplittää. Aution somerikon seasta pistäisi kattoja, savupiippuja, korkeiden rakennusten ylimmäisiä kerroksia. [...] Grande Motten jäätikön sulamisvedet ja jatkuvat sateet vyöryttäisi maa-ainesta alas puskutraktoreiden paljaaksi kaluamilta laskettelurinteiltä, eikä pian enää ketään kiinnostaisi estää tai hidastaa U-laakson vääjäämätöntä täyttymistä. (L 179)

Arvokkaan ja arvottoman kontrasti koskemattomien luontomaisemien ja maisemallisen mätähaavan välillä on suuri. Paikka ei ole arvokas, sillä ihmisen tahrimana se ei ole enää luontoa, eikä käyttökelvottomana myöskään toimiva osa kulttuuria. Alkuperäisen arvon menetys johtuu ihmisen likaavasta kosketuksesta, jota

Jyrki yrittää parhaansa mukaan tämänkertaisella reitillään välttää: ”Kun pääsemme Melaleucan ohi, Old Port Davey Trackilla ei lentäviä masiinoita nähdä, ei kuunnella. Siellä hengitetään vapaata ilmaa.” (L 103)

Morton (2007,11) ajattelee luonnon käsitettä sarjana fantasiaobjekteja ja uskoo, että ekologian tulisi hylätä ajatus luonnosta jonakin neitseellisen puhtaana ja olemuksellisesti ihmisestä ja turmeltuneesta kulttuurista erillisenä. Hän vertaa käsitettä patriarkaatin tuottamaan, fetisoituun kuvaan naisesta ja kutsuu tyypillistä suhtautumista luontoon ”paradoksaaliseksi, sadistiseksi ihailuksi.” Fantasiastatus tekee luonnon konseptista kuitenkin tehokkaan markkinointivälineen, joka toimii magneettina elämyksiä janoavalle ja erillisyyttä tuntevalle nykyihmiselle. Myös Jyrki kritisoi tapaa, jolla hänen kotiseutuaan markkinoidaan turisteille: ”Lappia raiskataan nyt kuin Australiaa ennen. Jättihotelleja, yhä uusia laskettelurinteitä, kauppakeskuksia, kylpylöitä. Tulkaa tänne, koskemattomaan luontoon!” (L 178) Lainauksessa näkyy synkkä tietoisuus tavasta, jolla Lapin koskemattomuuden fantasiaa myydään samalla, kun varsinaisia luonnonalueita muokataan matkailubisneksen käyttöön.

Kritiikistään huolimatta Jyrki valitsee reitikseen vaativan South Coast Trackin lopulta mainossloganin mukaan: ”Tämä on rannikko, jolla yksilön raha, asema tai oppiarvo eivät merkitse mitään tai auta ketään.” (L 199) Ironisesti juuri näillä ominaisuuksilla on kuitenkin ratkaiseva vaikutus siihen, kuka hintavista vaelluspoluista pääsee nauttimaan. Tarve aitouden etsintään ilmenee eskapistisena yrityksenä paeta kulttuurisia kahleita niiden vastakohtana esitettyyn luontoon, joka, kuten Jyrki kuvailee Mount Traversin vuorimaisemaa, on ”välähdys jostain oikeasta” (L 120).

On huomattava, että Jyrki puhuu luonnosta usein maisemina. Ne ovat alueita, jotka vaativat ihmissilmän tullakseen todistetuiksi ja kuitenkin juuri ihminen on myös maiseman samanaikainen tuhoaja. Välillä luonnon kuvaaminen maisemana tuntuu olevan katkeraa ironiaa ihmisen estetisoivaa katsetta vastaan: ”Tällä logiikalla tienvarsiin ja metsiin hylätään pesukoneita ja jääkaapinraatoja, koska jonkunhan ne on ennen pitkää sieltä hoidettava maisemaa rumentamasta.” (L 213) Yhtä usein Jyrki kuitenkin lankeaa samaan antroposentristiseen ansaan.

Onkin pohdittava, onko Val Claret ja Lapin rinteet todella menetetty ympäristönä, kun ne menettävät luonnollisen kauneutensa tai tulevat käyttökkelvottomiksi kulttuurisina tiloina. Roskaeläimet osoittavat sopeutuvuudellaan, että ei-inhimillinen elämä todella löytää tiensä myös kulttuurissa ja sen raunioissa.

Tällaista sekoittunutta tilaa kuvataan posthumanistisessa tutkimuksessa *luontokulttuurin* käsitteellä, joka kattaa myös sekoittuneet olennot ja toiminnot (Lummaa 2013, 29). Jyrkin halveksunta kaikkea ihmisrakenteista ja epäluonnolliseksi tulkitsemaansa kohtaan muuntaa myös sekoittuneen ympäristön täysin arvonsa menettäneeksi ylijäämäalueeksi, josta huolehtiminen on jo liian myöhäistä. Sekä luonto että myös huoli luonnosta määrittävät perustavalla tapaa ihmisen vetämien rajausten kautta.

Juuri ihminen on Jyrkin ajattelun suurin kompastuskivi. Miehen jyrkkä suhtautuminen muihin paljastaa unelman siitä, mitä luonnon tulisi olla tai mitä se on ainakin kuvitelmissa joskus ollut, likaisista ihmisistä ja heidän roskistaan vapaa. Hänen inhonsa ihmistä kohtaan ilmenee etenkin ihmisten toimia koskevissa ekomonologeissa:

Meidän esi-isämme teki aktiivirikoksia oman hyvänsä nimissä. Seuraavat sukupolvet lähtevät passiivisen rikoksen tielle, täysin samoin aatoksin, katselevat kuin kansat toistensa ja omia etnisiä puhdistuksia: asioille ei voi mitään, maailma on tällainen, meillä on oikeus. Niin kuin perusjenkki sanoisi ilmastonmuutoksesta: annammeko muutaman jääkarhun uhata amerikkalaista elämäntapaa? (L 116)

Jyrki ei ajattele itseään osana kuvaamaansa seuraavia sukupolvia ja passiivista rikollisuutta, vaan yhdistää ongelmallisen käytöksen etenkin amerikkalaiseen, yksilönvapautta vaalivaan elämäntapaan. Mies perustelee omat ongelmalliset ympäristövalintansa kuitenkin hyvin samankaltaisella halulla: ”Vaikka ajatus maailman toiselle puolelle ulottuvan lennon hiilidioksidipäästöistä veti vakavaksi, hän oli aina halunnut käydä siellä päin.” (L 61)

Jyrki kertoo viihtyvänsä parhaiten paikoissa, joissa on vain ”hänen itsensä valitsemiaan homo sapienseja” (L 72). Sijoittuminen homo sapiensin lajiin näyttäytyy muista lajeista poiketen hyvin suhteellisena ja asteittaisena. Mies etäistää itseään ihmislajin ongelmallisuudesta tekemällä selvän eron hyvän ja huonon ihmisen välille. Hän myös toimii jaon ylimpänä tuomarina. Kun Jyrki törmää surffilautoja kantaviin miehiin alueella, jonka hän on olettanut turistivapaaksi vyöhykkeeksi, suhtautuu hän näkyyn tuomitsevasti. Hän suuntaa narkästyksensä poltetun kerosiinien määrään, vaikka oman lentomatkinsa vaikutukset hän on kuitannut sivulauseessa suoritetuksi:

Voi jumalan pyssyt ja puukuulat. Paljonko on kerosiinia poltettu noidenkin tänne lennättämiseen.

Aivan kuin kaikki mitä olen lähtenyt pakoon olisi kiertänyt eteeni nurkan takaa ja läimäissyt minua kasvoihin. (L 243)

Tulkitsen Jyrkin toivoman pakomatkan paoksi liatusta kulttuurista puhtaaseen luontoon. Vastaantulevat surffarimiehet ovat todiste pakomatkan epäonnistumisesta eli ihmisten leviämisestä erämaahan. Jyrkin kokema, omasta siististä selustasta johtuva moraalinen paremmuus antaa Jyrkille ikään kuin vapaalipun olla miettimättä liiaksi omien elämystensä ympäristöhaittaa tai itseään osana syvästi halveksumaansa lajia.

Jyrkin tapa osoitella syyllisiä ei ole aikanamme epätyypillistä. Ilmastonmuutos kohdistetaan helposti tietyn entiteetin, kuten tietyn suuryrityksen tai kulutuskulttuurin syyksi, jolloin huomaamatta jää kaikki ne verkot ja järjestelmät, joihin kyseinen entiteetti on kytkeytynyt. Jyrki kohdistaa pahuuden esi-isiin, perusjenkkeihin ja turisteihin ja perustaa tällä tavoin vastuuntuntoisen itsen pahasta täydellisen erilliseksi. Vahingollisuus on kuitenkin itse katseessa; kun pahan näkee itsestään täydellisen erillisenä, muuttuu se joksikin, jonka voi tuhota. (Vrt. Morton 2018, 203–205.) Jyrkin ihmisvihamielinen katse ei ole ekologisesta näkökulmasta hyödyllinen ja sisältää ratkeamattoman paradoksin siitä, että miettiessään ihmisistä vapaata tulevaisuutta, hän yhä itse on ihminen miettimässä tuota tulevaisuutta. Antroposentrismen vastustaminen ei tarkoita ihmisten vihaamista, vaan ymmärrystä siitä, että ihminen on muiden tavoin osa biosfääriä (Morton 2018, 61).

Jyrkkä eronteko muihin ihmisiin johtuneen osittain pyrkimyksestä täydellisen itsenäiseen ja muista riippumattomaan maskuliiniseen identiteettiin, mutta koen sen kertovan myös ihmisyyksilön ristiriitaisesta asemasta ilmastotuhon samanaikaisena aiheuttajana ja uhrina. Morton (2016, 152) vertaa ekologisen tietoisuuden heräämistä film noirista tuttuun hetkeen, jossa tarinan kertoja huomaa olevansa rikollinen. Selkeä eronteko itsen ja väärintekijöihin on helppo tapa erottaa itsensä paradoksaalisesta ja epämukavasta tunteesta, että itse samanaikaisesti yksilöllisellä tasolla syytön ja kuitenkin osa ennennäkemättömän tuhoisaa lajia. On totta, ettei vaellusparin tai myöskään surffareiden yksittäisillä lentomatkoilla ole maapallon kannalta merkitystä. Silti juuri ihmiset etenkin globaalissa pohjoisessa ovat ryhmänä käynnistäneet kuudennen sukupuuttoaallon. Jyrkin inho muita matkailijoita kohtaan palautuu yhä uudelleen kieroon faktaan siitä, ettei hän pysty karistamaan kannoiltaan ihmisyyden saastaista taakkaa, kulki kuinka pitkälle erämaahan tahansa.

3.5. Jotain näljäistä ja muodotonta – ällöttävä ekologia

Heidin kautta tuodaan ilmi ympäristökokemusten ällöttävyys, vieraus ja pelottavuus. Kun Jyrki näkee ympäristön hankaluuksia tuottavana mutta kuitenkin hallittavissa olevana haasteena, Heidille luonto on ennustamaton ja lähes taianomainen kokonaisuus. Suhtautuminen ärsyttää Jyrkiä: ”Tasmania on sille valtava maaginen otus, joka tekee meille mitä tahtoo.” (L 300)

Kun pariskunta löytää iholtaan iilimatoja, Jyrkin suhtautuminen on korostetun rationaalinen. Heidi kuitenkin ahdistuu:

En edes tiedä miksi minua oksettaa niin paljon ajatus siitä, että minussa on loinen, joku imee vertani, vie elinvoimaani, syö minua, enkä enää voi edes katsoa kättäni, kun Jyrki on jo pyyhkäissyt oman matonsa maahan ja nyhtää nyt jotain minun iholtani, jotain näljäistä ja muodotonta. (L 239)

Iilimadon liian läheinen läsnäolo ikään kuin Heidin pystyttämää rajaa itsen ja ympäristön vierauden välillä. Ajatus elinvoiman jakamisesta vieraan loisen kanssa tuntuu inhottavalta siitäkin huolimatta, että ihmiskeho koostuu pohjimmiltaan eihinimillisestä eikä voisi toimia ilman sitä. Esimerkiksi ilman ruoansulatuselimistön bakteereita syöminen olisi mahdottomuus. (Morton 2018, 77.) Ylijäämäisestä ei-minusta halutaan eroon, vaikka tehtävä osoittautuisi mahdottomaksi:

Ojennan matojalan taakse suoraksi, ja se tuntuu tyhmän helpottavalta, aivan kuin työntäisin koko vastenmielistä otusta itsestäni kauemmaksi, vaikka se on minussa kiinni. (L 242)

Ällötyksen juurien ajatellaan olevan evolutiivisessa taipumuksessa välttää vaarallisia asioita ja kokemuksen on myös todettu olevan melko universaali niin ihmisten kuin myös monien muiden lajien keskuudessa (Lockwood 2013, 272). Jyrki onnistuu tietämyksensä ansiosta hoitamaan tilanteen kuitenkin täysin ällötystä osoittamatta ja samanaikaisesti iilimatotietoa välittäen. Rationaalinen reaktio liittyy miehen kokeneisuuteen, mutta myös ympäristöajatteluun, jossa puhdas luonto on ällötystä vapaa. Diskurssi kannustaa ihailemaan myös kaikista niljakkaimpia elämänmuotoja, mikä ei tietenkään ole haitallista, jos se johtaa huomioivampaan käytökseen niitä kohtaan (Lockwood 2013, 280). Kun luonto esitetään näin, ällötyksen ilmentäminen sitä kohtaan on kuitenkin todiste epäpätevyydestä, luonnosta erkaantumisesta tai suvaitsemattomuudesta. Heidille toivotun ja neutraalin asenteen

omaksuminen tuntuu mahdottomalta ja hän häpeää omaa reaktiotaan Jyrkin rationaalisen viileyden rinnalla: ”Häpeän ääneni kimeyttä.” (L 242)

Heidin ironiset puheet ”luonnon suuresta kiertokulusta” sekä ”hilpeistä hyönteisistä ja iloisista madoista” osoittavat, että hän kyllä tunnistaa Jyrkin välittämän, kaikkea luonnollista ihailevan asenteen, mutta sen välittämä kuva ei sovi naisen omiin tuntemuksiin epämiellyttävistä eliöistä. Myös Lockwood (2013, 275) huomauttaa, että pakotetulla neutraaliudella on rajansa. Myös Jyrkin suvaitsevaisuus saa päätepisteensä suhteessa edellä käsiteltyihin roskaeläimiin ja pilattuihin maisemiin, verisestä tamponista puhumattakaan. Ällöttävään voi tottua, mutta sen täydellinen hallitseminen vain järjellä osoittautuu tarpeettoman hankalaksi, ellei jopa mahdottomaksi. Tunteen täysi kieltäminen voi myös jättää jotakin kiinnostavaa sen kohteena olevasta eliöstä huomaamatta.

Heidin kokemuksia ympäristöstä kuvataan ällötyksen lisäksi myös muiden kehollisten tuntemusten kautta:

Olin unohtanut miten se aiheuttaa klaustrofobiaa, olin unohtanut miltä tuntuu, kun ei saa varpaitaan peiton alta, eikä pysty liikuttamaan jalkoja kunnolla sivusuunnassa, ja kuinka hankalaa on nukkua kyljellään tai vatsallaan. Kun makaan valveilla ja kuuntelen merta, huomaan, että olen myös unohtanut sen, miten ohut kerros kangasta teltassa itsen ja yön välissä on. (L 36)

Klaustrofobinen telttailukokemus kuvastaa Heidnin suhtautumista luontoon ylipäättään. Vieraana näyttäytyvä ympäristö tulee aivan liian lähelle itseä ja esiintyy jonain, jonka vaikutuksen nainen on arkielämässään unohtanut. Heidnin totuttu arkinormaali kuitenkin perustuu ajatukseen, jossa hän on itse täydellisen erillään resurssina toimivasta ympäröivästä maailmasta. Erillisyyden tunne hyödyttää etenkin työelämässä, jossa ympäristöhuollon diskurssi on tehokas vihermarkkinoinnin väline.

Retki kuitenkin vaikuttaa naisen kokemukseen ympäristöstä ja myös sellaisesta normaalista, jossa luonto on ihmiskokemukselle siististi paketoitu kokonaisuus:

Kun normaalisti tallustaa biitsillä, on kiva kaivaa varpaansa hiekkaan. Normaalisti on kivaa kun jalka uppoaa santaan. [...] [...] Muualla kävelet hitaasti ja nauttien suolan tuoksusta, ihaillet suurenmoisia maininkeja tai vaahtopäitä. Täällä askellat hiki päässä ja tajuat puolen tunnin jälkeen, että et näe mitään. Tai näet, mutta omituisena himmertävänä sumuna. (L 110)

Etenkään Tasmania ei ikinä tule nautituksi odotusten mukaisella tavalla. Heidn matkustusluvuissa korostuu hallinnan puutteen tunne sekä ympäristön ja oman kehollisuuden yhteyden toisinaan hyvin epämukava tiedostaminen. Nainen tulkitsee kokemuksen epänormaaliksi.

Heidin vääristyneeltä tuntuva olotila kertoo kuitenkin jotain todellista vieraiden elämänmuotojen monimutkaisuudesta, ennakoimattomuudesta ja outoudesta. Epänormaaliuden tunne retkellä syntyy muiden elämänmuotojen toimijuuden totuttua avoimemmasta ja välittömämmästä tiedostamisesta. Normalisoitu ajatus ympäristöstä, joka tuntuu vain tapahtuvan oman toimintamme taustalla ja muovautuvan tarpeidemme mukaisesti, on vaarallinen vääristymä, johon uskomisen on saanut ihmiset lopulta havahtumaan keskellä kuudetta sukupuuttoaaltoa. (Vrt. Morton 2018, 49.)

Intiimimpi suhde ympäristöön pakottaa Heidn kehittämään uusia strategioita tämän kohdatessa epämiellyttäviä ilmiöitä. Naisen tapa käsitellä kokemuksiaan matkalla liittyy kiinteästi tämän mukanaan kantamaan romaaniin, Joseph Conradin *Pimeyden Sydämeen*. Matkan aikana Heidi lukee kirjan kannesta kanteen niin useasti, että siteeraa sitä luvuissaan sujuvasti. Kirja kertoo matkasta siirtomaavalta-ajan Afrikkaan ja on ollut viime vuosina etenkin postkolonialistisen ekokritiikin uudelleenlentojen kohteena. Heidi ei kuitenkaan muodosta tietoisia yhteyksiä teoksen aiheen ja oman elämysmatkansa välillä. Hän tuntuu olevan itsekin hieman hämmentynyt lukukokemuksestaan:

Otin pienimmän ja ohuimman pokkarin minkä löysin: Joseph Conradin *The Heart of Darkness*. Pidän lukemisesta, mutta tästä en tiennyt mitään, se kuulosti lupaavasti kauhukirjalta. Ei se ollut. Tai oikeastaan oli. Luin sen neljä kertaa. Tai viisi. (L 95)

Teoksen merkityksen sanoittamisen vaikeudesta huolimatta *Pimeyden sydän* on Heidille kuin henkinen matkaopas, joka toimii työkaluna ympäristön aiheuttamien tunteiden selvittäjänä. Hän ikään kuin tulkitsee ympäristöään ja tunteitaan teoksen avulla: ”Etenemme muurahaisina pitkin maisemaa, jossa tunnen oloni pienemmäksi kuin vielä kertaakaan ennen tätä. Tämä on silkkaa Conradia.” (L 268)

Teos palautuu Heidn mieleen etenkin tilanteissa, joissa nainen on mukavuusalueensa ulkopuolella. Myös lainaukset päälukujen välissä kuvaavat vieraannuttavia ja hankalia kokemuksia:

Eikä ole olemassa vihkimystä näihin mysteeriöihin. Kaikki käsittämätön ja samalla iljettävä – sen keskellä hänen on elettävä. Mutta sillä on myös lumonsa, ja se alkaa vaikuttaa häneen. Kammontunteen lumo – tiedättehän. Kuvitelkaa: yltyvä katumus, paon kaipuu, voimaton inho, alistuminen, viha. (L 197)

Mortonin (2018 128) mukaan taide voi auttaa käsittelemään omaa paikkaamme osana maapalloa myös silloin, kun se ei edes käsittele esimerkiksi ilmastonmuutoksen teemaa. Taide auttaa ymmärtämään elävien olentojen vierautta ja ”antaa välähdyksen olennoista, jotka ovat olemassa tavallisten luokittelujemme väleissä tai niiden ulkopuolella” (ks. Lummaa 2013, 36. Suom. KL). Teos ei muuta Heidin välipitämätöntä asemaa toivottavammaksi kuin taikaiskusta, mutta se kuitenkin auttaa häntä hankalasti sanoitettavien ekologisten tunteiden ja ajatusten käsittelyssä (vrt. Lummaa 2013, 36).

Myös Heidin hiljalleen rakentuvaa luontosuhdetta voi tarkastella esteettisten kokemusten kautta, jotka haastavat Heidin välipitämättömyyttä lopulta enemmän kuin ympäristöfaktat, normit tai hyveen ja synnin ajatuksiin perustuvat palkkiot ja rangaistukset. Mortonille (2018, 128) esteettinen kokemus on ”solidaarisuutta annetun kanssa ilman mitään varsinaista syytä tai määränpäättä”. Tällaisessa kokemuksessa tyypilliset erottelut esimerkiksi luonnollisen ja epäluonnollisen tai likaisen ja puhtaan välillä menettävät merkityksensä. Aamuisella vessareissulla nainen saa esteettiseksi tulkitsemansa oivalluksen:

Aamu Tasmaniassa. Minä todistin aamunkoittoja Tasmaniassa! Tylsä sanapari muuttui yhtäkkiä vatsanpohjaa vihlovan todeksi. Samassa minua alkoi huvittaa, saada nyt 24 karaatin esteettinen elämys kainostelemattomassa ihmispaskan hajussa. (L 187)

Tasmanian aamuurinko ja inhottava ulosteen haju limittyvät samaan absurdiin kokemukseen, joka on samanaikaisesti huvittava, ällöttävä ja vaikuttava. Taidekokemuksen tavoin on mahdotonta osoittaa tarkalleen, mistä yksittäisestä elementistä viehäytys johtuu. Henkilökohtaisesta vessaretkestä tuskin saisi aikaiseksi postikorttia tai vetoavaa mainosslogania, mutta sen vaikutus Heidiin on lopulta huikaisevia maisemiakin suurempi. Tasmania muuttuu kohtaauksessa tylsästä ja itsestä irrallisesta sanaparista läheiseksi ja todelliseksi. Kokemus on merkityksellinen, sillä tulkitsijana Heidi tuntee olevansa myös itse siinä osallisena (vrt. Morton 2018, 27).

Vaikka Heidi ei teoksen kuluessa juuri omaksu ekopositiivisia tapoja, hänen käsityksensä ympäristöstä muuttuu avoimemmaksi, mikä voi enteillä uusien

asenteiden omaksumista. Naisen solidaarisimmat luontokokemukset syntyvät ennakoimattoman ja kummallisen ekologisen aineksen omakohtaisesta hyväksymisestä ja käsittelystä. Heid in ympäristösuhde kehittyy vuorovaikutuksessa, joka ei pyri sulkemaan ulos ekologiseen kokemukseen kuuluvia epävarmuuden ja outouden tunteita. Jopa Heidi myöntää, että vieraudessa on myös selittämätöntä viehätysvoimaa:

On se myönnettävä.

Vaikka joka paikkaan koskee, en voi sille mitään, että Tasmania on jollain käsittämättömällä tavalla yhtä aikaa ikivanha ja luomistuore. Riittävän vanha ja kokenut, että se tietää miten osua hermoihimme, mutta samaan aikaan niin hiljan syntynyt että tuntuu kuin häiritsisimme jonkun juuri kuoriutuneen eläimen sen vasta tajuamaa ja nyt haluamaa rauhaa. (L 52)

Tasmania näyttäytyy Heidille mystisenä ja elämää kuhisevana entiteettinä, ”riittävän viisaana keksimään jatkuvia jekkuja, ja riittävän lapsellisena niitä tekemään.” (L 53) Vaikka pelokas ja elollistava suhtautuminen ärsyttää Jyrkiä, herättää se Heidissä avoimuutta, jolla vieraat elämänmuodot on hyvä kohdata. Ympäristön vierauden ja luoksepääsemättömyyden hyväksyminen johtaa Heid in kohdalla arkinormaalia väkivallattomampaan ja tiedostavampaan suhteeseen ei-inhimillisen kanssa, joka ei vieraudestaan huolimatta ole koskaan itsestä irrallaan:

Conrad kuiskaa: *erämaa oli ottanut hänet, rakastanut häntä, syleillyt häntä, tunkeutunut hänen suoniinsa, kalvanut hänen lihaansa ja merkinnyt omakseen jollakin saatanallisella vihkimyksellä...* (L 315)

Luonnon vieraus ei muutu tutummaksi, mutta matkan edetessä kuitenkin hyväksyttäväksi ja kunnioitettavaksi osaksi niin sitä itseään kuin myös Heid in kokemusta siitä. Ympäristön aikaansaama varautuneisuus, kuvotus ja pelko ovat tunteina potentiaalisesti yhtä ekologisia kuin esimerkiksi luonnonkohteen aiheuttama ihailu. Ne ovat osoituksia vieraan läsnäolosta ja vaikutuksesta itseän sekä haastavat aktiivisesti ajatusta, jossa ihminen on itsestään erillisen ympäristön yläpuolella. Kysymykseksi jää se, suhtaudutaanko epämiellyttäviin tuntemuksiin siivottavana ylijäämänä vai hyväksytäänkö niiden olemassaolo osaksi kokemustamme maailmasta. (Vrt. Morton 2018.)

3.6. Purkauksia marginaalista

Jessen ja roskaeläinten yhteyden lisäksi vielä selvempi analogia vedetään Jessen ja kea-papukaijan välille, joka on kutsumattomana vieraana vielä huomattavasti häiritsevämpi kuin pulu. Keaa ei kuitenkaan voi uhanalaisena luonnoneläimenä luokitella roskaeläimeksi, vaikka se ihmisiä häiriköivällä käytöksellään tulee kiusallisen lähelle kulttuuria.

Kea on teoksen tarkimmin esitelty eläinlaji. Linnun ominaisuuksia kuvaavat lehtijutut käsittelevät linnun poikkeuksellista älykkyyttä, ja niissä vedetään myös toistuvia yhteyksiä ihmisen ja kean välille. Lintu kuvataan teoksen sisäisissä tietoiskuissa muun muassa ongelmia ratkovana, pelejä pelaavana ja äärimmäisen sopeutuvana lajina (L 156), joka on oppinut hyödyntämään ravintoa niin monipuolisesti, että sen ruoanhankinta on ihmisen tavoin muuttunut ”pakosta huvitteluksi” (L 313). Ominaisuudet pitävät paikkansa myös reaali maailmassa ja keaa pidetään yhtenä maailman älykkäimmistä lintulajeista (Department of Conservation, NZ).

Jyrkin ja Heidin ensikohtaaminen linnun kanssa tapahtuu matkan alkupuolella Uudessa-Seelannissa kean asuinseuduilla. Pariskunta saa merkitykselliseltä tuntuvan varoituksen papukaijan erikoislaatuudesta luonteesta, kun Heidi yrittää reitillä syöttää tapaamansa keaa. Puistonvartijan välitön kielto antaa viitteitä siitä, ettei kyseessä ole mikä tahansa lintu:

”Älä tee tuota. Älä ikinä”, mies sanoi.
Tunsin, kuinka punastuin korviani myöten.
”Mikä hätänä?” onnistuin saamaan suustani.
”Se on kea.” (L 107)

Kean syöttökielto mainitaan myös Uuden-Seelannin julkisen ja maan ympäristönsuojelusta vastaavan Department of Conservationin (DOC) sivuilla ensimmäisenä ja tärkeimpänä lintua koskevana ohjeistuksena. Syöttökielto liittyy kean ja ihmisten yhteiselon ongelmallisuuteen, sillä lintu on lukemattomien muiden lajien tavoin uhanalainen ihmisten toiminnan vuoksi. Metsästyksen lisäksi lintuja kuolee jatkuvasti esimerkiksi myrkytyksiin ja liikenteeseen. Vaikea suhde on kuitenkin vastavuoroinen, sillä kean utelias ja tutkiva luonne aiheuttaa toistuvia ongelmia

ihmisille ja vahinkoja ihmisasutuksille. (DOC.) Hankala suhde ihmisiin muistuttaa Jessen tilannetta, jossa yksilö ja yhteisö hylkivät toisiaan.

Jessen tavoin lintu toimii teoksessa alkuun varsinaisen toiminnan taustalla vaikuttavana keppostelijana. Vaelluksen selittämättömät sattumukset, kuten kadonneet tavarat ja tuhoutuneet katokset, yhdistyvät lukijalle hiljalleen kean jäyniksi tekstin lomassa ilmestyneiden uutisjuttujen kautta, jotka kuvaavat linnun lajityypillistä taipumusta varasteluun ja ihmisrakenteisten asioiden tutkimiseen. Vaelluspari ei kuitenkaan osaa epäillä lintua kuin vasta teoksen lopussa, kun se on jo tehnyt viimeisen kepposensa ja sytyttänyt tasmanialaisen metsän tuleen. Kun Jyrki pohtii matkalla tavaroiden mystistä katoamista, hän pääsee jo melko lähelle ratkaisua: ”Helvetti, jos joku on meidät ohittanut, sen on täytynyt lentää.” (L 183) Kuitenkin linnun todellinen toimijuus jää vaellusparilta ja osittain myös lukijalta arvailujen varaan. Lintua ei ikinä suoraan esitetä sabotoimassa pariskunnan matkaa ja sen varsinaisella läsnäololla vain kiusoitellaan ensimmäisen näköhavainnon jälkeen.

Pitkin teosta ilmestyvät tiedonmurut ja vihjeet kean näkymättömästä läsnäolosta koostavat mielikuvan hyvin kiehtovasta ja älykkästä eläimestä. Lukijalle syntyvä kuva asettuu vasten Jyrkin eläinkäsitystä, jonka mukaan mikään lintu ei voi olla kovin älykäs. Kun matkalla tavattu lintutieteilijä kertoo tutkimuksista, joissa tiettyjen papukaijalajien on todettu vastaavan kognitiivisilta kyvyiltään viisivuotiaita ihmislapsia, Jyrki kuittaa saamansa informaation vähätteleväällä vitsillä. Hän pysyy sitkeästi käsityksessään linnuista primitiivisinä ja yksioikoisesti kohti lajillista päämääräänsä kulkevana olentoina. Tähän itsepintaisuuteen viittaa myös romaanin nimi, sillä ”linnunaivo” on typeryyteen viittaava solvaus, jonka perustana on oletus lintujen heikosta aivotoiminnasta.

Jyrkin vakaa usko lintujen ”linnunaivoisuudesta” perustuu jopa hieman koomisella tavalla kulttuurin ja luonnon jakolinjaan. Lintu ei Jyrkin mukaan voi olla kovin älykäs, sillä se ei osaa ottaa osaa inhimilliseen kulttuuriin esimerkiksi lukemalla tai videoita käyttämällä:

Se kuulostaa minun mielestäni jo aika ylimitoitetulta. Monet viisivuotiaat osaavat sentään lukea. Tai ainakin käyttää videoita. Linnuthan ovat primitiivisiä eläimiä, matelijoista seuraavia. (L 262)

Jyrki edustaa ihmisaivoja, jotka ovat vapaasti saaneet vapaasti määritellä muiden elämänmuotojen paikan ja täten myös liittää niihin ihmisenäkökulmasta piirteitä, jotka oikeuttavat niiden alistamisen. Tässä antroposentristisessä käsityksessä ihminen edustaa normia, johon lintu vertautuu. Kun eläimen älykkyyttä mitataan ihmisten valmistamin ja ihmisille osoitetuin mittarein, se voidaan turvallisesti asettaa hierarkiassa itseä alemmas. Koska lintu on lajina ihmisestä kaukainen, näyttäytyy se myös epäkehittyneenä. Sen havaittu toiminta tyypistyy vain mekaanisiksi reaktioiksi ulkomaailman ärsykkeisiin. (Lummaa 2013, 28.) Jyrkille ihmisen ja eläimen ylittämätön raja on toimimisen (to act) ja käyttäytymisen (to behave) erossa, jonka Morton (2018, 111) jäljittää kristilliseen doktriiniin kehosta ja sielusta. Ihmisvälinein hankalasti tutkittavat ja todennettavat asiat, kuten eläinten sisäinen maailma tunteineen ja haluineen, eivät näyttäyty Jyrkin näkökannassa realistisena mahdollisuutena. Toisin kuin ihminen, lintu näyttäytyy perustavalla tavalla lajinsa rajoittamana. (Vrt. Lummaa 2013, 28.)

Vaikka Jyrki käyttää tieteellistä termistöä ja tietää paljon eri eläimistä, koostaa hän ekologisen ymmärryksensä hyvin valikoivan linssin läpi ja kieltäytyy aktiivisesti miettimästä omien näkökulmiensa epämukavilta tuntuvia rajakohtia. Itsepintainen haluttomuus nähdä lintua muuna kuin tietynlaista ohjelmointia toteuttavana objektinomaisena rakennelmana asettuu vasten kaikkea muuta tietoa, jota linnusta esitetään. Kuten toistuvasti käy ilmi, papukaijoiden käytöksessä on piirteitä, jotka eivät edes artikkeleissa referoitujen tutkijoiden mukaan ”ole selitettävissä vaistotoimintana” (L 155).

Sekä Jessen että kean henkilöhaamot leikittelevät samankaltaisella piilottelun ja nähdyksi tulemisen välisellä jännitteellä. Jesse ei tule nähdyksi ihmisroskan pilatun identiteetin vuoksi ja jopa hänen lähipiirinsä välttelee miehen ajattelua. Kea taas tulee nähdyksi arvokkaana bongausmeriittinä, mutta sen todellista toimijuutta aliarvioidaan. Vaikka kumpikaan ei tule nähdyksi itsenään tai itse teossa, molemmilla kuvataan olevan tarve vaikuttaa ympäristöönsä tai jättää jälki maailmaan. Jessen halu satuttaa ihmisiä piilosta käsin kirjoittuvat tämän luvuissa lukijalle selvästi esiin:

Kukaan ei tiedä mitä jossain alla on piilossa. Kukaan ei tiedä mihin kauraryynipakettiin on saumasta työnnetty neula. Mihin kohtaan hiekkalaatikoon lasinsirut on haudattu. Kukaan ei näe. (L 203)

Repliikissä Jesse erittelee piilossa toimimisesta ja ihmisten satuttamisesta saamaansa mielihyvää. Kean intentiot jäävät kuitenkin pitkään piiloon ja Jyrki myös omalta osaltaan kieltää sellaisten mahdollisen olemassaolon: ”Eläimet vain toteuttavat omaa lajikäyttäytymistään, ei niillä ole moraalaa. Vain jollain Disneyllä on hyviä tai pahoja eläimiä.” (L 126)

Jyrkiä ja Heidiä Tasmaniassa varjostava lintu on kuitenkin erikoisuus jopa keaksi, sillä se vaikuttaa seuraavan pariskuntaa asuinalueensa ulkopuolelle, aina Tasmaniaan asti. Kean tapa seurata vaellusparia piilosta käsin ja kaukana luontaisesta elinympäristöstään estää linnun toimien tulkitsemisen vain lajityypillisenä uteliaisuutena. Sen sijaan kyseisen lintuyksilön vahingonteko alkaa vaikuttamaan yhä intentionaalisemmalta ja myös muistuttamaan Jessen harjoittamaa ilkivaltaa.

Sekä Jessen että kean kepposet muuttuvat sävyltään pahaenteisimmiksi ja yhä hankalammin ymmärrettäviksi kirjan edetessä. Osa papukaijan myöhemmistä kuvauksista on Jessen lukujen tapaan jopa irvokkaita. Linnun kuvataan esimerkiksi nokkivan elävien lampaiden lihaan syviä reikiä ilman ilmeistä, esimerkiksi ravinnonhankintaan liittyvää syytä:

Eriasteisia haavoja tutkimalla on todettu, että kea koettaa saada lampaan nahkaan ensin pienen aukon, johon kea työntää käyrän nokkansa ja kiertävällä liikkeellä kovertaa syvemmäksi. On löydetty lampaan raatoja, joiden lihassa on nyrkin mentävä aukko. Joissain tapauksissa kea pääsee eläimen vatsaonteloon asti. Kärjistetyimmät väitteet esittävät, että kea voi tällöin vetää vielä elävän lampaan sisäelimiä ulos, kunnes eläin menehtyy. (L 312)

Kean toiminnan rationalisoiminen lajityypillisten ominaisuuksien kautta käy lopulta mahdottomaksi. Siinä missä Jesse ei sovi toivottuun tulkintaan ihmisestä, ei kea ollenkaan sovi antroposentristiseen käsitykseen vain vaistojensa varassa toimivasta eläimestä. Vaikka keaa ei voi kutsua roskalinnuksi, Jessen tavoin se asettuu normaalina nähdyn luonnon ulkopuoliseksi ja sen rajoja uhkaavaksi ylijäämäksi. Kea on inhimilliseen hierarkiaan nähden epämukavan älykäs lintu, jonka ennakoimattomissa oleva käytös horjuttaa koko järjestelmää. Lummaa (2013, 28) huomauttaakin, että kun huomio kiinnitetään eläimen mitattujen ominaisuuksien sijaan sen maailmassa olemiseen, vastassa on jonkin läpikohtaisesti tunnetun objektin sijaan ”ympäristöään ymmärtävä aktiivinen ja voimallinen toimija, jonka kyvyt ja olemus eivät enää heikkene inhimillisen verrokin edessä.”

Viimeistään teoksen viimeiset luvut murtavat käsityksen keasta harmittomana keppostelijana. Lintu ottaa vaellusparin äänet hiljentäen minäkertojan roolin ja sytyttää heitä ympäröivän metsän tuleen. Samalla hetkellä Jesse tekee toistaiseksi raaimman rikoksensa, kun hän polttaa kaveriensa kanssa elävältä puiston penkille nukahtaneen miehen. Kean kertomavuoro kirjoittuu Jessen tavoin poikkeavuutta edustavassa kursiivissa, eikä miehen ja linnun salaperäisestä yhteydestä ole enää epäselvyyttä. Rinnakkaiskohtauksissa ylijäämään liittyvät rajanvedot piirtyvät äkillisesti uudelleen. Vaellusparin edustama kulttuurinen normaali menettää määrittelyvaltansa ylijäämään ja samalla koko järjestelmän rakentuneisuus paljastuu. Päätävävalta uudesta järjestyksestä siirtyy metsäpalossa ihmiseltä kealle, ja myös Jesse ottaa uuden ja näkyvämmän askeleen kohti toivomaansa väkivaltaista järjestystä, jossa heikot siirtyvät vahvojen tieltä. Kohtauksissa unohdettu mies ja aliarvoitu lintu ottavat maailmasta väkivaltaisesti oman tilansa ja jättävät itsestään jäljen, jota kukaan ei enää voi olla huomaamatta.

On synkän ironista, että tulipalon kuvataan saaneen alkunsa Jyrkiltä hukkuneesta sytyttimestä, sillä mies on kuvattu kolmikön ympäristöystävällisimpänä henkilönä ja myös valmiimpana etsimään syyllisiä itsensä ulkopuolelta. Kaikkien tilanteiden hallintaoikeus, jonka myös muut olettavat miehelle kuuluvaksi, osoittautuu kuvitelmaksiksi. Kun kea siirtyy antroposentristisessä lajihierarkiassa Jyrkin kanssa samalle portaalle, se muuttuu jostain tunnetusta ja harmittomasta ennakoimattomaksi uhaksi. Koko järjestelmä menettää merkityksensä.

Kun lintu ottaa ihmiskertojan paikan, dualismi hallitsevan kulttuurin ja hallitun luonnon välillä kääntyy pääläelleen. Vasta näin käännettynä se näyttäytyy normaalin sijaan erityisen irvokkaana. Loppuratkaisussa inhimillinen kuvitelma maailman muokattavuudesta on kealla: ”Katson niitä ylhäältä, korkealta, niiden pienen pientä maailmaa, jossa jokainen häirii muka tärkeänä ja on menossa touhuissaan jonnekin. Sitten työnnän kepin kekoon ja sekoitan.” (L 297) Lintu liitelee luomansa tuhon yläpuolella ja katsoo jättämänsä jälkeä samankaltaisella ylpeydellä kuin jolla ihminenkin katsoo muulle elämälle väkivaltaisia luomuksiaan: ”Teen laiskan kaarroksen kuumen pyörteen nosteessa ja tarkastelen maailmaan jättämäni jälkeä.” (L 329)

Tuhoisa lintuyskilö näyttää peiliä ihmislukijalle. Palo on samanaikainen luomis- ja hävittämiskertomus ja sellaisena muistuttaa tilannettamme, jossa huomaamme olevamme keskellä itseaiheutettua katastrofia. Olemme suunnitelleet ja tulkinneet

maailmamme ikään kuin olisimme kaikkien olemassaolon alueiden keskellä tai yläpuolella. Sokea usko yliveraisuuteen sekä tarve jäljen jättämiseen aiheuttaa jatkuvasti mittamatonta tuhoa erillisenä ja vastakkaisena nähdyssä ympäristössä. (Vrt. Morton 2018, 28.) Vaikka maailman tuhoaminen ei ikinä ollut tavoitteenamme, olemme tottuneet hierarkisoivaan normaaliin, joka on muulle elämälle hyvin väkivaltaista. Jäljen jättäminen kuvitellaan neutraaliksi syntymäoikeudeksi. Sen pahuus paljastuu vasta kun se kuvataan pahan intention kautta, kean tai Jessen näkökulmasta.

Kun Heidi uskoo kuolevansa palossa, hänen ajatuksensa vertautuvat kivuliaalla tavalla ekologiseen tilanteeseen ja siihen johtaneisiin syihin:

Näin ihminen toimii. Ihminen toimii juuri näin. Tietää mitä taivaanrannan takana on, mutta suunta on pidettävä koska se on päätetty, suunnan vaihtaminen tai takaisin kääntyminen on periksi antamisen merkki, kaikesta tähän asti saavutetusta luopumista. Sitä mennään ja vauhdilla vaikka hyvin tiedetään mitä on edessä. (L 324)

Kun Heidi itsepintaisesti toistaa lausetta ”ihminen toimii juuri näin”, hän samalla toistaa traagista kehää, jossa ihminen todella toimii juuri näin. Heidän deterministisessä ajatuksessa ekologisesti terveempi tulevaisuus on mahdoton, sillä se on periksi antamista ja suunnan muuttamista. Koska synkimmät ekologiset faktat kertovat ihmisistä, niitä on hankala tarkastella objektiivisesti tai hyväksyä. Kaikki se, jolla olemme nostaneet itsemme muita ylemmäs, on myös viemässä pahaenteisen tasaisesti kohti tuhoa. (Vrt. Morton 2018.)

Kean polttama maailma voidaan tulkita ainakin kahdella eri tavalla, joista ensimmäinen kuvaa jonkinlaista puhdistusta ja maailmanloppua, luontoäidin kosta saastaista ihmiskuntaa kohtaan. Tällaiseen uskoon vihjaa myös teoksessa aiemmin tavattu Bill: ”Että ihan kuin me, me ihmiset, olisimme Äiti maan iholla kihiseviä syöpäläisiä, me kutitamme ja kiusaamme ja kiehnäämme ja ärsytämme, kunnes sillä ei ole enää muuta tehtävissä kuin desinfioida itsensä.” (L 177) Koen tämän tulkinnan olevan karmeudestaankin huolimatta ihmisten kannalta liian helppo. Äiti maan kohottaminen ihmisestä erilliseksi, jumalahmoiseksi ja kostonhaluiseksi entiteetiksi ylläpitää samaa dualistista asetelmaa, jossa ihminen on ympäristöstä täydellisen irrallaan. Ajatus kääntää valloittajan ja valloitetun roolit pääläelleen, mutta ei juuri anna tilaa ajatella todellista vastuutamme ja yhteyttämme maailmaan.

Tulkinnassani lopun metsäpalo ei apokalyptisestä tunnelmastaan huolimatta kaiken loppu, ja myös pariskunta pääsee siltä lopulta turvaan helikopterin pelastamana. Hädän hetkellä Jyrki saa arvokkaan oivalluksen: ”Ensi kertaa ymmärrän, miten tärkeäksi se on minulle tullut. Ja miten ja miksi olen tuonut sen tänne, pimeyden sydämeen.” (L325) Jyrkin oivalluksessa tärkeimpiä ovat kysymykset miten ja miksi. Hän osoittaa reflektiivisyyttä, jonka merkitystä ei ole aiemmin ehtinyt huomata. Tulkitsenkin Jyrkin reaktion kuvaavan ekologisen tietoisuuden vaatimaa ja väistämättä hankalaa nöyrytmistä omassa ajattelussamme. Myös tämä tulkinta viittaa maailman loppuun, mikäli maailma ymmärretään fantasiana, ihmisjärjen pystyttämien arvottavien rakenteiden kautta.

Järjestelmien kyseenalaistamiseksi tarvitsemme uusia suhteita ylijäämäksi määriteltyyn. Linnunaivojen loppuratkaisu muodostaa yhteyden teoksen ensimmäiselle, numeroimattomalle sivulle, joka sisältää vain Edgar Allan Poen klassikkorunon *Korppi* (1845 suom. Niilo Idman):

Valhetta sun kieles valaa! Lähde, ikiyöhös palaa
sinne väisty, missä myrsky yhä kiittää raivoaan!
Nokkas sydämeeni hamaan iskit, henkeni löit lamaan,
silmäs tuskaan yhteen, samaan naulitsee minut taiallaan!
Häivy, ettei yksikään sulka käynnistä jään kertomaan!”
Korppi huus: ”Ei milloinkaan.”

Runon korppi rinnastuu keaan, Jesseen ja myös kaikkeen muuhun ylimääräiseksi koettuun ja hankalasti ajateltavaan vieraaseen ainekseen. Lintu määrittyy ylijäämäksi, jonka läsnäolo on häiritsevää ja epätoivottua. Korppi ei kuitenkaan suostu poistumaan tai hiljentymään. Myös Jesse ja kea edustavat ylijäämää, johon tavanomaiset siivoamisen tai piilottamisen strategiat eivät toimi.

Miehen ja linnun toimintaa esitetään seurauksena järjestelmällisestä ulossulkemisen logiikasta. Taistelun sijaan voimmekin kiinnittää huomionni niihin käytäntöihin, joissa ylijäämä syntyy, pohtia suhdettamme siihen, kantaa siitä vastuuta ja pitää siitä huolta. Ylijäämä on ulossulkemisen sijaan nähtävä erottamattomana ja määrittävänä osana maailmaa. Kategorioiden väleistä tihkuva ylijäämä on osoitus haitallisten ja hierarkisoivien järjestelmien rakennetusta, huterasta ja täten myös purettavissa olevista luonteesta. Näin nähtynä ylijäämä voi vahvistamisen sijaan jopa haastaa rajoittautuneiksi osoittautuneita, dualismeihin perustuvia ajatusmalleja maailmasta.

4. LOPUKSI

Olen työssäni käsitellyt kahta pintapuolisesti erilliseltä vaikuttavaa teemaa ja peilannut niitä katastrofaaliseen ekologiseen nykyhetkeen. Maailmantilanteessamme pohdinnat sukupuolesta ja ylijäämästä saattavat vaikuttaa jo liian myöhäisiltä, sillä ne eivät päässeet edes lähelle kaikista oleellisinta kysymystämme: mitä ihmettä tässä tilanteessa pitäisi tehdä? (vrt. Morton 2018)

Jokaisella *Linnunaivojen* henkilöahmolla on omanlaisensa tapa käsitellä ja elää aikaamme globaalissa pohjoisessa, jossa asuvien ihmisten panos ilmastonmuutokseen on suurin, mutta joka kuitenkin myös selviää ilmiöstä vähimmällä. Elämishakuinen Jyrki eliminoi syyllisyyden tunteita voittamalla kaikki muut ympäristötietoisuuden kilpailussa. Heidi ei löydä riittävän hyvää syytä välittää jo menetetyltä tuntuvasta ympäristöstä ja vaipuu piiloteltavaan välinpitämättömyyteen. Jesse vuorostaan haluaa nähdä maailman palavan, sillä se ei tarjoa hänelle muutakaan hupia. Eroavaisuuksista huolimatta kaikkia asennoitumisia yhdistää perusteellinen erillisyyden tunne muusta maailmasta.

Vaikka henkilöahmojen tarkoitus ei ole toimia valistavina ekoesimerkkeinä, voi jokaiselta heistä myös oppia jotain. Jyrkin toiminta tuo ilmi, että jopa hyvät tarkoitukset voivat kyseenalaistumattomina johtaa haitallisiin tekoihin. Heidän luvut taas osoittavat, että jopa pelossa ja välinpitämättömyydessä on ekologisia ainesosia, mikäli tunteille annetaan niiden vaatima tila. Jessen elämäntyyli ja asenteet ovat puolestaan tärkeä osoitus siitä, että maapallon terveyttä ei voi erottaa sen asukkaiden mielenterveydestä. Päähenkilöiden välisiä suhteita tarkastelemalla voi huomata pienoiskoossa, miten sosiaalinen todellisuus ja sen valtarakenteet ja ihanteet eivät ole erillään ekologisesta todellisuudesta. Kulttuurisina pidetyt ongelmat ovat ekologisia ongelmia ja ne ohjaavat merkittävästi sitä, miten koemme itsemme ja muut maailmassa. Tästä syystä esimerkiksi sukupuoleen, luokkaan tai lajiin liittyvien pohdintojen on oltava osa ilmastokriisien käsittelyä. Meidän on myös uudelleenarvioitava suhdettamme tuottamaamme ylijäämään ja hyväksyttävä se erottamattomana osana perustamaamme maailmankuvaa.

Tapa, jolla *Linnunaivot* kuvaa aikamme tyypillisiä ajattelumalleja, osoittaa, kuinka pystyttämiemme hierarkioiden mukaisen logiikan sokea toteuttaminen on jo itsessään väkivaltaista ja hankalaa. Teos luo Raamatusta nykyaikaan kulkevan intertekstuaalisen tilan, jossa eri aikojen ajatukset sulautuvat yhteen. Vaikka teokseen

liitetyt ulkopuoliset tekstit kuvaavat erilaisia tietoisuuksia maailman tilasta, ilmentävät ne myös hätkähdyttävän samankaltaista erontekoihin perustuvaa logiikkaa, joka erottaa kulttuurin luonnosta, miehen naisesta, hyvän pahasta, valloittajan valloitettavasta, puhtaan saastasta ja tutun vieraasta. Teos on samanaikaisesti kuvaus siitä, mitä tuo logiikka kyseenalaistamattomana aiheuttaa, eikä teoksessa kukaan voi hyvin, maapallosta puhumattakaan.

Olen tutkielmassani osoittanut, että toiminnan lisäksi myös ajatuksilla, tunteilla sekä asenteilla todella on ajassamme ekologista merkitystä. Tähän ajatukseen perustan myös tutkielmani tarpeellisuuden ajassamme. Ratkaisujen etsimisen lisäksi meidän tulee kääntyä sisäänpäin ja pohtia, millaista maailmaa rakennamme ajattelullamme. Teoksen haitalliset ajattelumallit sukupuolten ja lajien hierarkiasta tai luonnon ja kulttuurin kahtiajaosta ovat vuosisatojen kuluessa opittuja, joten niistä on myös mahdollista oppia pois. Hankalan tehtävän ensimmäisenä askeleena on avoimempi ymmärrys ekologiasta ja ihmisestä osana ekologista järjestelmää. Ekologia ei kuvaa vain jotain ihmisestä erillistä, mitä nimitämme tyypillisesti luonnoksi, kuten puita ja perhosia. Olemme osa sitä niin materiaalisesti ja kausaalisesti kuin myös identiteetin ja ajatusten tasolla.

Tieteen ja teknologian lisäksi tarvitsemme avoimuutta, nöyryyttä, kompromisseja ja ennakkoluulojemme kriittistä, jatkuvaa pohdintaa. Tarvitsemme tieteidenvälistä yhteistyötä sekä jatkuvaa arvohierarkioiden ja rajanvetojen kyseenalaistamista ja purkamista. Tarvitsemme intiimimpää suhdetta kaiken sellaisen kanssa, jonka olemme halunneet poistaa todellisuudestamme ja myös sen hyväksymistä, ettei täydellisiä pahan poistavia ratkaisuja ole.

Linnunaivot ei päästä lukijaansa vähällä, vaan myös sen muodolliset ratkaisut ja normaalia haastava maagisuus osoittavat kohti ajattelumme usein kyseenalaistamattomaksi jääviä ongelmakohtia. Teoksessa on ristiriitaisuuksia, katkoksia ja aukkoja, jotka lukija epätoivoisesti yrittää suoristaa ja saada hallintaansa. Uskonkin, että yksi taiteen tehtävä ajassamme on osoittaa, että maailmaa ei koskaan voi saada ihmisjärjen hallintaan. Voimme silti välittää siitä.

LÄHTEET

Tutkimuskohde:

L = Sinisalo, Johanna 2008: *Linnunaivot*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.

Kaunokirjallisuus:

Conrad, Joseph 1899/1986: *Pimeyden Sydän*. Suom. Kristiina Kivivuori.

Stoddard, Gordon 1957: *Go North, Young Man: Modern Homesteading in Alaska*.

Poe, Edgar Allan 1845: ”Korppi”. Suom: Niilo Idman.

Tutkimuskirjallisuus:

Airaksinen, Timo 2010: *Saasta. Filosofinen johdatus jätteen todellisuuteen*. Helsinki: Johnny Kniga.

Blechman, Andrew D. 2013: Flying Rats. Teoksessa *Trash Animals: How We Live with Nature's Filthy, Feral, Invasive, and Unwanted Species*. Eds. Nagy, Kelsi & Johnson II, Phillip David. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

Butler, Judith 1990/2006: *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Toim. ja suom. Pulkkinen, Tuija & Rossi, Leena-Maija. Helsinki: Gaudeamus.

Douglas, Mary 1966/2000: *Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi*. Käännös Blom, Virpi & Hazard, Kaarina. Tampere: Vastapaino.

Hawkins, Gay 2006: *The Ethics of Waste: How We Relate to Rubbish*. Oxford: Rowman & Littlefield publishers inc.

Hultman, Martin & Pulé, Paul 2019: *Ecological Masculinities. Theoretical Foundations and Practical Guidance*. New York: Routledge.

Jokinen, Arto 2000: *Panssaroitu maskuliinisuus: Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere: Tampere University Press.

Jokinen, Arto 1999: Tuntuu mieheltä. Teoksessa *Mies ja muutos – Kriittisen miestutkimuksen teemoja*. Toim. Jokinen, Arto. Tampere: Tampere University Press.

Jokinen, Arto 2003: Vallan syrjässä vaan ei sivussa. Teoksessa *Yhdestä puusta. Maskuliinisuuksien rakentuminen populaarikulttuureissa*. Toim. Jokinen, Arto. Tampere: Tampere University Press.

Kortteinen, Matti 1992: *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Tampere: Hanki ja jää.

Lockwood, Jeffrey A. 2013: A Six-legged Guru: Fear and Loathing in Nature. Teoksessa *Trash Animals: How We Live with Nature's Filthy, Feral, Invasive, and Unwanted Species*. Eds. Nagy, Kelsi & Johnson II, Phillip David. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

Mathews, Freya 2017: Dilemma of Dualism. Teoksessa *Routledge Handbook of Gender and Environment*. New York: Routledge. Ed. McGregor, Sherilyn.

McGregor, Sherilyn 2017: Gender and environment: an introduction. Teoksessa *Routledge Handbook of Gender and Environment*. New York: Routledge. Ed. McGregor, Sherilyn.

Melkas, Kukku 2008: Apokalypsista uuteen luonnonjärjestykseen. Aino Kallaksen ”Pyhän joen kosto” ekologisena kannanottona. Teoksessa *Äänekäs kevät: Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Helsinki: SKS.

Morton, Timothy 2013: *Hyperobjects: Philosophy and Ecology After the End of the World*. New York: Columbia University Press.

Morton, Timothy 2018: *Being ecological*. Cambridge MA: MIT Press.

Nagy, Kelsi & Johnson II & Phillip David 2013: Introduction. Teoksessa *Trash Animals: How We Live with Nature's Filthy, Feral, Invasive, and Unwanted Species*. Eds. Nagy, Kelsi & Johnson II, Phillip David. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

Plumwood, Val 1993: *Feminism and the Mastery of Nature*. London: Routledge.

Sturgeon, Noël 2019: Foreword: Facing the future, honouring the past: whose gender? Whose nature? Teoksessa *Routledge Handbook of Gender and Environment*. New York: Routledge. Eds. McGregor, Sherilyn.

Vainio, Niklas 2003: Veikka ja vuoren arvoitus. Teoksessa *Yhdestä puusta. Maskuliinisuuksien rakentuminen populaarikulttuureissa*. Toim. Jokinen, Arto. Tampere: Tampere University Press.

Lehdet, painamattomat julkaisut ja internet-lähteet:

Connell, Raewyn 2017: Foreword: Masculinities in the Sociocene. Julkaisussa *Men and Nature: Hegemonic Masculinities and Environmental Change*. Eds. McGregor, Sherilyn & Seymour, Nicole. RCC Perspectives: Transformations in Environment and Society no. 4, 5–7.

Department of Conservation (NZ): Kea. <https://www.doc.govt.nz/nature/native-animals/birds/birds-a-z/kea/> [haettu 1.4.2023].

Hultman, Martin 2013: The Making of an Environmental Hero: A History of Ecomodern Masculinity, Fuel Cells and Arnold Schwarzenegger. *Environmental Humanities* 1/2013, 79–99.

Huuki, Tuija 2010: Välittämisen vaikeus maskuliinisuuden rakentumisessa. *Nuorisotutkimus* 1/2010, 3–9.

Hyttinen, Tuomo 2021: Tutkijat hämmästyvät: uhanalainen hirviöpapukaija osoitti ihmismäisiä piirteitä. *Iltta-Sanomat*. <https://www.iltalehti.fi/ulkomaat/a/44948640-2371-43ba-970f-802a834a1226> [haettu 9.4.2023].

Kyllönen, Katri-Maaria 2020: ”THE INCEL REBELLION HAS ALREADY BEGUN!” Diskurssianalyysi vihan oikeutuksen representaatiosta Incels.co -palstan keskusteluissa. Pro Gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.

Lehtokunnas, Mari 2018: Arkinen jäte: Moraalin, etiikan ja vastuun rakentuminen kodin jätekäytännöissä. Pro Gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Lummaa, Karoliina 1.6.2013: Vieraslajisuudesta vierasmaailmaisuuteen – Lintujen kohtaamisen uutta runousoppia. *AVAIN: Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti* 2/2013, 25–42.

Lummaa, Karoliina 8.7.2019: Kuinka lukea jätettä: Pois-halutun aineen olemus ja jäsenyykset Jukka Viikilän runoudessa. *AVAIN: Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti* 2/2019, 6–23.

Lyytikäinen, Pirjo 1.3.2015: Realismia fantasian ja allegorian maisemissa, Erich Auerbach, ”Helvetin” realismi ja Johanna Sinisalon Linnunaivot. *AVAIN: Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti* 1/2015, 11–28.

Länsimäki, Maija 31.5.2009: Inhimillinen ihminen. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000004656194.html> [haettu 16.8.2022].

Rautio, Janniina 2020: ”Joku asia liikahti maailmassa”: ihmisen ja luonnon suhde ja erilaiset toimijat Johanna Sinisalon Linnunaivot-romaanin kertomusmaailmassa. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.

Rossi, Leena-Maija 2006: Heteronormatiivisuus. Käsitteen elämää ja kummastelua. *Kulttuurintutkimus* 3/2006, 19–28.

Rossi, Leena Maija 16.6.2017: Performatiivisuus ja sukupuolentutkimuksen kumous. *Niin & näin: Filosofinen aikakauslehti* 2/2017, 89–93.

Tieteen termipankki 15.4.2023: Ekologia. <https://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:ekologia> [haettu 15.4.2023].

Valkjärvi, Mira 4.10.2021: Kestävyys on etuoikeus. *Uusioblogi. Uusiouutiset. Kiertotalouden erikoislehti*. <https://www.uusiouutiset.fi/kestavyys-on-etuoikeus/> [haettu 20.6.2022].